

Carles Cortés

*Mirades creuades:
Miquel Martí i Pol i Antoni Miró*

*Regards croisés
Crossed gazes
Sguardi incrociati
Miradas cruzadas*

Institut
d'Estudis
Catalans

Institut
d'Estudis
Catalans

Mirades creuades

Regards croisés:

Crossed gazes:

Sguardi incrociati:

Miradas cruzadas:

Carles Cortés

*Mirades creuades:
Miquel Martí i Pol i Antoni Miró*

Institut
d'
Estudis
Catalans

A MIQUEL MARTÍ I POL

GRUP D'ESTUDIS
DE LA LITERATURA
I LA CULTURA
CATALANA

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

AMB-DISSENY

Col·labora: Universitat d'Alacant

© Institut d'Estudis Catalans, Barcelona

© Dels Autors

© AMB-Disseny

Traduccions: Montserrat Prudon (francès)

Cati Llorca Stratton (anglès)

Salvatore Musto (italià)

Vicent Santamaría (castellà)

Dipòsit Legal: A-738-2009

I.S.B.N: 978-84-92564-05-7

Alfagràfic Editors / Gràfiques Agulló, SL.

Institut d'Estudis Catalans

www.antoniomiro.cat

www.antoniomiro.com

art@antoniomiro.com

Pròleg

Miquel Martí i Pol deixà empremta. La seva poesia, suau i directa, remou sentiments i belluga pensaments. Amb els seus poemes molts han trobat la manera d'expressar allò que altrament no hagueren pogut. Fou un mestre de l'art de la paraula lírica. D'altres, com n'Antoni Miró, en llegir-la suggereixen imatges, colors, formes, textures: treballen l'art de la imatge, fent-la poesia.

De la cruïlla d'artistes només poden sortir dues coses: art i més art. Em plau de presentar-vos-en el fruit. L'exposició *Mirades creuades* aplega els quadres que el pintor valencià creà suggerit per la lectura de Suite de Parlavà, obra del poeta osonenc publicada el 1991.

Dos mons artístics distants pertanyents a dues persones amigues, còmplices. La relació que tots dos mantingueren es forjà arran d'un contacte epistolar intens i sincer, bastit damunt les diferències i les coincidències. De l'admiració de l'un per l'altre ha aparegut l'obra artística que descriu aquest llibre i catàleg.

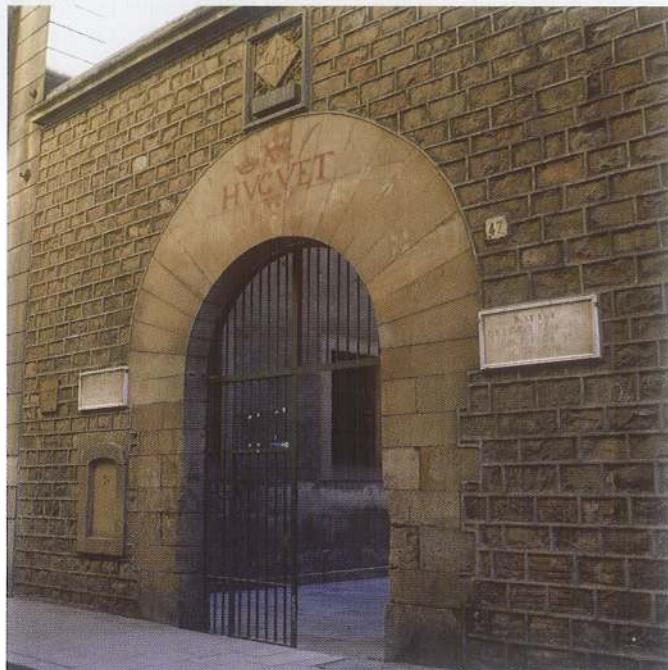
L'Institut d'Estudis Catalans té una provada trajectòria de suport i foment de les arts de tota mena. Exposicions, mostres, concerts i recitals formen part del paisatge quotidià de la nostra acadèmia nacional. És així que entenem el foment de la cultura catalana: no deixant-ne res en l'oblit, fent palesa la seva creació permanent.

L'Institut, lluny de restar engrunyonit, participa activament de les noves tendències i inquietuds artístiques. Cal conservar i a l'ensembs innovar, arriscar. Suggerir. La nostra acadèmia es complau d'ofrir-vos l'oportunitat de rumiar, enraonar, esguardar, i de participar de la visió crítica d'una realitat no sempre acceptada que compartien en Martí i Pol i en Miró.

Obriu, doncs, l'esperit i deixeu-vos anar pel seny i, un xic, per la rauxa. Altrament —com diria el poeta— fugiríem de nosaltres i ens sentiríem desolats i enyorosos, com qui perdut enmig d'un mar immòbil defalleix sabent que res ja no l'incita a viure.

Salvador Giner
President de l'Institut d'Estudis Catalans

“...que el seu nom no es pot apagar amb el temps. El seu significat i la seva importància són immutables. La seva presència ens recorda que tots els homes són iguals i que l'equitat i la justícia sempre han estat i sempre hauran d'estar al costat dels pobres i dels humils.”

Presentació

Un dels projectes actuals més ambiciosos de l’Institut d’Estudis Catalans és la seva presència a tots els territoris dels Països Catalans. Les noves tecnologies de la informació i la comunicació permeten, a poc a poc, de teixir una vertadera xarxa social de coneixement entorn de l’acadèmia catalana de les ciències i les humanitats. Alhora, l’Institut també malda per una presència acadèmica directa, propera, no virtual, en tot el territori. Per això, l’Institut ha anat obrint, des d’uns anys ençà, diverses seus en diferents indrets de casa nostra. Moltes de les activitats que només es duien a terme a la seu de Barcelona, ara també es fan de forma presencial en altres indrets de la nostra geografia. Fa poc, l’Institut obrí una seu a la part meridional del nostre país, a la ciutat d’Alacant.

Aquesta xarxa presencial d’activitats de l’Institut seria incompleta si la connectivitat fos només unidireccional. La presència de l’obra d’Antoni Miró, a la Casa de Convalescència, seu de l’Institut, a Barcelona, és també la presència d’Alacant, millor dit, d’Alcoi, al cap i casal. Tenir l’Antoni Miró a casa, durant uns dies, és sentir la pau i l’ordre del seu mas del Sopälmo. És tenir present una vegada més la meticulositat dels seus treballs, la laborositat de les seves tècniques pictòriques, de treballador infatigable. És encomanar-nos del seu gust per les persones de qualsevol lloc i condició, dels seus objectes i de com els explica. És adornar-nos de com la bellesa no pot donar l’esquena a la injustícia. Amb ell sempre van de braceu estètica i compromís, ironia i denúncia o consciència social i reflexió nacional. Tot això i més és implícit en l’obra del nostre pintor i escultor. O si més no, en el nostre imaginari quan admirarem els seus treballs, atès que ningú com ell té tant indestriables la vida, la ideologia, de la seva obra.

Amb l’exposició *Mirades entrecreuades*, Miró ens desclou un retall de la seva vida: l’amistat fraternal amb Miquel Martí i Pol. I ens porta a Barcelona una sèrie de collages sorgits de la lectura de *Suite de Parlavà*, del poeta de Roda de Ter. L’Institut es plau de rebre aquesta exposició però, sobretot, de rebre’n l’artista. Rebre l’Antoni és donar la benvinguda, per la porta gran, l’art valencià. Les relacions de la nostra acadèmia amb el País Valencià sempre han estat molt estretes.

I encara més, el llibre que teniu a les mans, confegit en motiu d’aquesta exposició, és obra de Carles Cortés, també d’Alcoi. En aquest treball, Cortés, professor de la Universitat d’Alacant i escriptor, biògraf d’Antoni Miró, ens dóna els detalls sobre les mirades entrecreuades i sobre les cartes creuades –provees documentals!– entre el poeta i el pintor, testimoni de llur estimació i consideració.

Salvador Alegret
Vicepresident de l’Institut d’Estudis Catalans

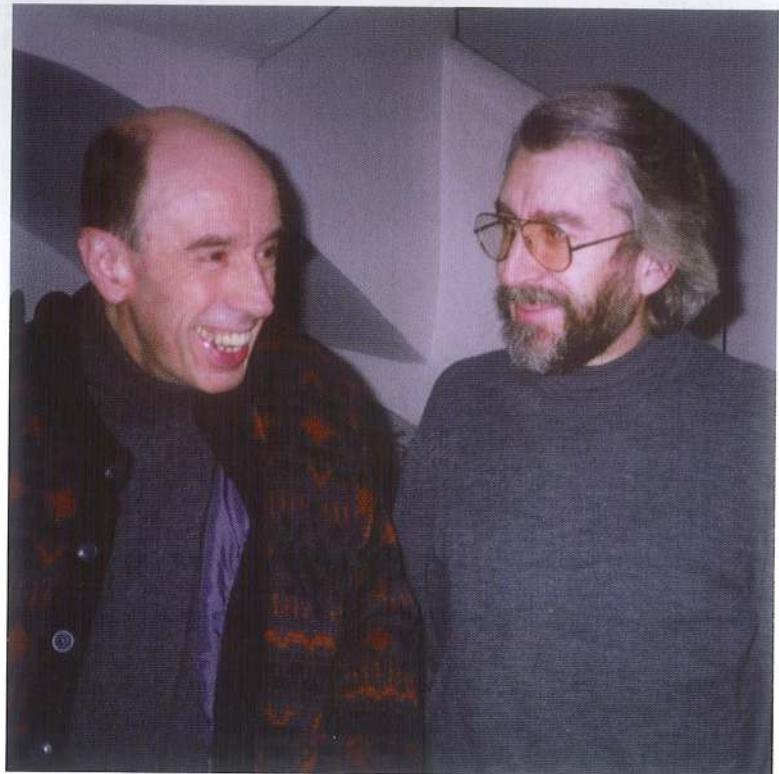

*Mirades creuades:
Miquel Martí i Pol i Antoni Miró*

a cura de Carles Cortés

No faig del meu patiment cap excusa
per desertar un temps massa sinistre,
de desolats contorns, tan poc propicis
que ja ningú no sap on arrapar-se.
Qui no pateix? Contemplo al lluny la trista
solemnitat del mar i em vénen llàgrimes
d'enyor als ulls, d'enyor i melangia.
Qui no pateix? Assajo de comprendre
què vol de mi l'espai de mi que em manca,
l'espai concret de claredats extremes
en què l'oblit i el ritme i la distància
em tornaran la solitud perduda,
la pols dels anys dipositada amb cura
damunt la pell, tal volta l'esperança,
potser un amor, com un crit en la fosca,
aigües i vent i l'ombra de les ombres,
no-res i tot, per no perdre'm per sempre.

(Miquel Martí i Pol, 7 de març de 1992)

Miquel Martí i Pol i Antoni Miró, Sopalmo, 1993 (L'Alcoià)

Mirades creuades

Qui són Miquel Martí i Pol i Antoni Miró? Un escriptor, un poeta, i un artista, un pintor. Amb dues paraules només els podem definir? No és del tot adequat. Martí i Pol i Miró, el Miquel i el Toni van ser amics.¹ Dues persones inquietes, cadascú interessat per la creació artística —que el Toni em perdone per l'ús del mot *creació* que tan poc li agrada— en la seua respectiva disciplina, que van coincidir un dia, en la dècada dels noranta, i que van poder creuar la seua obra i una sèrie de converses, orals i escrites, sobre les seues preocupacions vitals i artístiques. Un punt de connexió fortuit que es va produir i que ens ofereix, més de quinze anys després, una base de reflexió important per entendre la connexió entre dos llenguatges artístics ben distants com són la poesia i la pintura.

Els seus perfils biogràfics són força distints. Tot i una relació epistolar que arranca el 1992, un any després es coneixen en persona, arran d'una estada del poeta al mas del Sopalmo, a Ibi (l'Alcoià). En aquell moment, Miquel Martí i Pol (Roda de Ter, 19 de març de 1929 - Vic, 11 de novembre de 2003) es troba en un dels moments àlgids de la seua trajectòria literària.² Amb el premi Òssa Menor de 1954 per *Paraules al vent* s'havia donat a conèixer. Dos anys més tard es casà amb Dolors Feixas, amb qui tingué una filla el 1958 i un fill el 1965. És l'època en la qual inicia la seua dedicació artística, fa traduccions i col·labora en cinefòrums, al mateix temps que posa música als seus poemes i en canta en escenaris al costat de membres de la Nova Cançó. Una activitat que es reprendrà en els anys noranta, l'època en la qual coneix Antoni Miró, amb un dels membres més joves del moviment musical de protesta: Lluís Llach. A partir de 1970 una esclerosi múltiple comença a dificultar la mobilitat del poeta. És el moment en el qual arranca la seua dedicació poètica: *Vint-i-set poemes en tres temps* (1972), *La pell del violí* (1974), *Llibre dels sis sentits* (1974), *Cinc esgrafiats a la mateixa paret* (1975), *Quadern de vacances* (1976). La reclusió a casa que inicia el 1973, a causa de la malaltia, no impedeix el reconeixement públic amb l'edició de Llibres del Mall de tres volums de l'obra poètica: *L'arrel i l'escorça*, *El llarg viatge* i *Amb vidres a la sang*. Poc després, amb el poemari *Estimada Marta* (1978), Martí i Pol reprèn l'assistència a actes públics i el posa en contacte amb el públic que té en consideració la seua obra. El 1984 mor l'esposa Dolors Feixas, després d'una llarga malaltia. Dos anys més tard, va casar-se amb Montserrat Sans.

1 Tot i que inicialment es tractaven de vós, com podem observar en les primeres cartes que es creuaren, és a partir de desembre de 1993 quan el poeta demana al seu interlocutor: "m'agradaria que d'ara endavant ens tractessim de tu; et sap greu? (CT MARTÍ, 12.12.93).

2 Consulteu l'excel·lent "Estudi introductorí" de Pere Farrés en l'edició de l'antologia poètica del 2003.

Va traduir obres d'autors tan dispers com Saint-Exupéry, Simone de Beauvoir, Apollinaire, Flaubert, Zola, Racine, Huysmans i Gianni Rodari, entre d'altres. Martí i Pol també és autor d'un volum de prosa, *Contes de la Vila de R. i altres narracions*, dos llibres de "memòries novel·lades" i un de correspondència amb el poeta Joan Vinyoli. Però, més enllà de la poesia, el que interessa de l'obra seu és el fet que diversos cantants com Maria del Mar Bonet, Ramon Muntaner, Lluís Llach, Celdoni Fonoll o Rafael Subirachs l'han musicada i Ovidi Montllor, recitada. El reconeixement internacional ha arribat per de les traduccions de la seu poesia a l'espanyol, el portuguès, l'alemany, l'anglès, l'italià, el flamenc, l'eslovè, el búlgar, el rus i el japonès. En l'àmbit intern, a més del premi Óssa Menor de 1954, va obtenir el premi Fastenrath, el Premi de la Crítica (1978), el Salvador Espriu, el Ciutat de Barcelona (tant de traducció com de poesia), el Nossida internacional a la Vall d'Aosta, com també els reconeixements del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1991), la Creu de Sant Jordi, la Medalla d'Or al Mèrit en les Belles Arts (1992), el Premi Nacional de Literatura de la Generalitat de Catalunya (1998) i la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya (1999). D'igual manera, el 1999 es va iniciar un moviment cívic que va provocar que es presentara la seu candidatura a l'Acadèmia Sueca per al premi Nobel.

Pel que fa a la seu obra poètica, amb una voluntat sintetitzadora, podem concebre una evolució des de plantejaments existencialistes fins al realisme històric. Com apunta Pere Farrés en l'antologia poètica de l'autor de 2003, després d'una crisi dels valors religiosos durant els anys cinquanta, el poeta resol el conflicte per mitjà d'una obertura a la realitat del seu entorn, concretada en els dos marcs espacials immediats, el seu poble i la fàbrica on treballa. Així van veure la llum els poemes d'*El poble* i dels dos conjunts *La fàbrica* (1959) i *La fàbrica* (1972). Aquesta és la seu integració inicial en el corrent del realisme històric. Martí i Pol descriu, seguint les tècniques realistes, un mitjà que coneix bé, alhora que enalteix la condició dels obrers, les seues dones i els jubilats.

Quant a la forma, cal destacar en tot moment, l'opció del poeta per un llenguatge directe i assequible —amb una tria acurada del lèxic i lús de metàfores i d'imatges que evoquen les sensacions i els estats d'ànim dels personatges— que enalteix el valor poètic de la seu obra. La consecució de la malaltia incrementarà la interiorització de la seu poesia. Així, en llibres com *Vint-i-set poemes en tres temps* (1972) o *Cinc esgrafiats a la*

mateixa paret (1975), sentiments com l'angoixa o la solitud apareixen per a descriure espais reduïts i íntims. *Quadern de vacances* (1976) representarà la tímida superació de la situació anterior, encara que serà a *Estimada Marta* (1978) i *L'àmbit de tots els àmbits* (1981) quan la veu poètica recuperarà de nou l'optimisme i l'ànsia per la vida. Una temàtica que reapareixerà amb força serà l'amorosa i eròtica. Un tema d'interès que compartirà amb Antoni Miró, segons podem observar en algunes de les cartes creuades de les quals ens referirem després. D'igual manera, es consolidarà una preocupació per la consciència cívica del lector, amb una voluntat d'abocar-lo a la reflexió. Com destaca Pere Farrés en l'article esmentat, “el poeta [...] convida el lector a una reflexió cívica sobre la necessitat d'aportar cadascú el que pugui en la construcció del país comú. Són tres vies —la fe en el futur, l'erotisme i la reflexió cívica— que defineixen un nou moment [...] i donen alguns dels seus textos més madurs”.

En publicacions posteriors com *Primer llibre de Bloomsbury* (1982), *Llibre d'absències* (1985) o *Els bells camins* (1987) el sentit reflexiu de l'autor es manté, alhora que valora positivament l'experiència que el pas del temps li atorga. En la dècada següent el poeta aporta un món més íntim on l'expressió del pes del temps s'accentua. D'aquesta manera es plantegen temes com la inseguretat, el desencís de les sensacions personals al costat de reflexions sobre l'evolució col·lectiva del país. Així podem trobar llibres com *Un hivern plàcid* (1994) o *Llibre de les solituds* (1997) on trobem un Martí i Pol crític davant de l'evolució sociopolítica externa, amb un contrapunt irònic que presidirà les obres posteriors. Una visió crítica i satírica, producte de la preocupació pel seu país, que compartirà, tant en el camp personal com artístic, amb l'obra d'Antoni Miró. Són els anys de “Vivace”, la sèrie pictòrica on Miró cercarà la visió més punyent sobre els desastres mediambientals de la nostra terra, alhora de la continuïtat per la defensa d'un espai nacional català. Es tracta de la dècada en la qual tots dos faran la seua coneixença.

Al seu torn, Antoni Miró (Alcoi, 1944) inicia la seua trajectòria artística el 1960 amb un primer premi de pintura de l'Ajuntament d'Alcoi. Cinc anys més tard fa la seua primera exposició individual i funda el Grup Alcoiart (1965-1972). El 1972, funda amb altres companys artistes el Gruppo Denunzia a Brescia (Itàlia). El seu reconeixement nacional i internacional ha provocat que haja dut endavant centenars d'exposicions i que haja rebut condecoracions de diversa índole, com la distinció per la “Cultura Nacional”

atornat pel Ministeri de Cultura en nom de la República de Cuba i l'homenatge al pintor dins dels premis Octubre de l'editorial 3i4 el 2008. La carrera pictòrica de Miró ha anat acompanyada per la dedicació a d'altres disciplines artístiques com l'escultura o el dibuix, al temps que l'ha desenvolupat en paral·lel a distintes iniciatives socials en defensa de les llibertats humanes i del reconeixement dels pobles oprimits. Amb un sentit cívic i solidari considerable, al llarg dels quasi cinquanta anys de trajectòria podem trobar Antoni Miró en la majoria de propostes culturals i polítiques que es caracteritzen pel seu valor progressista.

Pel que fa a la seua obra, agrupada en diverses sèries com "Les Nues" (1964), "La Fam" (1966), "Els Bojos" (1967), "Experimentacions i Vietnam" (1968), "L'Home" (1970), "America Negra" (1972), "L'Home Avui" (1973), "El Dòlar" (1973-80), "Pinteu Pintura" (1980-90), "Vivace" (1991) i "Sense Títol" (2001), pot situar-se dins del realisme social, tot i tenir uns inicis marcats per l'expressionisme figuratiu. L'interés creixent pel tema social el portarà al llarg dels seixanta a un art neofiguratiu, amb un missatge de crítica i denúncia que, als setanta, s'identifica plenament amb el moviment artístic "Crònica de la realitat", inserit dins de les corrents internacionals del *pop art* i del realisme. Un element que caracteritza la seua obra és l'ús de les imatges propagandístiques de la societat industrial i els codis lingüístics utilitzats pels mitjans de comunicació de masses.

Quant a la forma, cal destacar que la voluntat crítica de la seua obra es reflecteix en un ús experimental de diverses tècniques pictòriques que configuren un llenguatge plàstic particular en que destaca, sens dubte, la gran qualitat de l'aplicació cromàtica en els quadres. Una visió continuada en la seua obra que serà un punt de connexió personal amb el poeta de Roda de Ter. És difícil valorar el pes de l'empremta de la seua coneixença en l'obra del pintor. En tot cas, hem de tenir en compte que en la seua biografia Miró sempre ha mostrat un interès especial pels autors catalans que han oferit un impuls important per la pròpia cultura. El pintor llegeix des de la seua adolescència els escriptors que li aporten un major coneixement del país: Joan Valls, Salvador Espriu, Vicent Andrés Estellés, Joan Fuster, Ausiàs March o Miquel Martí i Pol, entre d'altres. Amb ells assumeix la reflexió crítica d'una realitat que no sempre és grata a l'artista. És evident que el contacte amb Miquel Martí i Pol li proporcionarà un seguit de gratificacions personals i anímiques que van més enllà de l'element purament formatiu. Així ho expressa el pintor en l'última

carta que li envia a les acaballes de 1994 en referir-se a les dificultats del poeta per fer avançar la seu obra:

Dubtava en fer-ho [escriure't] per no distreure't, per deixar-te el temps perquè agafes de nou eixa màgica llibreteta dels teus poemes que per tothom esdevé miraculosa font de saviesa, de la qual tots volem beure, per a sentir-nos més personnes i més a prop del teu secret. (CT MIRÓ, 12.12.94)³

Miró és conscient, des del moment que llegeix la seu obra, de la importància referencial de la seu figura per a la cultura que comparteixen: "admire profundament la vostra obra poètica, que em fa apropar-me cada cop més a vós i a la vostra monumental tasca que a tots ens dignifica." (CT MIRÓ, 08.09.92). En una carta posterior, ressaltarà aquesta consideració: "espere i desitge que amb l'inici d'any [...] el vostre treball continue tan fructífer com sempre, un motiu pel qual tots els catalans hem de sentir-nos agraiats." (CT MIRÓ, 12.01.93).

Tots dos poden ser considerats treballadors de l'art, en tant que s'hi dediquen, al llarg de la seu vida, a la creació a través dels seus respectius codis. L'un amb les paraules, l'altre amb les imatges. La màgia de l'art els fa coincidir, en un parell d'anys, per fer compatibles els dos llenguatges. En el camp personal, es troben en uns anys de gran activitat: l'Antoni Miró a l'inici de la nova sèrie pictòrica "Vivace" que li aportarà un graó més en la seu evolució com a artista, el Miquel Martí i Pol amb la publicació del nou poemari *Un hivern plàcid* i el treball minuciós al costat de Lluís Llach de la composició musical *Un pont de mar blava*. Amb tot, l'escriptor té una percepció ben distinta i entén que el seu amic sí que ha sabutaprofitar el temps:

He vist que aquest any havies treballat molt, com de costum en tu. Jo no he fet res; més ben dit, sí, he fet tot de cosetes que m'han demanat, però treballar, allò que de debò se'n diu treballar, no ho he fet gens. Som a més de mig novembre i la llibreta en què escric els poemes està verge des del desembre de l'any passat. Un any perdut, aquest, almenys en aquest sentit, perquè tampoc no l'he sabutaprofitar per llegir. Quan em pregunto a mi mateix —cosa que faig sovint— en què he ocupat aquests dotze mesos em pugen els colors a la cara. Canvio de tema. (CT MARTÍ, 18.11.94)

³ Amb aquesta notació indiquem la data i l'autoria de la carta, bé Miquel Martí i Pol, bé Antoni Miró. A més de Martí i Pol, Miró havia dedicat la publicació a Salvador Espriu, Vicent Andrés Estellés, Joan Fuster, Josep M. Llompart, Isabel-Clara Simó i Enric Valor.

I és que el grau de sinceritat i d'afecte establert entre els dos artistes és considerable si tenim en compte les confidències de l'escriptor, aclaparat per l'èxit del seu darrer llibre, *Un hivern plàcid*:

Ha tingut un èxit escandalós que m'ha sorprès i m'ha avergonyit: en tres setmanes escasses s'ha venut la primera edició de tres mil (sí, sí, 3) exemplars i abans de final de mes sortirà la segona, de tres mil més. Jo, davant aquestes coses i davant altres per l'estil que me n'estan passant aquests dies, prefereixo comentar-ho només amb l'ancià que cada matí m'observa del mirall⁴ estant durant prop de tres hores. A vegades temo caure en l'esquizofrènia, benigna potser, però esquizofrènia al capdavall. El món, evidentment, no és just. (CT MARTÍ, 18.11.94)

Tots dos analitzen la vida amb humor i ironia, la seua obra se'n fa ressò. Així mateix, en la contestació a la carta anterior, Antoni Miró fa la referència següent a l'èxit i abast de la darrera publicació de Martí i Pol: "Aquest ha estat l'hivern més plàcid des que som al Sopälmo, potser el teu llibre ho ha propiciat, gairebé ho donaria per cert si foren possibles els miracles" (CT MIRÓ, 12.12.94).

La relació epistolar entre tots dos, realitzada entre els anys 1992 i 1994, és un excel·lent testimoni de l'interès per l'obra respectiva. Això és una bona mostra de les possibilitats d'interferències entre codis artístics distants però coincidents a l'hora d'aportar una visió crítica del món, com és el cas de les dues trajectòries respectives. És evident que, com advertia Aron Kibédi Varga,⁵ la possible comparació i analogia entre dues categories d'objectes com són la paraula i la imatge està viciada des del començament de la seua interpretació, ja que la percepció sensorial dels dos llenguatges no és igual en tots els aspectes. És per això que les interrelacions que puguem observar entre les dues trajectòries artístiques es mediatitzen per la recepció subjectiva que puguem fer de cadascuna d'aquestes. Ens interessen, com no pot ser d'una altra manera, els lligams personals i intel·lectuals creats entre els dos creadors, dues personalitats claus en la història cultural del nostre país.

4 Una imatge semblant sobre l'acció del pas del temps sobre el poeta el trobem en un poema d'aquella època Llandana (MARTÍ I POL 2004, 49): "M'he fet vell esperant, i no ho sabia" (02.03.91).

5 Ens referim a l'article "Criterios para describir las relaciones entre palabra e imagen", *Literatura y pintura* (2000, 110).

Cartes creuades

Centrem-nos, doncs, en l'intercanvi epistolar de tots dos.⁶ Després de l'enviament de Miró del llibre monogràfic de la seua obra *La otra mirada* (1992), el poeta li envià la primera carta de la seua breu però intensa relació epistolar. Era el mes de maig del 1992 i Martí i Pol escrivia “no ens coneixem, i per això m'ha sorprès veure'm diguem-ne compartint llibre i dedicatòria amb persones que estimo i admiro” (CT MARTÍ, 29.05.92). La sorpresa del poeta obeia a l'endreça que Miró havia incorporat a l'inici del llibre que provocava la formulació de la pregunta següent: “m'agradaria saber què us ha impulsat a comptar amb mi d'una manera tan íntima i agradable. M'heu fet molt content.” (CT MARTÍ, 29.05.92). La resposta del pintor va venir en la segona carta d'aquest epistolari: “el motiu d'haver-vos dedicat el llibre ha estat simplement l'admiració que sempre us he tingut al llarg de molts anys. La vostra poesia i el vostre tarannà personal sempre m'han interessat” (CT MIRÓ, 06.92). En aquesta carta, Miró avisava del pròxim enviament d'un quadre, tal com el poeta havia sol·licitat amb anterioritat:

Havia vist algunes —poques— reproduccions de pintures vostres, que ja m'havien despertat la set; aquest llibre me l'ha feta gairebé insuportable. Escolteu, no podria tenir un quadre vostre, per penjar a casa? Us seré franc, la meva disponibilitat econòmica és molt magre, però si em feieu un preu d'amic em desdineraria. (CT MARTÍ, 29.05.92).

El quadre va arribar dos mesos després, abans però, Martí i Pol es mostrava impacient per a rebre'l: “lespero amb candeletes perquè m'agradaria poder-li dedicar un lloc preferent, càlid, que em sigui un referent constant” (CT MARTÍ, 29.06.92). El poeta apuntava una possible confluència de codis a partir de l'observació del quadre desitjat. Estem en l'esfera d'interrelació que apuntava Daniel Bergez en l'estudi sobre literatura i pintura:

L'activité picturale peut constituer un sujet de réflexion pour l'écrivain. Il se produit alors implicitement une mise en abyme symétrique à celle du peintre représentant l'homme de lettres au travail, puisque ce sont souvent ses propres interrogations que l'écrivain prête au peintre (2004, 163)

⁶ Hem d'agrir a Antoni Miró la consulta que hem pogut fer de la correspondència rebuda, com també de la còpia de l'enviada que ell mateix va fer abans de trametre-la al poeta. D'aquesta manera hem pogut contrastar les dues direccions de la relació epistolar establerta.

Finalment, el quadre arribava a mans del poeta amb una nota de l'artista: "T'he escollit, precisament, considerant-lo temàticament més poètic i càlid que molts dels meus quadres". Un criteri, doncs, ben explícit que en veu del pintor assumeix una especial interpretació, ja que interrelaciona l'obra enviada amb les característiques que ell mateix addueix en la poesia de Martí i Pol. *Roig nuet* és el títol del quadre en qüestió; havia estat pintat un any abans, el 1991, i ofereix un nu femení de gran sensualitat i passió, un sentit reforçat per la tonalitat vermella que ocupa tota la imatge. Unes característiques que Miró observa en els seus versos.

Una variació sobre la mateixa figura femenina nua va donar peu a una nova obra de Miró adreçada al record d'un altre poeta, en aquest cas Ausiàs March. Es tracta del gravat *Així com cell qui en lo somni es delita* incorporat a la col·lecció editada per Bancaixa "9 gravadors interpreten Ausiàs March" de l'any 1997. L'interès del pintor per la poesia de contingut amorós o eròtic, en poetes com March o Martí i Pol, es plasma en obres amb continguts semblants que obreeixen a un intent de plasmació de sentiments similars.

Si el coneixement de l'obra de March és força anterior —i, en certa mesura, gràcies al treball musical que Raimon va fer sobre el poeta de Gandia—, és a finals dels vuitanta quan entra en contacte amb la poesia de Martí i Pol, segons recorda actualment el pintor: "l'Ovidi [Montllor] me'n parlava, entre els poetes que llegia, Miquel Martí i Pol, era un dels seus punts de referència". Amb la seu lectura, Miró trobava noves maneres d'abordar l'erotisme femení i la sensualitat de la mirada poètica de la vida. L'escriptor confirmava l'encert en la tria del quadre:⁷

l'heu ben encertat. La seducció i el misteri d'aquesta gamma de roigs té una força impressionant i és d'una bellesa colpidora. Però després hi ha el tema, el tors nu de dona que, immers en el roig, adquireix una molt peculiar matisació i és colpidorament bell. Sempre m'ha atret el nu femení, i aquest no crec que em cansi de contemplar-lo. (CT MARTÍ, 15.07.92)

En una carta posterior també apunta algun dels trets de l'obra de Miró, tot parlant-ne de l'observació de les imatges de la casa del pintor en els catàlegs rebuts:

⁷ L'interès de tots dos pel cos de la dona té com a anècdota la referència de Martí i Pol a les lectures realitzades en els dies compartits al mas del Sopalmó: De totes maneres, el bon record hi és i ens acompanya. Encara enyoro les senyorettes del *Play-boy* que mirava al llit, mentre esmorzava. (CT MARTÍ, 18.11.94)

Cada vegada que en veig fotografies se'm fa aigua a la boca per la bellesa de les estances i, sobretot, per la netedat, l'ordre i la meticulositat que s'hi endevina, i que, a parer meu, també es trasllueix en la vostra obra, tan intensa com neta de perfils i perfecta de realització. (CT MARTÍ, 13.08.92)

En cartes anteriors, Martí i Pol adreça una sèrie de preguntes sobre els materials utilitzats en les composicions del pintor, un pretext que serveix al poeta per a manifestar les limitacions del seu coneixement sobre l'art pictòric, tot i que es planteja, com en tantes altres cartes enviades a Miró, com una mena de *captatio benevolentiae*: “perdoneu la meva incultura i la poca traça a plantejar les preguntes. No us demano això per estimar més el quadre, sinó per adquirir coneixements. [...] Si no us vingués de gust de contestar les preguntes que us he fet, oblideu-les.” (CT MARTÍ, 29.06.92).⁸ Miró contestarà aquell mateix estiu, tot explicant que “el procediment és laboriós i exigeix una certa destresa tècnica a partir del dibuix previ” (CT MIRÓ, 06.08.92). L'escriptor se sent atret pel llenguatge pictòric, tot i ser conscient de les seues limitacions: “deu ser apassionant pintar, penso, i dominar tants de recursos per crear bellesa.” (CT MARTÍ, 13.08.92).

Del pintor al poeta

Per la seua banda, el poeta, atret per l'obra pictòrica que coneix a través dels catàlegs rebuts, promet escriure “una reflexió poètica, en vers o en prosa” (CT MARTÍ, 29.06.92) per a una propera publicació del pintor. Ell mateix apuntava sobre la natura que podia tenir aquell text fet per a l'ocasió: “no crec que m'atreveixi a fer un text diguem-ne teòric. Possiblement optaré per una reflexió poètica, en vers o en prosa, encara no ho sé” (CT MARTÍ, 29.06.92). El resultat va ser *Esbós de lletra a Antoni Miró*, una llarga cinquantena de versos majoritàriament decasil-labs que rebrà el 6 de novembre d'aquell mateix any. En la carta tramesa al costat del text, l'escriptor defineix la base temàtica sobre la qual ha construït la seua composició: “no és un text teòric, sinó una interpretació poètica, absolutament lliure, és clar, de la vostra pintura i, agosaradament, una mica també de la impressió que tinc de vós, pels vostres quadres, pels vostres llibres i per les vostres cartes.” (CT MARTÍ, 21.10.92).

8 En la major part de l'inici de les cartes de Martí i Pol podem trobar aquesta mena de crida a l'interès del lector, el pintor, davant de la periodicitat de les lletres enviades. Així, per exemple, podem llegir en una de les darreres trameses: “Fa tant de temps que et dec (us dec) carta que no sé ni com posar-me a escriuret. Podria, és clar, allegar compromisos, encàrrecs, visites, obligacions i tot dàlles foses, però no ho faig perquè me'n dono vergonya; trobo molt més raonable entonar un *mea culpa* solemne, i això és el que faig: absoueu-me, si us plau.” (CT MARTÍ, 18.11.94).

Esbós de lletra a Antoni Miró (octubre de 1992)

Toni Miró, que dic, escolta això:
la impertinent verbositat del temps
és un parany devastador i obsecè
i tu que ho saps passes de llarg i escrius,
lúcidament, part dellà del mirall.
Minuciós, dibuixes clarobscur
damunt la pell cansada i vehement,
perquè la llum penetri pel teixit
incert dels anys i escampi claredats
molt més enllà de l'horitzó fal-laç
d'aquest vaivé d'un viure trepidant
sempre abocats a l'anorreament.
¿De quin secret pou de silenci treus
el lluminós i perennal sentit
de cada gest, de cada moviment?
Astut i greu, ¿t'absentes del brogit
per convertir qualsevol traç en foc
i esdevenir més tendre i reptador,
bé descrius paràboles de vent
per incitar la pluja i el neguit
a definir correctament el rumb?
Símbols i espai combinen el desig,
l'esclat del roig i el sentiment del blau
que només tu saps mestrejar, discret,
per desvetllar l'enigma tortuós
de qualsevol misteriós esguard,
i així desfer, sense ni moure els dits

tot l'enfilall d'adverses solituds,
que com un jou ens lliga i ens sotmet.
Pregunto molt i tu sempre respons
i és seductor dialogar amb el buit
de mi mateix cap on m'atreus, tossut
com un infant solemne i desimbolt.
Pregunto molt i em fa de tornaveu
la nuditat del cos i de la ment
que cap mirall no encerta a reflectir
fora d'aquell que m'ofereixes tu.
Et penso lluny, Toni Miró, i escric
desavesat de tot, tancant els ulls
força sovint per no trencar l'embruix
i aprendre'm més, com qui desfa camí
per repensar la nosa del futur
sense el temor de tòpics sobresalts.
Et penso molt, amic llunyà, i em plau
conversar amb tu silenciosament
per convertir la quietud en cant
i guanyar espais de música subtil.
Tot s'esdevé prement la solitud,
configurant ardidament els mots,
renunciant a l'origen i el fast
per assolir l'esclat essencial;
tot s'esdevé de claredats endins
i el repte, el crit, la turpitud i el goig
no són sinó l'aurèola del llamp
amb què podem, potser, combatre el vell
parany del temps, verbós, impertinent
i, al capdavall, obscè i devastador.

És interessant observar com l'escriptor aborda l'origen de la seua composició: "el poema el vaig començar amb la intenció de parlar, tan subjectivament com vulgueu, només de la vostra pintura; però va ser ell mateix, el poema, qui em va anar imposant una dinàmica que hauria estat contraproduent i grotesc voler contradir. Així va ser com em vaig trobar que l'última part se'm feia íntima i compromesa, però com que era colpidorament sincera vaig deixar que em dictés els versos." (CT MARTÍ, 21.10.92). Un intent, doncs, de crítica pictòrica⁹ que acabarà sent un pretext per a construir un text literari a partir de les impressions que el pintor i la seua obra aporten al poeta. Una espontaneïtat del poema que s'afovoreix per la llibertat formal de la composició, només marcada per la regularitat del vers decasíl·lab —el metre més tradicional en la lírica catalana— en els quals es mostra l'estimació pel pintor.

Potser també interessant observar l'explicació que el poeta fa del procés de creació i de la seua plasmació escrita:

Els poemes els he d'escriure a mà; no sabria fer-ho d'altra manera. La màquina és massa distant, massa freda, i jo, pels poemes, necessito més calidesa. El vostre l'he tingut setmanes al calaix; el prenia i el deixava segons l'humor i la feina. (CT MARTÍ, 21.10.92).

En explicar el procés exacte de redacció d'*Esbós de lletra...*, afegeix que "treballar en el vostre poema ha estat una gimnàstica ben eficaç i gratificant" (CT MARTÍ, 20.11.92). I és que Martí i Pol havia tingut uns anys previs de ralentització de les seues publicacions poètiques, tot i que dos anys més tard va veure la llum *Un hivern plàcid* (1994).

El pintor aprecia enormement la composició poètica, així ho manifesta en el seu dietari d'aleshores.¹⁰ En cartes posteriors s'hi refereix: "trobe que és magnífic, una obra mestra com a poema i una gran sort el que haja inspirat tanta bellesa. Reste verament impressionat i eternament reconegut, és un treball immens amb una profunditat total, impossible de definir." (CT MIRÓ, 10.11.92), "L'*Esbòs...* és tan preciós que espere publicarlo en diversos llocs" (CT MIRÓ, 10.11.93). D'aquest interès naix el projecte de Miró d'incloure'l en una carpeta amb dos aiguaforts sobre l'escriptor: "La pipa, la paleta". Es una notícia que sorprendrà de nou Martí i Pol i que provocarà una relació llarga de qüestions:

9 Com apunta Daniel Bergez, aquests espais d'interferència de codis són força interessants per entendre els punts d'equilibri entre els dos llenguatges: "la critique picturale pratiquée par les écrivains représente sans dout le meilleur point d'équilibre dans le dialogue entre littérature et peinture. L'écrivain vise en effet le tableau à travers le texte, mais il soumet aussi son texte à des impératifs esthétiques qui l'autonomisent par rapport à sa source." (BERGEZ 2004, 196).

10 Una documentació que també hem pogut consultar gràcies a l'artista. Ens referim a l'anotació que fa al seu quadern el 10 de novembre del mateix any.

“perdoneu si m'estic passant, que diu el jovent d'ara. Us demano tot això per informar-me o, si ho voleu més planer, per pura xafarderia. M'agradarà, però, si no us fa res, saber-ho.” (CT MARTÍ, 20.01.93). Com anuncia Miró en un escrit posterior, la incorporació del poema en aquesta carpeta d'obra gràfica, “és un complement a la meua pintura, que la fa més accessible a la gent i que permet una major divulgació social” (CT MIRÓ, 17.02.93). D'aquesta manera, el pintor fa compatible, com anuncia al poeta, la interacció dels dos codis artístics –el lingüístic i el pictòric– a l'hora d'abordar una mateixa realitat. Martí i Pol, tot i advertir que “el meu judici no té, evidentment, cap valor crític” (CT MARTÍ, 24.02.93), ofereix les valoracions següents: “els vostres gravats són, a parer meu, esplèndids; minuciosament justos de dibuix, suggestius i clars de color i, sobretot, plens de connotacions, referències i significats, com tota la vostra obra. [...] el que em fa sentir agradosament pròxim a la vostra obra és l'absència de gratuïtat que s'hi manifesta, i també el ritme i l'ordre que la presideixen.” (CT MARTÍ, 24.02.93).

Tota aquesta interrelació es realitza sense cap tipus de coneixement personal directe, tan sols a través de les cartes creuades. Això sí, des de l'inici d'aquesta relació, el poeta sent el desig de visitar el pintor: “Si Alcoi no fos tan lluny de Roda, o si jo estigués en unes condicions mínimament acceptables d'autonomia de moviments, us asseguro que m'encantaria visitar-vos al mas del Sopalmo.” (CT MARTÍ, 13.08.92). Sis mesos més tard, l'escriptor apunta una possible visita: “Nosaltres tenim un automòbil —un R-5, en diuen— i la Montserrat el sap portar, però sospito que no s'atreviria a emprendre un viatge tan llarg, ella i jo sols, comptant que en cas de qualsevol problema, avaria, etc., jo, per dissart, no solament no puc fer cap servei sinó que, en certa manera, sóc una nosa. Tenint això en compte, el que farem serà parlar amb un bon amic nostre, a qui deveu conèixer si més no de nom, en Lluís Llach, per si ell podia combinar-s'ho, li feia gràcia, que estic segur que sí, i ens portava amb el seu cotxe, que és gros i potent. A nosaltres ens faria il·lusió venir, i més amb en Lluís, amb qui ens veiem sovint i ens estimem molt.” (CT MARTÍ, 24.02.93). El treball de Martí i Pol i Llach en el disc *Un pont de mar blava* —on segons el poeta, “jo he col-laborat intensament” (CT MARTÍ, 13.04.93)— va retardar el viatge cap al sud fins el 29 d'octubre de 1993.

Un testimoni de primera mà d'aquell moment és el dietari del pintor on aquest vessa el sentiment que impregna la seua casa davant del visitant il·lustre: “Miquel és una gran

lliçó d'humanitat i de resignació, de goig de viure" (AG MIRÓ, 31.10.93). Els pocs dies compartits colpeixen l'estat d'ànim de Miró i la seua família, la Sofia i l'Ausiàs; aquests últims encara recorden les paraules de Lluís Llach en aquell moment: "on arriba Martí i Pol, tothom es fa bo". D'aquesta estada, Antoni Miró encara recorda les limitacions físiques del poeta per moure's pels espais del mas del Sopalmo: "Era increïble amb la filosofia amb què acceptava la seu terrible situació. Quan estàvem menjant, si volia anar al bany, podia passar ben bé mitja hora al trajecte entre el menjador i el bany. Volia valdre's per si sol. No molestar. I la Montse, la seua dona, és cert, n'estava acostumada". L'escriptor, resignat a l'avanç de la seua malaltia degenerativa, explica a la família Miró davant de la seua voluntat de fer ell mateix les coses: "si un dia no faig una cosa, no la faré mai més". L'Antoni recorda encara el seu somriure, sobretot quan parlaven de dos temes d'interès per als dos, la bellesa de les dones i l'estima per la seu cultura. En abordar la realitat valenciana, tots dos coincidien en el mestratge important dels grans poetes valencians des de l'època clàssica fins al món contemporani: Ausiàs March i Vicent Andrés Estellés, dues veus que interessaven igual als dos amics.

Els mesos posteriors a la trobada a la comarca de l'Alcoià són de gran treball per a Martí i Pol i Llach, el poeta així ho manifesta al pintor, després de tardar una parell de mesos a agrair-li la cortesia de la invitació: "he anat molt atrafegat amb l'estrena d'*Un pont de mar blava* a Barcelona i amb tot de compromisos que se n'han derivat. Què hi farem! Sovint aquestes coses són tan agradables com cansades." (CT MARTÍ, 12.12.93). En aquesta carta, Martí i Pol anuncia "escriuré més coses sobre la teva pintura i sobre tu, però no sé ni què ni quan", encara que malauradament aquest desig no es va convertir en realitat.

Un any més tard, el poeta recordarà de nou la trobada a la casa de Miró, alhora que apunta la dificultat que té en repetir el viatge: "Ara va fer un any que vam venir al mas del Sopalmo. Tant la Montserrat com en Lluís i jo ho recordem amb goig. Van ser dos dies molt agradables, encara que el temps no ens fes bona cara, i molt intensos. El que veig difícil és repetir la vinguda en condicions semblants, si més no perquè jo cada dia estic més emmandrit." (CT MARTÍ, 18.11.94)

Del poeta al pintor

De l'empremta de l'obra de Martí i Pol en la trajectòria artística de Miró, cal ressaltar l'interès que aquest sempre va tenir per llibres com la *Suite de Parlavà*. Sobre aquest es referia en una carta al poeta, després de suggerir-li aquest fer-li'n arribar un exemplar: “la *Suite de Parlavà*, ja el tinc i m'agrada molt, com tota l'obra vostra” (CT MIRÓ, 10.11.92). Aquest interès es va concretar l'any 1994 amb la col·lecció de collage que l'artista va realitzar a partir de versos de la *Suite de Parlavà*. Es tractava d'una creativitat paral·lela a l'aplicada als poemes de *La pell de brau* de Salvador Espriu realitzats entre el 1993 i el 1994 a l'estudi Can Rajoler de Pals on Miró treballà durant els estius corresponents. Com ens explica el mateix artista, el procés d'elaboració dels trenta-vuit *collage* es genera a partir de la fixació d'un vers o d'una expressió dels poemes de Martí i Pol que li ha interessat, unes paraules que serveixen de títol per a la composició. Aquest grup d'obres se situen a les acaballes de la sèrie pictòrica que havia desenvolupat en els anys vuitanta “Pinteu Pintura”. Així, Miró es mostra immers de ple dins de la sèrie següent, “Vivace”, on l'erotisme femení, la interpretació crítica de la societat, la reflexió nacional i la preocupació per la degradació de la natura es presenten amb un discurs consecutiu propi de les preocupacions de l'artista alcoià d'aleshores.

Un segon motiu va poder motivar el pintor a treballar sobre el llibre de poesia esmentat. Recordem que els *collages* van ser realitzats a la localitat gironina de Pals, ben pròxima a Parlavà, l'espai usat pel poeta com a marc de referència de la casa que té el seu amic Lluís Llach i que tots dos coneixen bé. Miró s'adonava de la proximitat de l'espai que tots dos, el músic i el poeta, comparteixen. Per això, com ell mateix recorda, va sentir-se atret per un “espai pròxim i real que esdevenia mític en l'obra de Martí i Pol”. Amb els *collages* o *papiers collés*, com els anomena Joan Àngel Blasco Carrascosa, Miró cerca una fusió entre el dibuix, la pintura i la poesia:

aquests encaixaments iconogràfics, que sorgeixen d'un procés de selecció d'imatges —d'acord amb un concepte i un propòsit previs—, que seran dislocades i seguidament reordenades, alhora que es fan servir per estimular l'efecte visual, trasllueixen l'acció catàrtica experimentada pel seu autor.
(BLASCO CARRASCOSA 1998, 5)

“Fugiria de mi”	“Contemplar el ponent”
“Tornar al passat”	“Càlidament ingènua”
“Potser és el lloc”	“Torno enrere”
“Ull sempre obert”	“Atzarós futur”
“Cadència secreta”	“Riu d'aigües incertes”
“Jugo a viure només”	“Una altra pell”
“Vel de misteri”	“Algú potser”
“Sempre m'acompanya”	“Seure a l'ombra”
“Aquest embruix”	“Figures i presències”
“Labsència de desig”	“Tu seràs lluny”
“Remota simfonia”	“Per dir l'amor”
“Del teu record”	“El silenci és el refugi”
“Gest insolit”	“Temporal llunyà”
“Gestos i mirades”	“Implacables”
“Potser una mà”	“Branca dòcil”
“Guanys de solitari”	“Ja seré lluny”
“Discreta quietud”	“Tancant els ulls”
“Mirall opac”	“Lladruc llunyà”
“Empeny a persistir”	“Escadusser somni”

Antoni Miró pren bocins del llibre que Martí i Pol havia publicat tres anys abans. Una selecció de parelles de mots feta aparentment a l'atzar que no fa sinó confirmar la recepció que els versos del poeta provoquen en el pintor. Així, podem observar una referència al sentiment de la veu poètica com “fugiria de mi”, “jugo a viure només”, “labsència de desig”, “cadència secreta”, “discreta quietud”, “torno enrere” o “el silenci és el refugi”. L'artista també selecciona les referències afectives del poeta: “sempre m'acompanya”, “aquest embruix”, “del teu record”, “gestos i mirades”, “contemplar el ponent”

El record, l'enyor pel temps perdut i que no es pot recuperar, interessa al poeta i al pintor, com veiem en “tornar al passat”, “torno enrera” o “del teu record”. Uns sentiments que troben en la visualització d'objectes del passat una recreació concreta i de gran interès per a l'espectadorlector dels *collages* de Miró.¹¹

11 Recollits per l'Editorial Marfil en la publicació *Antoni Miró i la poètica del collage* dedicada “Al molt estimat Ovidi Montllor” i amb el poema introductori “Trencaclosca” de Jordi Botella.

El tancament de la cruïlla

Et deixo. Prometo de no ser tan desmanegat en properes ocasions, tot i que cada vegada em sento més feixuc i desesmat. Deuen ser els anys! (CT MARTÍ, 18.11.94)

Aquest comiat procedeix de la darrera carta escrita que rebé Antoni Miró del seu interlocutor durant els dos anys de relació epistolar. L'amistat i l'estima entre tots dos no va fer sinó créixer. Amb tot, l'ocupació progressiva del poeta —que arran de l'exit d'*Un pont de mar blava* i dels seus darrers llibres engegava una etapa de gran reconeixement i d'activitats públiques— i l'avanç inesgotable de la seua malaltia li impediren contestar la darrera lletra que Miró li envià a finals de 1994. Com una mena de presagi, el pintor enraonava sobre la malaltia d'un altre bon amic: “records a Montserrat [Sans] i Lluís [Llach] que va escriure una lletra preciosa per a l'homenatge a l'Ovidi, que com sabeu està molt malalt.” (CT MIRÓ, 12.12.94). El 1994 és un any difícil per a l'artista,¹² l'estat de l'amic cantant s'havia agreujat. Així, li dedica en el mes de juliol un fotomuntatge amb un títol ben significatiu, “...I jugo a viure només per no perdre't”, una obra que s'alterna amb els *collages* esmentats sobre els versos de Martí i Pol. Quan Miró escriví la carta citada a Martí i Pol, fa dues setmanes que ha organitzat l'homenatge “La cançó amb Ovidi” on diversos artistes de la Nova Cançó actuen a Alcoi en presència del cantant malalt, que morirà en la seua presència el 10 de març següent.¹³

Parlar a Antoni Miró dels seus amics i dels seus poetes preferits representa observar la lluïssor dels seus ulls blaus. S'emociona. Embriaga a l'interlocutor explicant —ell, que és curt de paraules, encara que no de sentiments— quines veus poètiques li han fet entendre el món. “Espriu és el nostre poeta nacional, Martí i Pol, el seu hereu”, així de concisa és la seua conclusió. Quan va conèixer la mort del poeta, en el mes de novembre de 2003, envià de seguida un telegrama a Montserrat Sans, la vídua del poeta. Per homenatjar-lo, va engegar una mostra col·lectiva dedicada al poeta a la sala de la Unesco d'Alcoi.

Miró estimava l'obra del poeta de Roda de Ter, potser des del moment que va saber que la seua era una poesia de proletaris, això és, escrita per una persona senzilla, humil,

12 Cal afegir, a més, l'operació de càncer d'estòmec de sa mare, segons expressa en el seu diari: “entre ma mare, l'Ovidi i tantes coses, estic trist. És molt difícil viure, saber viure és un miracle, però hi ha tanta injustícia, tanta sofrència, que es fa feixuc, encara que sigués, en certa forma, un privilegiat” (AG Miró, 16.10.94).

13 El diari d'Antoni d'aquells mesos és un excel·lent testimoni del seu patiment envers la malaltia de l'amic i les conseqüències anímiques de la seua absència: “OVIDI. I ja no podem parlar mai més?” (AG Miró, 05.03.95), “L'Ovidi em deixa un buit impossible d'omplir” (AG Miró, 16.03.95).

que havia treballat a les fàbriques, com el seu estimat Joan Valls, en l'Alcoi de la postguerra. El mateix Antoni sempre s'ha vist així, com un pintor-proletari, un treballador incansable de l'art. Una imatge comuna a Vicent Andrés Estellés, el gran poeta valencià del segle XX. Més enllà del possible sentiment de mitoman davant de les grans figures de la literatura catalana, Miró aprèn la seducció dels sentiments, l'expressió de les persones, a través de la poesia escrita per cercar la bellesa que no existeix sense justícia, per condensar el contingut. El coneixement personal de Miquel Martí i Pol no va fer sinó confirmar i reforçar l'atracció que la seu figura tenia en el pintor. L'Antoni mestre en pintura esdevé alumne de les grans figures poètiques que ha conegut en la seua vida. Ací rau la seua veneració, la gran quantitat d'iniciatives en defensa de la seua memòria, de la seua obra; els homenatges a Salvador Espriu i la seua pell de brau, l'erotisme d'Ausiàs March i la seua llir entre cards, el sentiment de Vicent Andrés Estellés i el seu no hi havia a València dos amants com nosaltres, i els alcoians Joan Valls, Jordi Botella, Ovidi Montllor, Isabel-Clara Simó que li ha dedicat els seus únics poemes i, finalment, la visió amorosa i eròtica de Miquel Martí i Pol i la seua Parlavà... Dos mons distants, la pintura i la poesia que amb l'obra de Miró s'acosten i es complementen. Redueixen la distància per oferir un discurs conjunt, únic. L'expressió dels sentiments, d'una visió crítica de la realitat no acceptada. Així és l'art, així és la poesia de Miquel Martí i Pol, així és la pintura d'Antoni Miró. Mirades creuades: una realitat comuna. Per sempre.

Lletres creuades
(1992 - 1994)

Entre en Toni i en Miquel hi va haver una relació molt profunda que es va teixir sobretot a través de les nombroses cartes que s'escrilien.

Recordo molt l'emoció amb què en Miquel rebia les cartes d'Antoni, que esperava sempre amb impaciència.

De fet la primera vegada que es varen trobar personalment va ser quan varem fer un viatge a València en companyia d'en Lluís Llach, per participar a la presentació del concert *Un pont de mar blava*. Va ser idea d'en Miquel mateix d'aprofitar el viatge al País Valencià per demanar a en Lluís si podríem baixar fins a Alcoi.

La trobada al mas del Sopalmo va ser molt intensa.... Varen ser uns dies de passejades per Alcoi, i de converses al voltant dels plats que preparava la Sofia.

En Miquel va quedar molt impressionat d'aquesta visita.

En el viatge de tornada ens va parlar de l'ordre que hi havia al taller de pintura d'Antoni. Per en Miquel l'ordre era també un valor molt important i de segur que li va agradar saber que el compartia amb ell.

Va ser poc temps, poques ocasions de trobada entre tots dos però molt ben aproveitades per a construir una amistat fidel i sincera.

Ara que en Miquel ja no hi és puc dir que em sento molt afalagada de comptar amb l'amistat d'Antoni, i vull agrair en aquestes ratlles el gest que ha tingut per fer aquest recordatori a en Miquel.

Montserrat Sans

Antoni Miró
ALCOI

29 de maig de 1992

Benvolgut Sr.: Per a mi ha estat una agradable sorpresa rebre el llibre "La otra mirada", dedicat, afectuosament, per partida doble. Moltes gràcies.
No ens coneixem, i per això m'ha sorprès veure'm diguem-ne compartint llibre i dedicatòria amb persones que estimo i admiro. Les vostres frases, a més, són molt afectuosos. Si no us enganyava molt, m'agradaria saber que us ha impulsat a comptar amb mi d'una manera tan intima i agradable. M'he fet molt content.

Havia vist algunes --poques-- reproduccions de pintures vostres, que ja m'havien despertat la set; aquest llibre me l'ha feta gairebé insuperable. Escolteu, gno podrà tenir un quadre vostre, per penjar a casa? Us serà franc, la meva disponibilitat econòmica és molt magre, però si em fieu preu d'amic em desdineraria. Us agrairé molt que em diuiguera alguna cosa.

Altra vegada moltes gràcies. Afectuosament vostre,

MIQUEL MARTÍ i POL

c/J. Anton M. Claret, 3, 1r, 2.^a
08510 RODA DE TER
Telèfon 854.13.18

Antoni Miró
ALCOI

29 de juny de 1992

Estimat amic:

He rebut el vostre generós paquet de llibres i, amb ell, una carta molt afectuosa en la qual, entre d'altres coses prou afalagadores, em diu que próximament m'enviareu un quadre amb el qual voleu obsequiar-me. Moltes gràcies. M'heu fet molt felic i us ho vull dir amb tota la senzillesa i tota l'emoció. No voldria semblar impertinent, però l'espero amb candeletes, aquest quadre, més que més tenint en compte que fa un mes i mig que hem canviat de pis i que ara tenim força parets per penjar-lo. L'espero amb candeletes perquè m'agradaria poder-li dedicar un lloc preferent, càlid, que em sigui un referent constant.

Miraré d'escriure alguna cosa per a aquesta pròpria publicació, tal com em demaneu (us corre molta pressa?). Fullejar els llibres que m'heu enviat m'ajudarà molt. No crec que m'atreveixi a fer un text diguem-ne teòric. Possiblement optaré per una reflexió poètica, en vers o en prosa, encara no ho sé. Si me'n surto, així que ho tingui us ho enviaré.

Gràcies altre cop pel vostre afecte i per la vostra gentilesa. Una abraçada.

MIQUEL MARTÍ i POL

c/J. Anton M. Claret, 3, 1r, 2.^a
08510 RODA DE TER
Telèfon 854.13.18

ANTONI MIRÓ / APARTAT 141 / 08510 ALCOI / E

TELEFÒN 854.13.18

En Miquel Martí i Pol:

Estimat amic:

El motiu d'haver-vos dedicat el llibre junt a altres estimats amics ha estat simplement l'admiració que sempre us he tingut al llarg de molts anys. La vostra poesia i el vostre treball personal sempre m'ha interessat i en la mesura que he pogut, he seguit la vostra estimada trajectòria de poeta i català.

Les adjunteus uns quants llibres meus i pròximament vos reueixeré uns quants més i que vos obsequio amb molta de gaud i que faria molt felic si en el futur us voleu dedicar uns qualssevol a una pròpria publicació, d'autorestat, molt felic no es fa cap problema si us ho voleu fer. Gràcies per tot i una forta abraçada.

Antoni Miró
Juny 1992

ANTONI MIRÓ / APARTAT 141 / 08510 ALCOI / E

TELEFÒN 854.13.18

En Miquel Martí i Pol:

Espero que el quadre siga plenament satisfactori, pràcticament, considerablement més bonic, una part del qual que m'interessa molt.

Preciso tot el temps que necessitin per ferme l'envi, lo qual agraïcio moltíssim. Podeu fer-ho aviat.

Antoni Miró
Juny 1992

Sr. Antoni Miró
ALCOI

Benvolgut amic:

Aquest migdia un ordinari m'ha portat el vostre quadre. Us estic profundament agrair, però per fugir d'impartidànies o de pedanteries no diré res més, i només li diré que l'he tingut molt a prop.

Dieu que heu escoltit el quadre expressament per a mi, i a fe que t'heu ben encartat. La seducció i el misteri d'aquesta gamma de roigs té una força impressionant i és d'una bellesa colpidora. Però després hi ha el "tens", el torn nu de dona que, immers en el roig, adquireix una molt peculiar matèria. I el collorisme tan bell. Sembla t'haver fet el nu de nois! Això està molt bon, que en canvi de contestar-ho. Des que t'han portat el tinc davant els ulls i cada vegada hi descobreixen tonalitats noves i subtils morbideses.

Si m'ho permeteu, us vull fer unses preguntes de profa. Darrera el quadre dins d'acrílic sovint fixades, però, j'os diria que el conjunt del tors? Soberanament, en estat? Si tot i t'heu pintat a para, i després t'heu enganxat damunt el quadre o el procés és a la inversa, prima-

MIGUEL MARTÍ I POL

GI. ARIELA M. CLOVIS, S. 11, 2^a
08005 BARCELONA 10
Telèfon 224.13.18

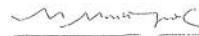
cer enganxeu el perfil del tors i després pinteue el conjunt? I es tracta, potser, d'un objecte (una fotografia, tal vegada) manipulat? Perdoneu la meva incògnita, però tracta d'una temàtica ferroguerida. No us demano això que estinys més el quadre, sinó que admirin els seus punts.

Us agraeixo que no en doneu pressa per l'escriptura que em vau demanar.

Perdoneu que us escriugui a màquina; a més resultava molt penós i només hi escrit els originals dels poemes.

Altres vegades moltes gràcies per la vostra gentilessa. Si no us vingués de gust de contestar les preguntes que us he fet, oblideu-les.

Una afectuosa abraçada.

15 M'oblidarà d'hagran va l'afiliació dedicatira. Pindarau

ANTONI MIRÓ / APARTAT 146 / 01000 ALCOI PV

TELÈFON 1 FAX (96) 355 33 23

Jú Miquel Martí i Pol

Estimat amic:

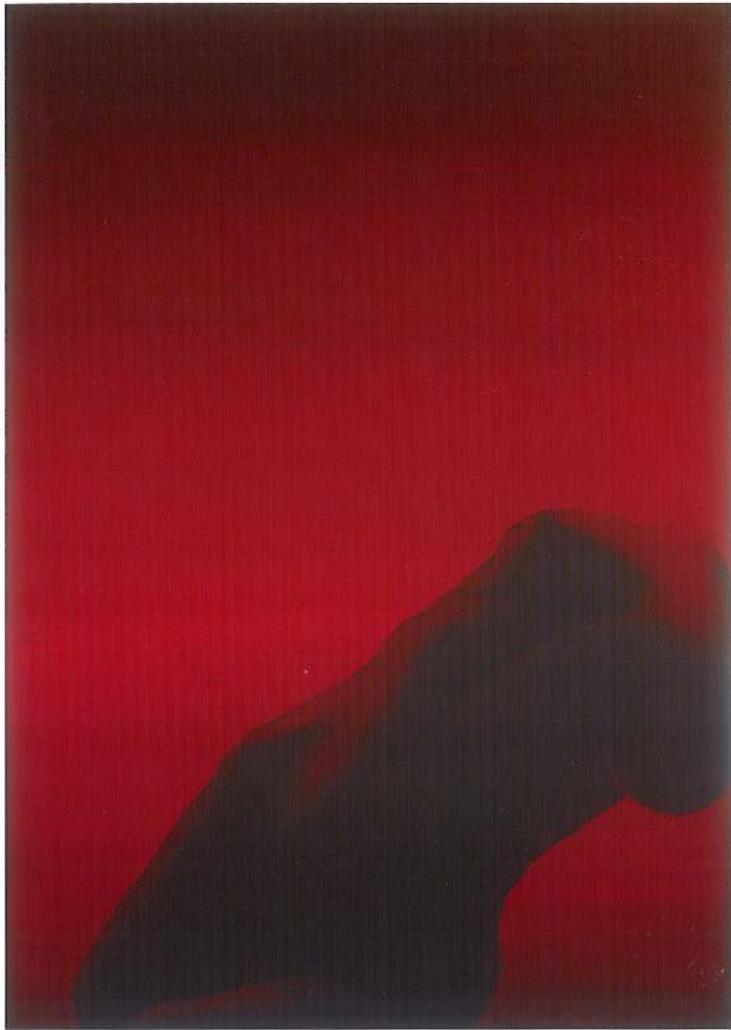
Moltes gràcies per la vostra amabilitat i consideració, per la bona acollida a la meua insuficient Oficina.

Contesto a la vostra pregunta: la selecció de la meua, pastoreig d'un dibuix estampat i pintat sobre paper Gesso Super Alfa, i en aquest cas està superposat a la base pintada tot en acrílics, tècnic-sobre tauler DM, acabats amb vernís també a l'aigua com tot el procés. És una tècnica que utilitzo molt sovint i que garanteix la conservació i resistència. El procediment és laboriós i exigeix una certa destresa tècnica, a partir del dibuix previ.

Reben tot el meu afecte i admiració.

Antoni Miró

6 Agost 1992
Carrei

P/A ROIG NUET 1991-2009 (Gràfica digital, 162x114)

13 d'agost de 1992

Antoni Miró
ALCOI

Estimat amic: Us envio els dos volums publicats fins ara de la meva obra poètica, que té en curs de publicació Edicions 62. Amb el curador de l'edició, estem preparant ara el tercer volum, que sortirà, si no hi ha res de nou, dins la campanya de sant Jordi del 93. No cal dir que quan surti us l'enviaré de seguida.

M'he permès de dedicar-vos-els, els volums, per agrair-vos d'algunma manera, ni que sigui modestament, la gentilesa i la paciència que teniu amb mi i amb el meu atreviment.

Vaig rebre la carta en què m'explicaveu la tècnica del quadre que tan amablement em vau regalar. Deu ser apassionant pintar, penso, i dominar tants de recursos per crear bellesa. També vaig rebre el llibre RECULL DE SOMNIS, publicat arran de la vostra exposició d'enguany a Barcelona. La sèrie Vivace, amb tantes figures femenines, em va seduir profundament. Però el cert és que no em sedueix pas només aquest aspecte de la vostra obra, sinó tota, amb la seva incisiva significació.

MIQUEL MARTÍ I POL

cf. S. Antoni M. Clavé, 3, 1r. 2.
06510 RODA DE TER
Tel/Fax: 854.13.18

MIQUEL MARTÍ I POL
OBRA POÈTICA

I
1948-1971

Edició a cura de Pere Farrés

Per a Antoni Miró, amb respectuosa
admiració i molt afectuós
agradiment

m.martí pol

73 - 8- 92

edicions 62, barcelona

Si Alcoi no fos tan lluny de Roda, o si jo estigués en unes condicions mínimamente acceptables d'autonomia de moviments, us asseguro que m'encantaria visitar-vos al mas Sopalmó. Cada vegada que en veig fotografies se'n fa aigua a la boca per la bellesa de les estances i, sobretot, per la netedat, l'ordre i la meticulositat que s'hi endevina, i que, a parer meu, també es trasllueix en la vostra obra, tan intensa com neta de perfils i perfecta de realització.

No he oblidat el text que em vau demanar; fins i tot he començat a treballar-hi, però no puc ni vull comprometre'm.

Perdoneu que us escrigui a màquina. Les mans les tinc molt feixugues i insegueres i amb bolígraf només hi faig les coses més intimes: els poemes, que no els "sabria" fer a màquina, i les dedicatòries. Moltes gràcies altre cop per les vostres múltiples atencions. Rebeu una abraçada del vostre,

m.martí pol

MIQUEL MARTÍ I POL
OBRA POÈTICA

II
1970-1980

Edició a cura de Pere Farrés

A Antoni Miró, la meva sincera
amistat i una cordial i
intensa abraçada.

m.martí pol

73 - 8- 92

edicions 62, barcelona

Miquel Martí i Pol
c/.S. Antoni M. Claret, 3, 1r., 2a
03510 RODA DE TER

21 d'octubre de 1992

Jú Miquel Martí i Pol.

Estimadíssim amic:

Com una gràdula que vinguessin al Mar Soparins, no cal dir-te, si hanca la meia mínima possibilitat, ja sabes que amb molt de gòig, aquí tenim cara i amics que us estrenen de deò i per sempre.

Gràcies, moltes gràcies pels dos volums de la vostra magnífica "Obra Poètica" que admire profusament i que em fa appassionar cada cop més a vos i a la vostra inmenysa tarda que a tots ens defineix.

No tinguem pressa en fer-ne l'estudi, encara que podrem inaugurar que em fa molt il·lació, naturalment.

Reben tot l'afecte i consideració del vostre admirador i amic.

antoní miró

8-9-92
alcí

Antoni Miró
ALCOI

Estimat amic:

Us envio finalment (perdoneu) el text que em vau demanar anteriorment fa mesos. El text teòric -no el sabed pas fer-, si no una interpretació poètica, abans d'enviars-lo, va ésser clara la vostra pintura i apassionant; una nica també de la correspondència que tinc de vos, pels vostres quadres, pels vostres llibres i per les vostres cartes. El poema el vaig començar amb la intenció de parlar, tan subjectivament com vulguem, només de la vostra pintura; però va ser ell mateix, el poema, qui em va anar imposant una dinàmica que hauria estat contraproduent i protestar volent contradir. Així va ser com en vaig trobar que utilitzant la forma d'un poema, fins i tot un poema com a referidor, més sincers vaig deixar que em dictés als versos. El resultat, el teniu a les mans. Valdrà més o valdrà menys, això no ho sé, però us em puc garantir la més afectuosa honestitat.

M'agrada que us plaudiu, és clar, però us prego que, amb tota llibertat m'ho digueu i em digueu també si us posa servir o no per a aquest futur llibre de què em van parlar. "Cistells de letres..." m'ha sortit forçada i he intentat convindre amb els cistells breus. Si és així, diagueu-ho i si us plau, i mirarei de complir-lo-us.

Us envio l'original del poema, dedicat. Us prego que l'accepteu com una mostra d'afecte. Jo, ara, les cartes, els articles i, en general, tots els textos una mica extensos, els faig a màquina, perquè les meves mans són lentes i imprecises com les d'un vell (més del que en són) o una criatura. Això no obstant, els poemes els he d'escriure a mà; no sabria

fer-ho d'altra manera. La màquina és massa distants, massa freda, i jo, pels poemes, necessito més calorosa. El vostre l'he tingut setmanes al calaix; el prenbia i el deixava segons l'humor i la feina. Al capdavall, però s'ha acabat i em fa il·lusió que el tingueu, encara que només sigui pel valor sentimental que pot tenir.

Un dia d'aquests penjares el quadre que tan amablement em vau regalar a la sala d'estar del pis on viví amb la meva dona, que és la poça més espaiosa de l'habitatge. M'hauria agratit tenir-lo al meu despatx, però és tan remenant, el despatx, que el quadre hi hauria quedat totalment desmesurat.

Així lleigit el meu últim llibre, "Suite de Pariavà"? Si no l'haguésseu llegit, us prego que m'ho digueu i us l'enviari.

Gràcies un cop més pel vostre afecte i la vostra gentilesa.
Una abracada.

ESBÓS DE LLETRA A ANTONI MIRÓ

Toni Miró, que diu, escrivia això:
La impotència velositat del temps
és un parany devastador i obscur
i tu que no sap passar de llarg i solitari,
lluïsamtament, part dels dels uns.

Miracions, dibuixos clau-sors
davant la pell cansada i rebentment,
perquè la llum penetri pel teixit
incert dels anys, i escampi clarorats
molt més enllà de l'horitzó fosc
d'aquest valle d'un riu de vegetació

sempre abusat a l'amor i amenaç
i de qui no sap posar de silenci, trets
el lluminós i perenne sentit
de cada geu, de cada moment?

Altres xiquets, i absents del bogit
per convertir qualsevol traç en foc
desbocar més tendre i reptatori
o bé descriure parabolès de vent

Per indicar la pluja i el temporal el necessit
i definir correctament el rumb?

Símboles i espai combinen el desig
l'esclat del roig i el sentiment del blau

que només tu sap mesturar, discret,
per desvetllar l'enigma tortuós
de qualsevol mistíctis esguard

i així després, sense romandre els ulls
tot l'enfilall d'adverses solituds
que com un joc ens obliga i ens retmet.

Pregunto molt i tu sempre respon
i és reduït dialegut amb el buit

de mi mateix cap on m'atenc, tossint
com un infant solennet i desim bost.

Pregunto molt i em fa de tornaven
la nuditat del cos i de la mirada
que cap mirall no encosta a reflectir
fira d'aquell que m'afeixiste.

Et penso lluny, Toni Miró, i escriu
desavent de tot, lancant els ulls
força sovint per no trencar l'amburix
i aprendrem més, com qui desfia un
per repensar la nostra del futur
sense el temor de tots sabressats.

Et penso molt, ~~essa~~ amic lluny, i ~~en~~ en plan
convicció amb tu silenciosament
per convertir la quietud en cançó
i gaudir - pais de misericòrdia.

Tot s'esdevé prenent la solitud,
configurant individualment els mots,
renunciants a la capçal i al fitx
per analitzar l'esclat essencial;

Tot s'esdevé de claredats encins
i el rapte, el cri, la turpitud i el gong
no són sinó l'auricular del camp
amb el que podem, posser, constatar el vell
parany del temps, ~~de la solitud~~ veròs, impotènt
i, al capdavall, obscur i devastador.

octubre de 1992

Per a Antoni Miró, amb una
voz afectuosa abraçada

M. Ramon Mol

En Miquel Martí i Pol

Benvolgut amic:

No poden imaginar el gran record que tenim de la vostra visita, amb la Montserrat i el blau, la nostra admiració i estimació no podia creixer però si el nostre orgueilament i així us ho fem saber.

Com que vos direu que infants dispergat a escrivint-nos, lo qual va'mplar de goig, ja he posat a un altre lloc el teu poema i en el guarda per a la publicació que es preveu per al proper any, amb l'esperança de després d'altres textos o poemes. En qualsevol cas "L'OBSES DE UETRA A AMI" és fons precios que espero publicar-lo de tant en tant a diversos llocs però si en feu un nou escrit, em moltí pi gràcies les possibilitats de fer-vos present en els meus treballs futurs.

Esperant que aviat ens veurem a Roda de Ter i aquí quan vulguem, farem salut al nostre gran amic i estimat a la Montserrat i a l'amic Blai.

Una abraçada

antoní miró

Antoni Miró

ALCOI

Benvolgut amic:

Moltes gràcies per la vostra carta del dia 10, tan afec-tuosa, concisa i efusiva com totes les vostres, i moltes gràcies també per la generosa tramesa de postals i pels catàlegs de la mostra de Joan Miró de fa quatre anys. No sabia que s'hagués fet i m'ha sorprès agradablement assabentat-me'n.

Celebro que l'"Esbós de lletra..." us hagi agradat i, si us plau, no patiu ni poc ni gens per aquest temps que temeu restar-me. Mireu, últimament escriu poquíssim i treballar en el vostre poema ha estat una gimnàstica ben eficac i gratificant. D'altra banda, la meva padrina (els meus germans i jo déiem padrina a l'àvia materna), la meva padrina, repetíxo deia que tant és treballar com fer feina. Si el poema us hagi agradat i el publiquem, l'esforç haurà merecitat la més alta recompensa. Liàstima, en certa manera, que tingueu "Suite de Parlavà"; us l'hauria en-viat, però quan surti el volum tercer dels Clàssics Catalans, no el com-preu. Records de la Montserrat. Una abraçada.

MIQUEL MARTÍ I POL

cf. S. Antoni M. Giner, 3, 1r, 2.^a
0850 RODA DE TER
Telfon 964 13.18

Sr. Miquel Martí i Pol

Mol! estimat amic:

He rebut una meua el contestar a la vostra lletra, dues setmanes d'abans, quèdeus conest sobre l'"estampació" del vostre magnífic poema que m'havien dedicat, però encara està en l'iniciativa, així que aviat estan't llet, i forenem fent d'un carxet amb dos aiguaforts que també estan feits.

Espero i desitjo que el Nadal i l'any d'així veiem estat felíços, sent amb la vostra millor benaventurança, i que el vostre treball continue tan prou i fer com sempre per la que tots els catalans - especialment - tinguin sentiments aguts.

Reben una afectuosa abraçada.

Antoni Miró

Alcoi - Gener 93

Antoni Miró
ALCOI

Benvolgut amic:

Gràcies per la vostra afectuosa carta del dia 12. No calia que us excusessiu per haver trigat a contestar-me. De fet, la meva carta anterior no exigia resposta, però us agraeixo que m'hagíeu escrit.

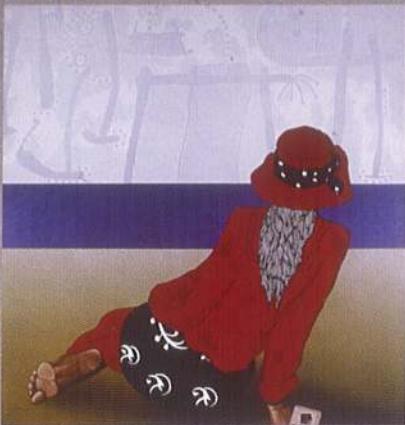
El que em dieu sobre l'estampació del meu poema, és una excellent notícia. Ara, però, estic una mica intriga i no em sé estar de fer-vos més preguntes. A la carpeteta, hi haurà només dos aiguaforts? I només el meu poema, o bé el meu i d'altres? Quin tamany faran, els aiguaforts? Quin tiratge en fareu? Ho feu sovint, això de fer carpetes amb aiguaforts i poemes? Les poseu a la venda? Perdoneu si m'estic "passant", que diu el jove d'ara. Us demano tot això per informar-me o, si ho voleu més planer, per pura xafarderia. M'agradarà, però, si no us fa res, saber-ho.

Gràcies pels vostres bons desitjos. La Montserrat i jo també us desitgem un bon any, a vós i als vostres.

Una cordial abraçada.

MIQUEL MARTÍ I POL

c/ S. Artiel M. Claret, 3, 1^a
08019 FODA DE TER
Telèfon 854.13.10

*la pipa
la paleta*

ESTUDOS DE LAETIA A. ANTONI MIRÓ

ANTONIO MIRÓ / APARTMENT 118 / JUNIOR ALFONS

THE JOURNAL OF CLIMATE

Enrique Martínez-Pérez

~~Estimadossium~~ is a misnomer

Et le fit en envole et prenne a la
carpinte "la pipa, la gatita" en la que
pasaria por paucum culto y cortes artes
ordinaria, paucum. Respiroant et sortevo paupelat,
el qualito si que se eran introducidos, als
paucum o testas que desempeñava lo carpinte
suo de frances e desdichadoz fausto salto,
s'apresó a los morditos como a domacuementos
etlo a la mano prendiendo d'obra quipileta
en su complejito a la pincilla, con su escuelita
a la que el pio permitio una mejor desarrollo
en su casa.

Cone ja us he comentat, més ordenant
publicaré el poema a les properes edicions,
que ferà a p. vagar prouent-se.

M'agradaria que si la salut vos permet, us pucem enregistrar el bon temps, queguerem vindre a passar aquí uns dies amb le treballant i considerar aquest tema del Sud de Catalunya.

Esquintar-se de nou el costat interior, rebent una forta abraçada a tots dos.

antonio pinto

Miquel Martí i Pol
C/S. Antoni M. Claret, 3. 1r., 28
08010 RODA DE TER

24 de febrer de 1993

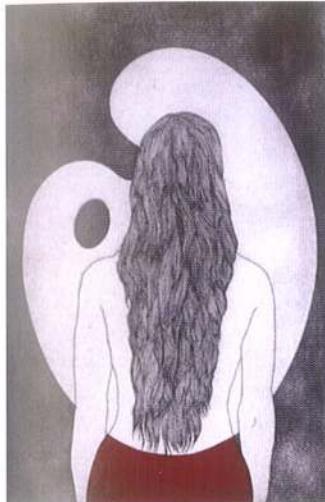
Antoni Miró
ALCOI

Molt estimat amic:

Ahir vaig rebre la vostra afectuosa carta, els quatre exemplars de la publicació del Centre de Cultura d'Alcoi i la carpata "La pipa, la paleta", en la qual heu tingut la gentilesa d'incloure-hi el poema que us vaig dedicar. Moltes gràcies. Els vostres gravats són, a parer meu, esplèndids; minuciosament justos de dibuix, suggestius i clars de color i, sobretot, plens de connotacions, referències i significats, com tota la vostra obra. Mireu, el meu judici no té, evidentment, cap valor crític, però jo trobo que el que em fa sentir agrado-sament pròxim a la vostra obra és l'absència de gratitud que s'hi manifesta, i també el ritme i l'ordre que li presteu deixant la carpeta que me heu enviat. Fins i tot com sigueixen objectes, des d'un solat estiuenc, fins i tot a la sempre en sedenta. D'altra banda, us invito a l'aparició la curs amb què heu estomat el poema. L'equilibri de la composició del full i la claredat de la impressió dignifiquen d'una manera excepcional el poema. És una cosa més que us vull agrair.

No cal dir que em farà molt content que inclogueu al seu "Estuds de literatura" en altres publicacions que puguen fer-nos endavant. En sentiré honrat, si és així, i només us prego que, si bonament podeu, em feu arribar un exemplar de la publicació, o, si no és possible, me'n donau notícia.

A la Montserrat i a mi ens va encantar la vostra amable invitació a venir a passar uns dies a casa vostra. De principi, no us diem pas que no, al contrari, ens faria molta il·lusió. Tal com estic ara --esperem que duri--, jo puc viatjar; el que passa és que fer un desplaçament llarg, com de Roda a Alcoi, només per unes hores o per un dia, en resultaria excessivament fatigós. Si podienc venir, ens haurieu de

LA PIPA 1991 (Aiguafort s/ paper - planxa 50x33)

LA PALETA 1991 (Aiguafort s/ paper - planxa 50x33)

En Miquel Martí i Pol

Estimadissime amic:

De un gràcies per la vostra consideració i oferir pels, tancó per la vostra predisposició a visitar-nos. És clar que poden estar aquí tot el temps que vulguem accompagnats per l'admirat Lluís Bach, la qual cosa compliran d'allunyant-se si possible.

És un viatge llarguit però avui les carreteres (l'autòvia) han millorat prou i no es massa posat. En llurj ha contat diversos vegades a Alcoi i cinc o sis, en anar a Alcoi seguirem en direcció a Massanet a 8 Km. està l'esmentat a lloc (cap a la dreta) i fent a 6 Km. està el MAS TORALMUN (a l'orquera), quina decisió vindràs us explicar-me amb detall per telèfon.

Recorde a la vostra muller Rosalinda, una forta abraçada i fins aviat.

Miquel Martí i Pol
diss 1990-93

13 d'abril de 1993

Estimat amic:

Tal com us vaig prometre ja fa temps, us envio el tercer volum de la meva obra poètica, apareguda fa pocs dies dins la campanya de Sant Jordi d'edicions 62. Estic content de saber que teniu tots tres volums dedicats; us els mereixeu.

M'hauria agratit poder-vos anunciar la nostra vinguda, atenent la vostra amable invitació, però de moment no puig fer-ho. Aquest final d'abril i tot el maig la Montserrat i jo tenim una colla de compromisos, i en Lluís, no cal dir-ho, en té molts més que nosaltres. Justament a finals d'abril i fins l'endemà de les eleccions, es tancarà en un estudi, amb breus descansos, per enregistrar el seu proper disc, UN PONT DE MAR BLAVA, en la lletra del qual jo he col·laborat intensament. Veig difícil, doncs, que de moment puguem trobar cinc o sis dies coincidents de llura. Amb tot, com que tots tres tenim ganes de venir, farem mans i māngues per, tard o d' hora, deixar-nos veure al mas Sopaplo. Molts de records de la Montserrat, d'en Lluís i meus.

Una abraçada.

Miquel Martí i Pol
c/ Sant Antoni M. Claret, 3, 1r, 2^a
08019 BARCELONA
Telèfon: 624.15.18

MIQUEL MARTÍ I POL

MIQUEL MARTÍ I POL OBRA POÈTICA

III

1980-1990

Edició a cura de Pere Farrés

Per en Tomàs Miró, amic molt estimat, amb una afetivitat abraçada i el desig sincer de salut i sort

73-4-73

edicions 62, barcelona

En Miquel Martí i Pol:

Bouelgat (EMC):

Fu primer lloc agnirat en la Traumà del 3r Voluntari, mequènic en tots, de la nostra Obra Pontificia i la dedicació precisa.

Respecte el viatge amb en Homs, sempre seran ben rebuts, al paix o quan a tots tres us siga possible, us esperem amb impaciència, però entenem que es millor que ningúna reixa persona i amb tranquilitat.

Recordeu a la visita
nuclear Montserrat i a l'amic
Llach, amb una forta

ABRAÇADET

Salut *[signatura]*
/Carles 26.4.93

Lluís Llach, Antoni, Ausiàs, Miquel i Montserrat, Sopalmo 1993

En Miquel Martí i Pol

Benvolgut amic:

No podem imaginar el gran record que tenim de la nostra visita, i amb la meitat d'el llançat, la nostra admiració i estimació no podem creure però si el nostre argument s'aciri en les seves subvistes.

Com que vos diu-vos que estaves despatxat a escriurem més, la qual cosa ample de gaire, ja he posat a un altre lloc el meu poema i he el guardat per a la publicació que es preveu per al proper any, amb l'esperança de d'aportar d'altres textos o poemes. En qualsevol cas "L'ESTIU DE MONTserrat" és ben preciós que esperei publicar-lo de tant en tant a diversos llocs, però si en feu un nou escrit, enc multípli que en les possibilitats de ferlos present en els meus treballs futurs.

Esporadent que aviat ens vearem a Roda de Ter i aquí quan vulguem, feu saber el nostre gran afecte i estimació a la Montserrat i a l'amici Lluís.

Una abraçada

Antoni Miró

Miquel Martí i Pol.
c/5.Antoní M.Clarat,3, 1r.,2^a
08510 RODA DE TER

12 de desembre de 1993

Antoni Miró
Mas Segalí

Benvolgut amic:

Fa ja una colla de dies que vaig rebre la teva carta del 10 del mes passat, tan concisa i afectuosa com totes les teves; moltes gràcies.

En rebre-la, vaig sentir vergonya, perquè era jo qui t'havia d'haver escrit per agrair-te, a tu, a la Sofia i a l'Auzias la cordialíssima acollida amb què ens vau obsequiar a tots tres durant la nostra estada a casa vostra. Van ser dos dies molt i molt agradables, que recorden amb encòrrit i desiguablement. Així mateix, vaig sentir vergonya per la meia resposta, que vaig enviar per aquella falta de delicadesa, a la qual cal afegir el retard a contestar-te. Aquest retard té una mínima (moltina) justificació: aquestes últimes setmanes he anat molt atragafat amb l'exposició d'Ernest Altés a la Galeria d'Art de la Universitat i amo tot i compromisos que se m'hann derivat. Què li facent Sovint aquestes coses són tan senzilles i canviants.

He rebut també els catàlegs de l'exposició d'Altés i de València. Calebro que hi hagi posat l'estudi de Llestris..., perquè això vol dir que no et desplaç. Jo penso que escriuré més coses sobre la teva pintura i sobre tu, però no sé què ni quin. Potser seria convenient que em diguisssis per què potries necessitar, així jo tindrà una referència.

Van parlar a l'Ernest Altés (l'escultor amb qui van fer El SILENCI) de la Sofia i se'n recordava perfectament. Va fer un comentari gairebé invinable: que petit és el món!

La Montserrat ens envia fotografies, articles i algunes altres fotos. Aquests dies no paren de televisions i diaris. No desarem tot, però. I de guill si ens veniu a veure.

No en puc allargar més. M'agradaria que d'ara endavant ens tractessim de tu, et sap greu.

Molts i afectuosos records d'en Lluís per a tots, especialment per a l'Auzias, el seu contingut en els "geny-boys" (és diu així?).

De part de la Montserrat i de part meva, moltes gràcies a tots i una gran abraçada.

Miquel Martí i Pol

16-Feb.94

En Miquel Martí i Pol

Estimadíssima amic:

Esperava poder-te enviar junt a aquesta llibre -a ti dedicat- una altra versió en la qual apareix el teu poema, però com va allargant-se he preferit no esperar més i enviar de moment aquests, i he fet una tirada força gran, amb el caure de sobrecoberta, pel per a tots els pobles on es fa la mostra "Girart", des del Girona fins a Maist.

Sapse que restaràs escrivint molt i treballant com sempre i et prengue que no t'oblides de fer-me l'escriòt que et vols demanar, ja veus quin gran atencióment però és més que la meua admiració i aguiximent.

Molts records a Montserrat, us recordem moltíssim i us estimeu força.

Una abraçada i records de tots autors breu

Roda de Ter, 18 de novembre de 1994.

Estimat Toni:

Fa tant de temps que et dec (us dec) carta que no sé ni com posar-me a escriure't. Podria, és clar, alegar compromisos, encàrrecs, visites, obligacions i tot d'altres foses, però no ho faig perquè me'n dono vergonya; trobo molt més raonable entonar un mea culpa solleme, i això és el que faig: absolve-me, si us plau.

Gràcies per les postals del quadre, són un petit tresor, i gràcies també pels llibres que ens has anat enviant. Pels últims, he vist que aquest any havies treballat molt, cap de costum en tu. Ja no he fet res; més ben dit, si no he fet tots els costums que havia de fer, però el treballar, al 100% que de debò se'n diu treballar, no ho he fet gens. Són a més del mig novembre i la llibreta amb què escriuc els poemes està verge des del desembre de l'any passat. Un any perdut, aquest, almanys en aquest sentit, perquè tampoc no l'he sabut profitar per llegir. Quan en preguntó a mi mateix «cosa que faig sovint», en què he ocupat aquests dotze mesos em poguen els colors a la cara. Canvió de tema.

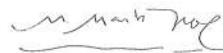
Us envio dos llibres: Un hivern plàcid, que va sortir fa tres setmanes, i una traducció al francès del Quadern de vacances, que es va presentar a Barcelona el 13 d'octubre. El llibre d'edicions 62 ha tingut un èxit escandalós que m'ha sorprès i m'ha avergonyit; en tres setmanes escessives s'ha venut la primera edició de tres mil (sí, sí, 3) exemplars i abans del final de mes sortida la segona, de tres mil més. Jo, davant aquestes ceses i davant altres per l'estil que me n'estan passant aquests dies, prefereixo comentar-ho només amb l'ancià que cada matí m'observa del mirall estant durant prop de tres hores. A vegades temo caure en l'esquizofrènia, benigna potser, però esquizofrènia al capdavall. El món, evidentment, no és just.

Ara va fer un any que van venir al mas Sopalm. Tant la Montserrat,

com en Lluís i jo ho recordem amb goig. Van ser dos dies molt agradables, encara que el temps no ens fes bona cara, i molt intensos. El que veig difícil és repetir la vinguda en condicions semblants, si més no perquè jo cada dia estic més enmadrit. De totes maneres, el bon record hi és i ens陪伴na. Encara enyoro les senyorettes del Play-boy que mirava al llit, mentre esmorzava.

Et deixo. Prometo de no ser tan desmanegat en properes ocasions, tot i que cada vegada em sento més feixuc i desesmat. Dauen ser els anys!

Molts i molt afectuosos records de la Montserrat per a la Sofí, tu i l'Ausiàs. Da per meva, una gràt abraçada a tots tres.

Miquel Martí i Pol

UN HIVERN PLÀCID

T'espera un llarg hivern de rendencies postades
amb ta marxa, per fer més sentitament tangible
la clara soïlud que et gressava com una
música molt suau, nostàlgica i amiga.

62

Rerepà la tuta, a Tossa i
Cerdanya tenim molts hiverns
plenards.

M. Martí i Pol

12-77-77

Biblioteca d'Exposició
Barcelona
167

a la Sp. en Tossa i Cerdanya, un
molt molt estiuós

M. Martí i Pol

12-77-78

ANTONI MIRÓ / APARTAT 148 / 03000 ALCOI PV

TELEFÒN I FAX (96) 555 23 23
12-77-79

Eu biquet Martí i Pol:

Fa dies que vull escriuret però, estimant
i molt admirant així, tanmateix dubtava
en fer-ho per no distreuret, per deixar-te
el temps per a que aprenges de nou cinc
magiques "libertats" dels teus poemes que
per totobre erdevé una encallosa font de
saviesa, de la que tots voliem beure, per
a satisfernos nes persones i més a prop
del teu profund secret.

Aquest ha estat l'hivern més plàcid,
des que som al Sogolmo, potser el teu llibre
ho ha propiciat, qui sabé ho donaria per
cert si foren possibles els mirrables, el
que és ben cert, és el gran afete que
sentim per vosaltres i que per sempre
més us tenim presents, amb els llibres
i amb l'esperit i molt més endins.

Anirem mirrables a Barcelona, abans
de Nadal, us telefoniarem.

També gràcies pel Quadern de Vacances
i per tot.

Molts records a Montserrat i blus que
va escriure una llettra preciosa per a
l'homenatge a l'OVNI, que com sabem
està molt malalt.

RÉCORDS DE TOTS.

autògrafos

*Exposició
“Suite de Parlavà”
(1994)*

Miquel Martí i Pol

SUITE DE PARLAVÀ

... Reposo

entre parets solemnes que em recorden
cants i converses, guanys de solitari
que no refusa cap mirall opac
per estimar més dignament la vida.

Poesia

edicions
62

Feix aquell que si cases per reverbolar...

ELO VERTOREN, Convoca a Sicília

Ditius, collage,
Foto: Hemutatges

Juliol. Agost 1919

1

Fugirà de mi si no pogués
recuperar el meu temps i interrogar-lo,
com si al passat com qui torna a la casa
en què morí, i en el futur que arriba.
Molament sorprès, nos et indicà
d'allò que és, i s'apren contemplant-lo.
Fugirà de mi i es senzira
desolat i enyorts, com qui perdut
cousig d'un mar immoblit defalleix
tant que res ja no l'inclira a viure.

2

2

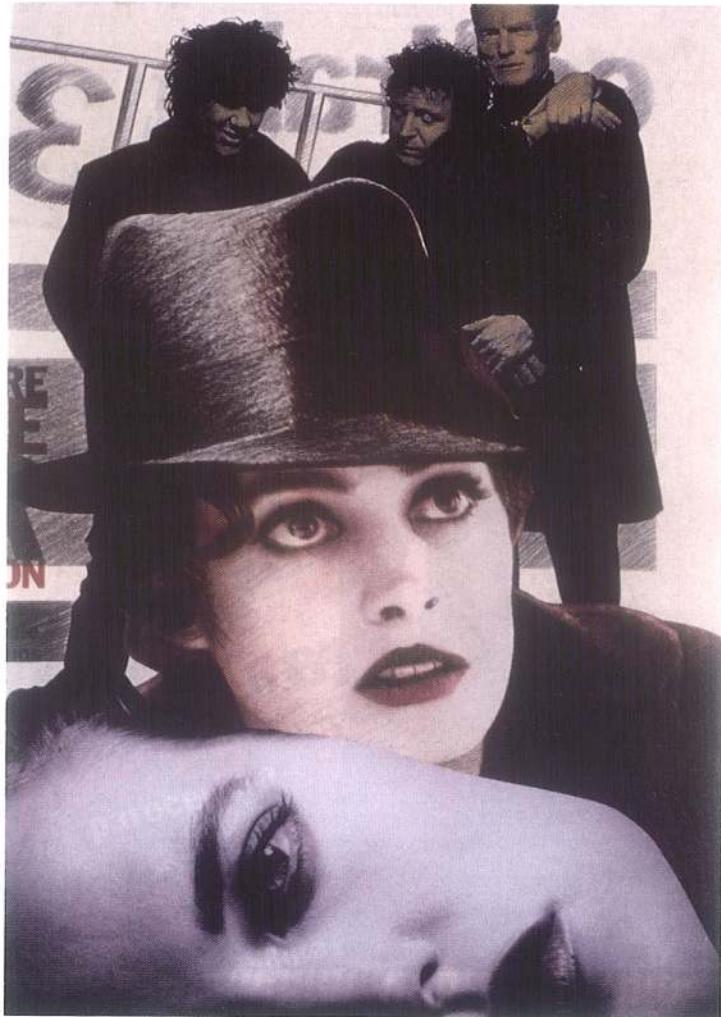
Aquest potser és el lloc, i la resposta
a totes les preguntes tal vegada
la té el relleix que no diu cap hora
i és un ull sempre obert que tot ho escrita.
Aquest potser és el lloc, i la bellesa
potser és la bellesa del dia després
el huit en què la veu es torna cant
i la claror penanya cada cosa
com un gel de milàter, que no altera
la cadència secreta dels objectes.

3

Jego a viure només, perquè tinc por
de trencar algú altre imbreus amb qualquevol
gent inofesa, amb qualsevol paraula
que no s'adapti com una altra pell
que no s'adapta com una altra pell
del seu record que sempre m'acompanya.
I només jego a viure per no perdre's,

12

13

P/A FUGIRIA DE MI 1994-2009 (Gràfica digital, 92x65)

La pedra és la discreta quietud,
en què transcorren els dies i les nits,
sense que l'admeti i dels desfisi.
La immensitat del teixit en més de pedra
que menys poter una mà d'infant
calcular. I en el seu silenci, en el seu
entre palets solenes que en receden
cants i converses, gongs de solerat
que no se'n sap, ~~que no se'n sap~~
per estimar més degustar la vida.

Alguna cosa lluc, imperceptible,
que transcorre més volentament i impetuosa,
a petrificació, quan l'ombra dels ocells
de pràctica és més fatigosa. Tornem enrera,
per recordar-nos que el cel, en el seu silenci,
dels més vintuts. Terra enlla, les branques
grosses en el vent, i el sol fa entrany meandreus.
No veiem res que no sigui un sol de l'ocell, doncs
i alguna cosa imperceptible, llenç,
en què, posseïs si cal, en reconegut.

Aquí també es fa casa, i també el temps
hi transcorre fentíssim, estar debuts,
plàcidament i algun encadenat,
segons que són dies d'allors, impenetrables.
Tant se'n segueix, tant se'n perd,
sense saber-ho, una tarda lluminosa,
més brillant com una ciutat,
i tota se'n perd, com la històrica
que se'n enterralliga a les entranyes.
Tant se'n tot, Aquí també es fa casa.

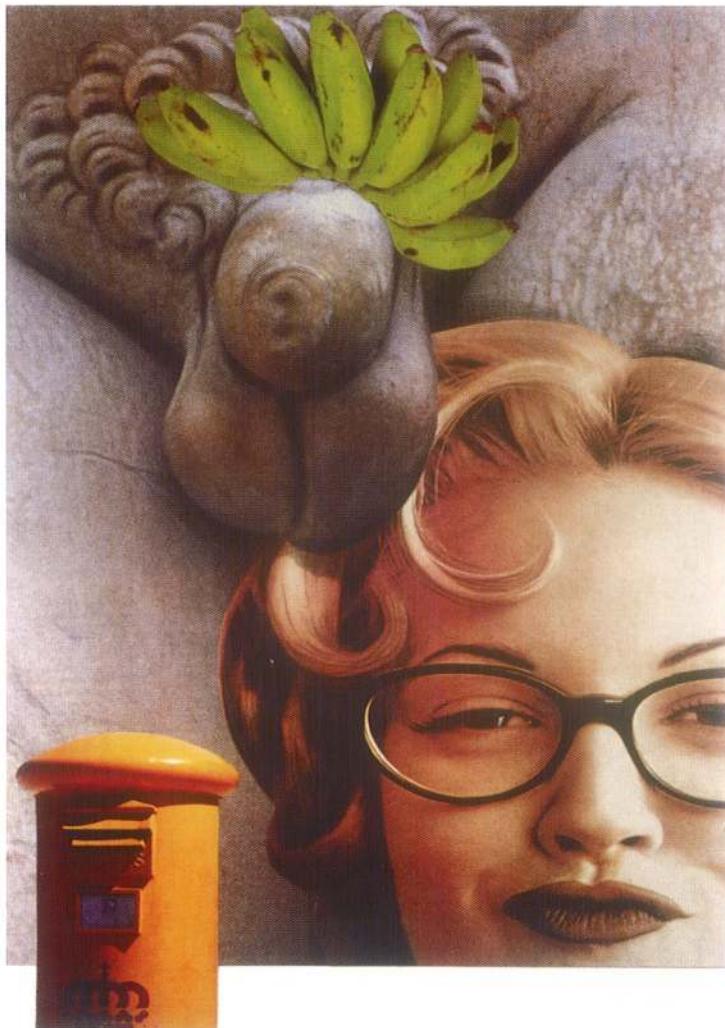
No parlo de clarament per dir la llum,
sino de l'olivera i el domènec,
que fançen la porta de la casa,
ni parlo de l'encor per dir l'amor,
sinó d'una discreta intimitat.
Per la qual cosa l'olivera i la nit,
l'encor i el vent, la roca i la tempesta.
No parlo de la mar per dir la mar,
només parlo de mi, canut, adret,
però, en recesió, cogollosament ronter.

Na em sedueix cap arranjament,
ni el més gairebé del pessot
de n'entreviu endavant. Em vol ingrassar
de tan solit, per poder vagar a l'entrella
de l'arbre i l'arbre, i l'arbre i l'arbre,
segons si sobretall. A peu a peu
desviant figures i personalitats,
bodars i exclars, allargats i estretats,
per perfilar el meu ritrat de tot
que plega posar conservat amb afecte;

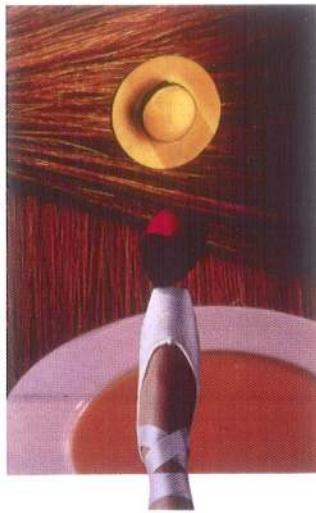
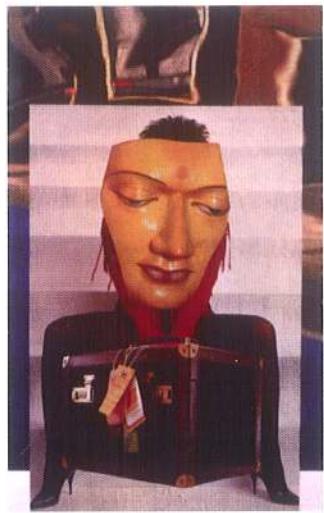
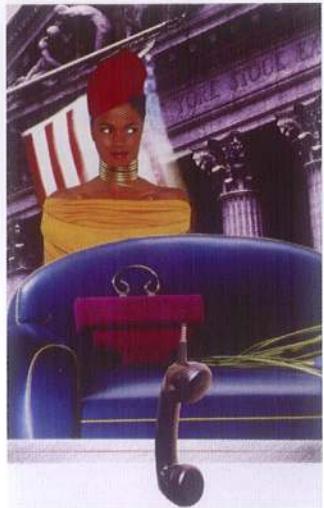
Molen buix de medoll, aquella tarda,
com si posess presentiment l'ocell,
d'un temporal blau. L'estanca és gran,
silenciosa i calida, tranquil·la.
Més aviat que no et podes posar un bertron
com una branca oblid. Tornem
els dies curts, intensos, reprodusos
als esglaons, i l'espai, lluminós desmuntat.
Dicen que el buix de m'empleni el buix
per no perdre el delit i la tensió.

Nostalgia el placent de el refugi,
el refugi i el buix, posseït i posada
per l'existir dels palets que no gosen
enviure's en paletes i posaderes
de la nit, i el dia, i el dia, i el dia, i el dia,
els més i els darrers, i els darrers, i els darrers,
esperant l'inefable. Pastan lentes
les branques i l'alfabet. Unes dels gesots
no fa molt i molt, i moltes d'elles
el dia que, fermaglament, consegua.

Potser la següent llum, però el carref
no volta'n oblidar le porçó sempre
sigui benigne i fàcil el retorn.
Tancant els ulls veus de nou la casa
i l'espai, i l'espai, i l'espai, i l'espai, i l'espai,
fa de bon sucre sota l'olivera,
tancant els ulls i obriant el celament.
En tota la casa, i en tota la casa,
com no veis molt avanç, eos entrà
en una sorprendent eugàrdença.

P/A TORNAR AL PASSAT 1994-2009 (Gràfica digital, 92x65)

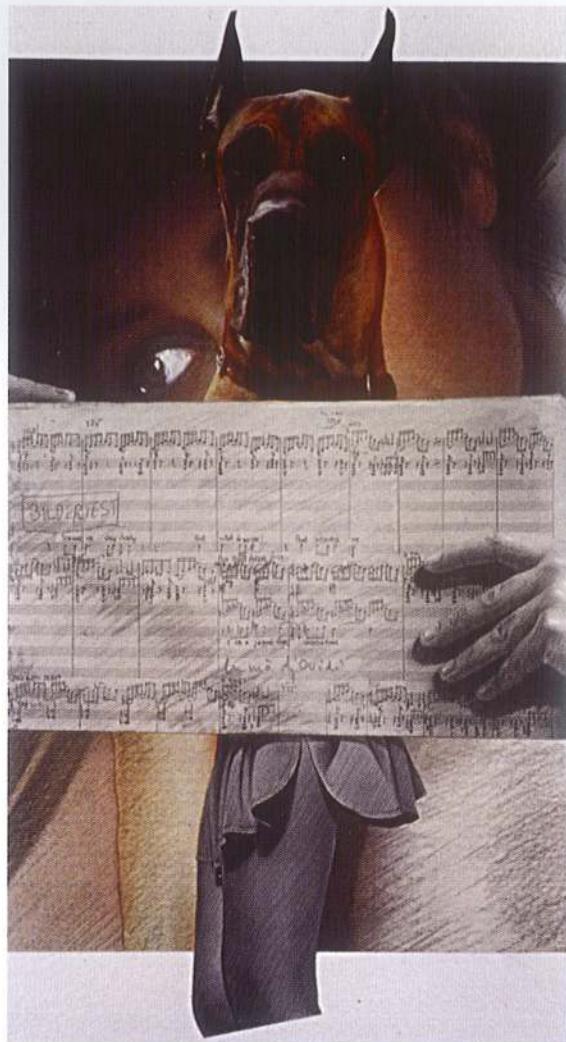

POTSER ÉS EL LLOC 1994 (Collage/paper, 45x30)
CADÈNCIA SECRETA 1994 (C/p, 45x30), Col. AyN, Madrid

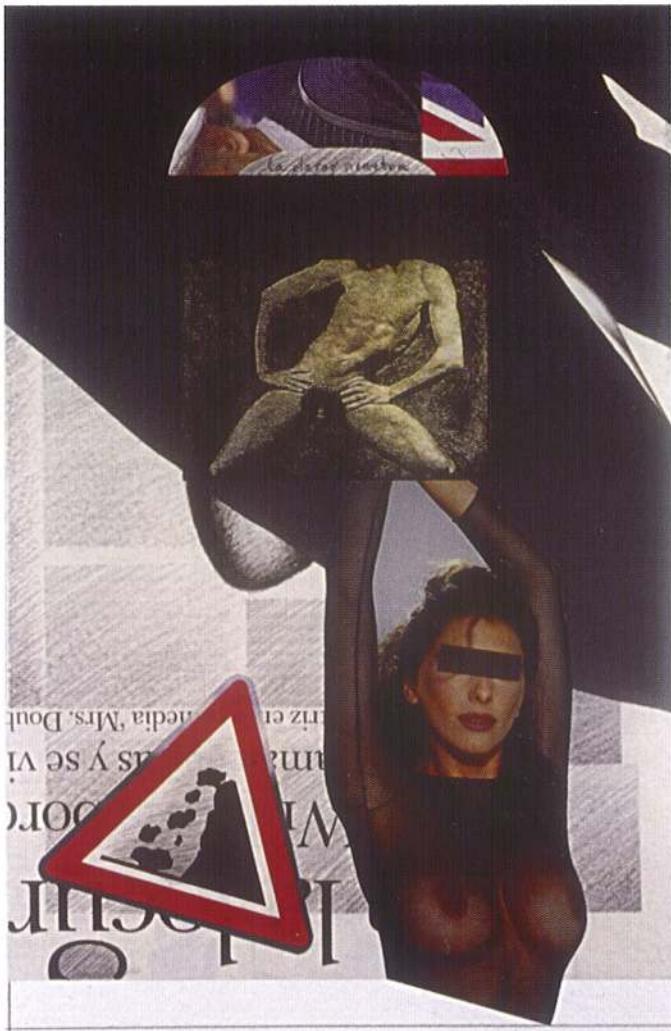
SEMPRE M'ACOMPANYA 1994 (Collage/paper, 45x30)
AQUEST EMBRUIX 1994 (C/p, 45x30), Col. AyN, Madrid

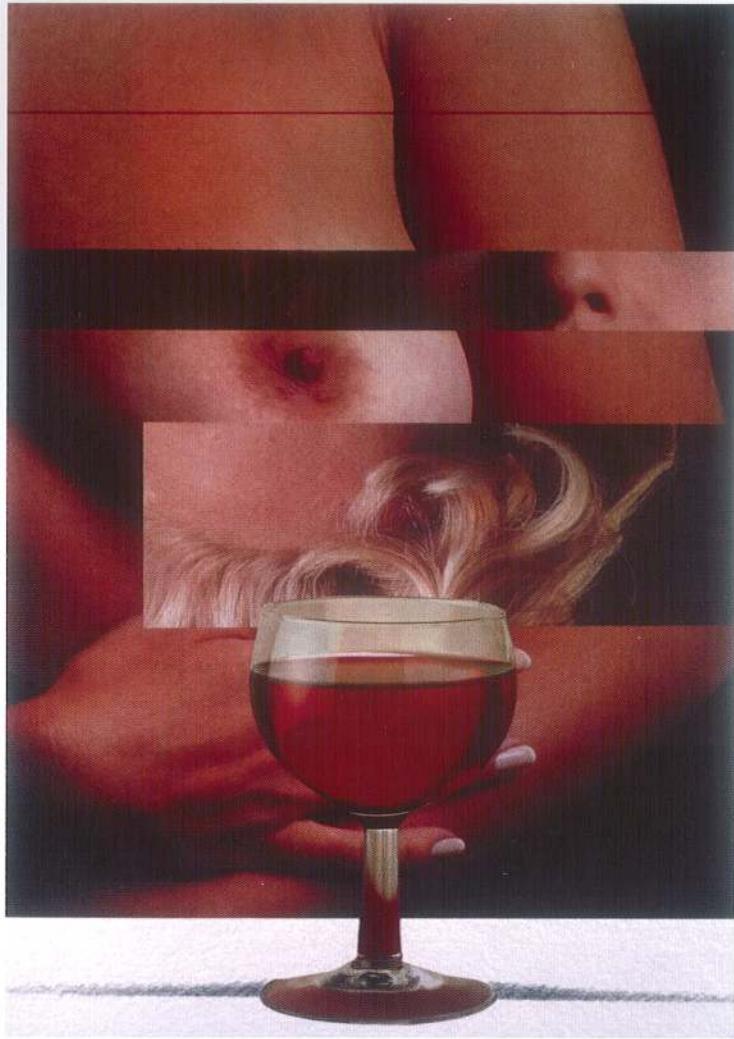
ULL SEMPRE OBERT 1994 (Collage/paper, 45x30)

JUGO A VIURE NOMÉS 1994 (Collage/paper, 45x30)

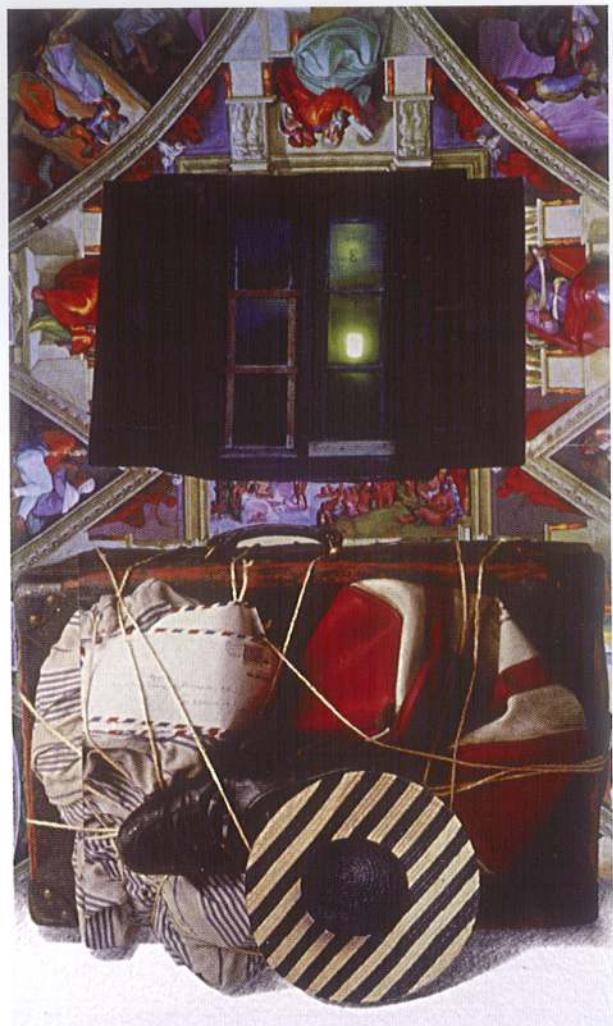
VEL DE MISTERI 1994 (Collage/paper, 45x30)

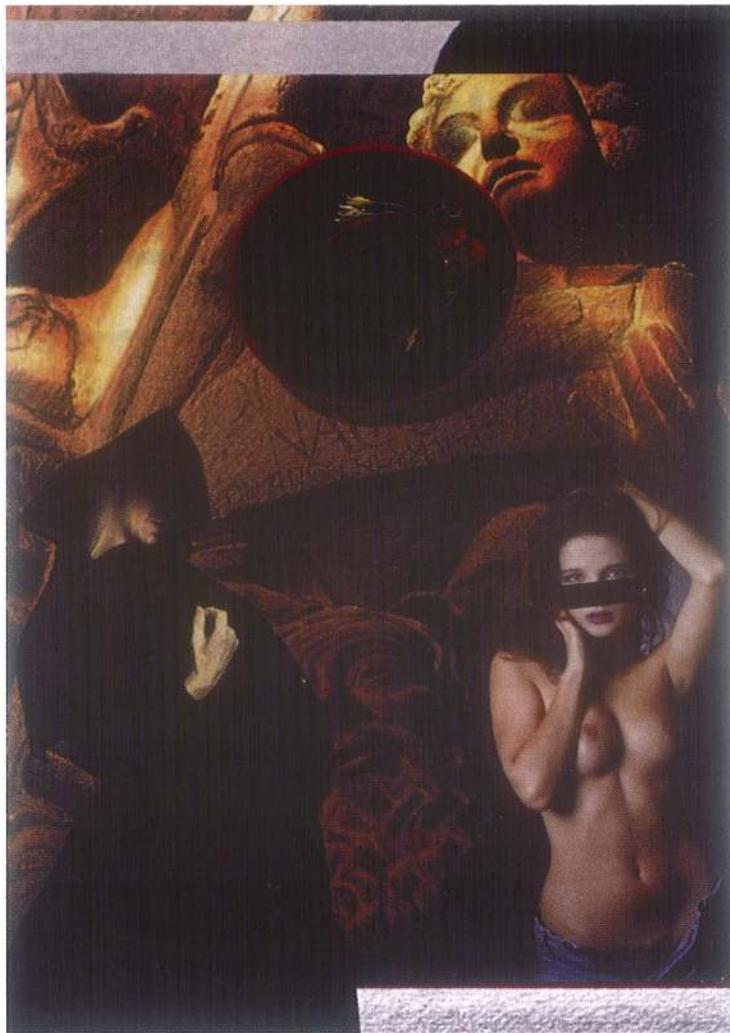
P/A L'ABSÈNCIA DE DESIG 1994-2009 (Gràfica digital, 92x65)

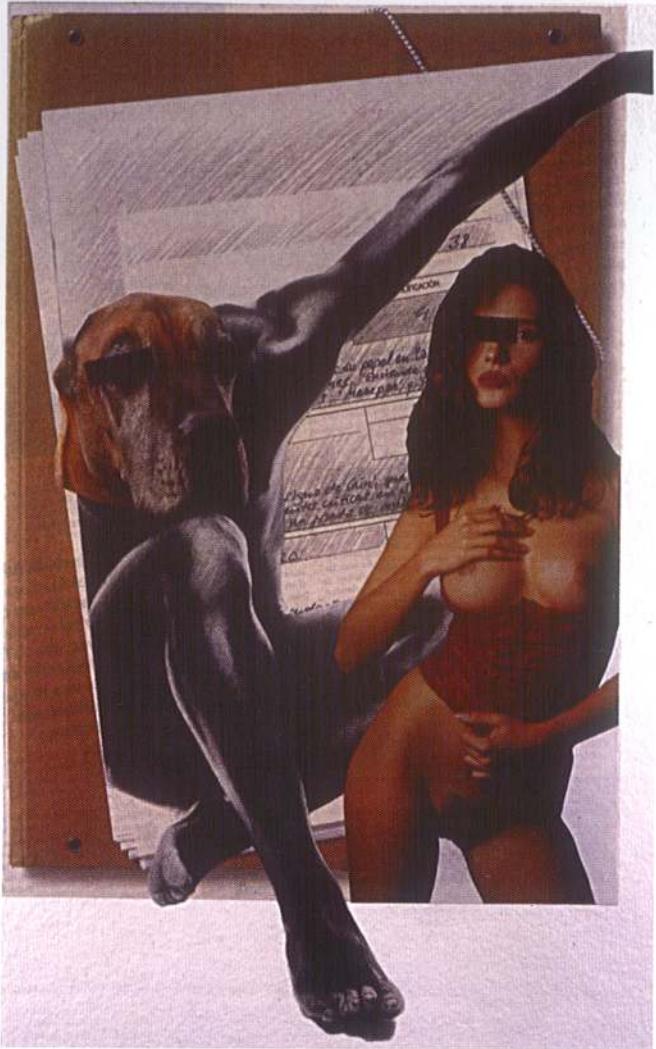
REMOTA SIMFONIA 1994 (Collage/paper, 45x30)

DEL TEU RECORD 1994 (Collage/paper, 45x30)

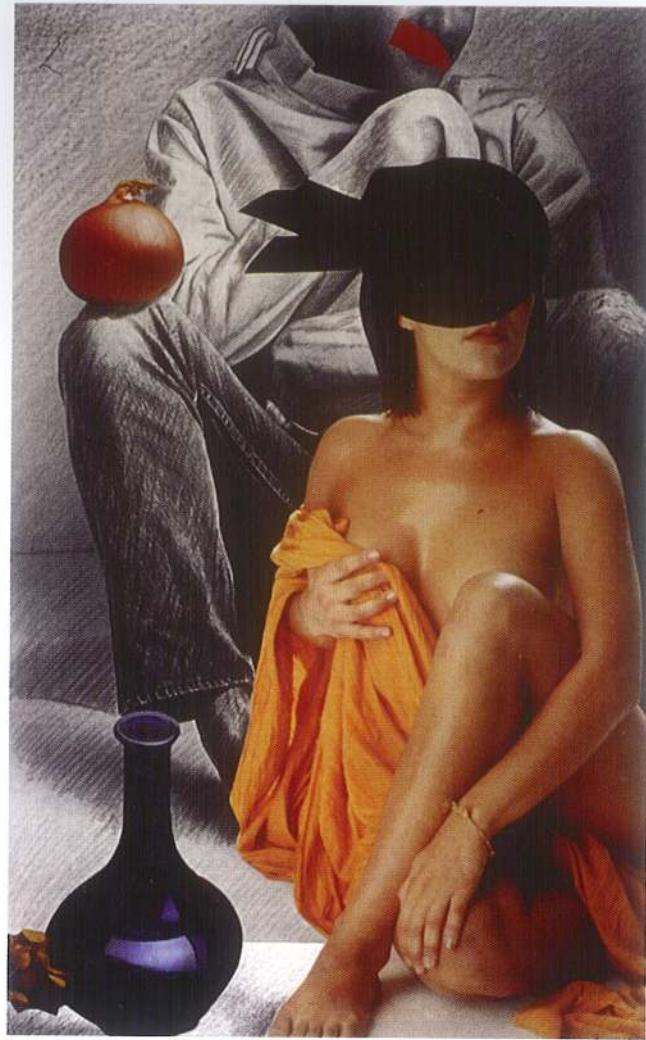
P/A GEST INSÒLIT 1994-2009 (Gráfica digital, 92x65)

GESTOS I MIRADES 1994 (Collage/paper, 45x30)

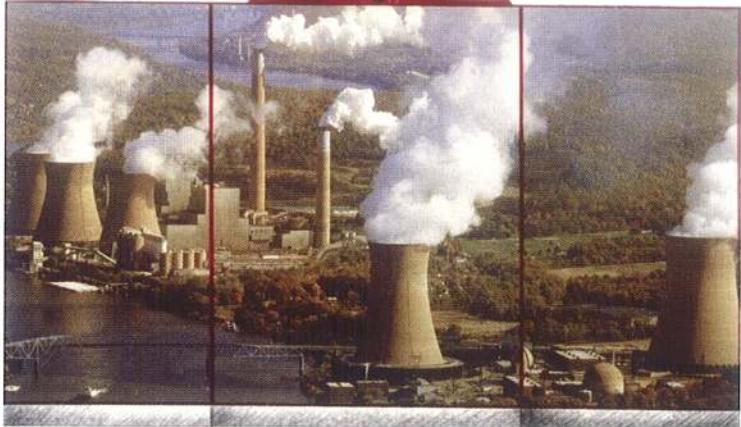
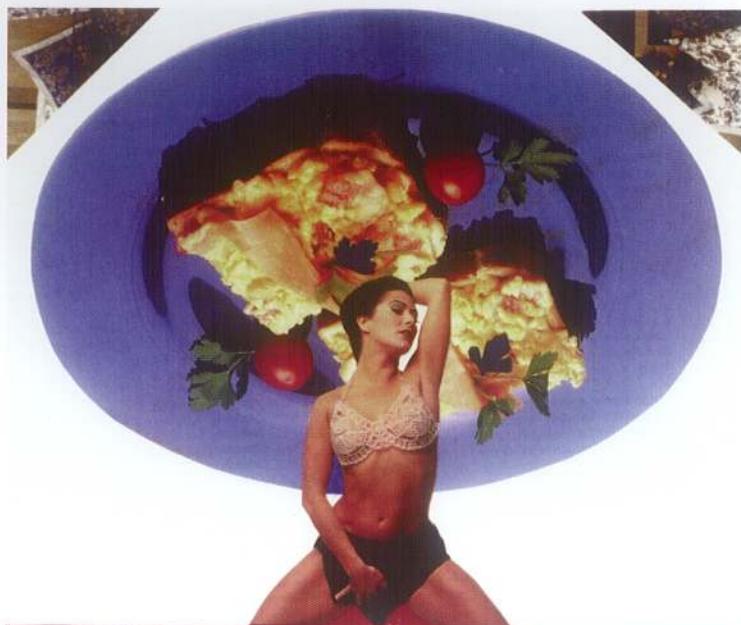
P/A POTSER UNA MÀ 1994-2009 (Gràfica digital, 92x65)

GUANYS DE SOLITARI 1994 (Collage/paper, 45x30)

P/A DISCRETA QUIETUD 1994-2009 (Gráfica digital, 92x65)

P/A MIRALL OPAC 1994-2009 (Gráfica digital, 92x65)

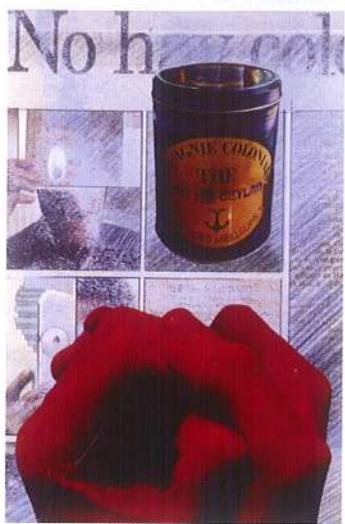
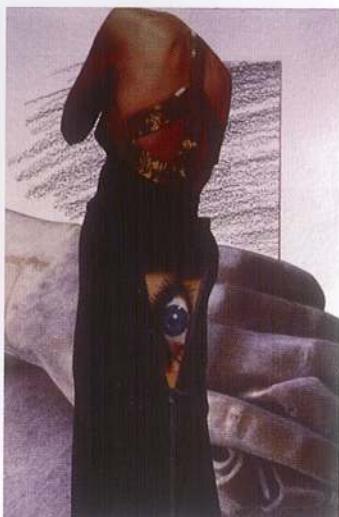
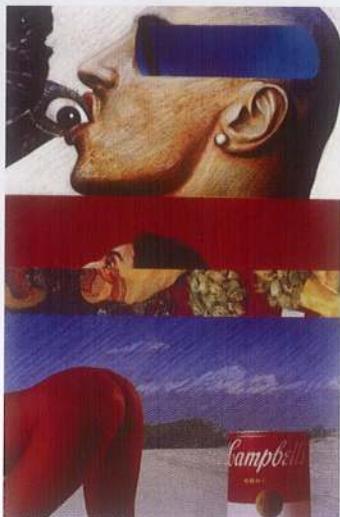
P/A EMPENY A PERSISTIR 1994-2009 (Gràfica digital, 92x65)

P/A CONTEMPLAR EL PONENT 1994-2009 (Gràfica digital, 92x65)

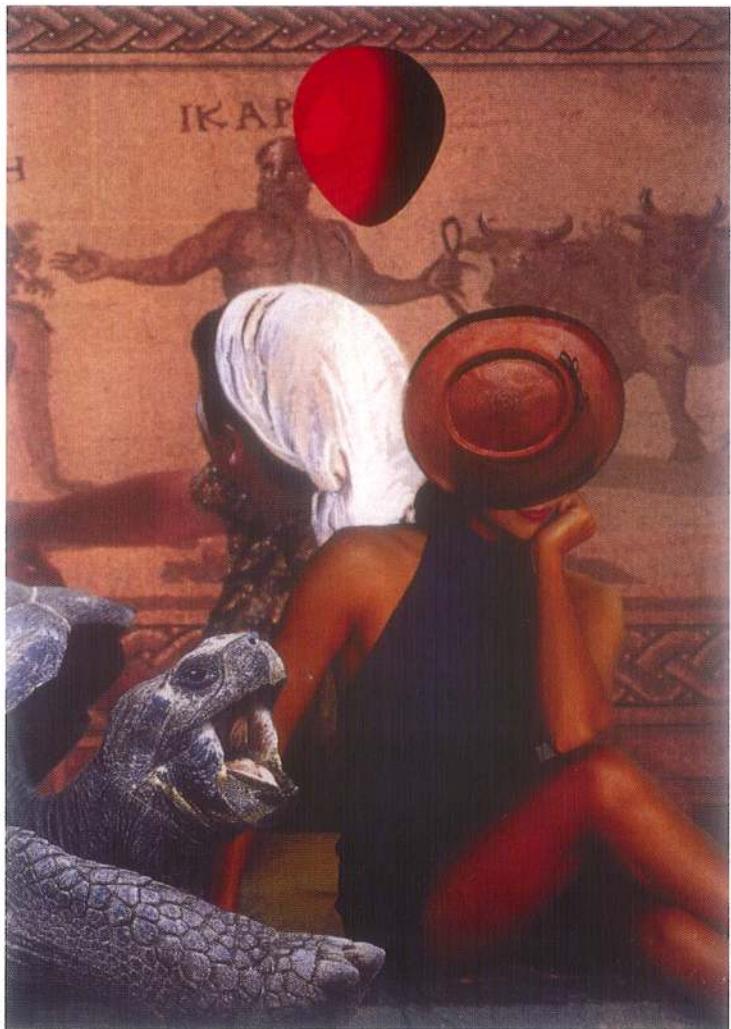

CÀLIDAMENT INGENUA 1994 (Collage/paper, 45x30)

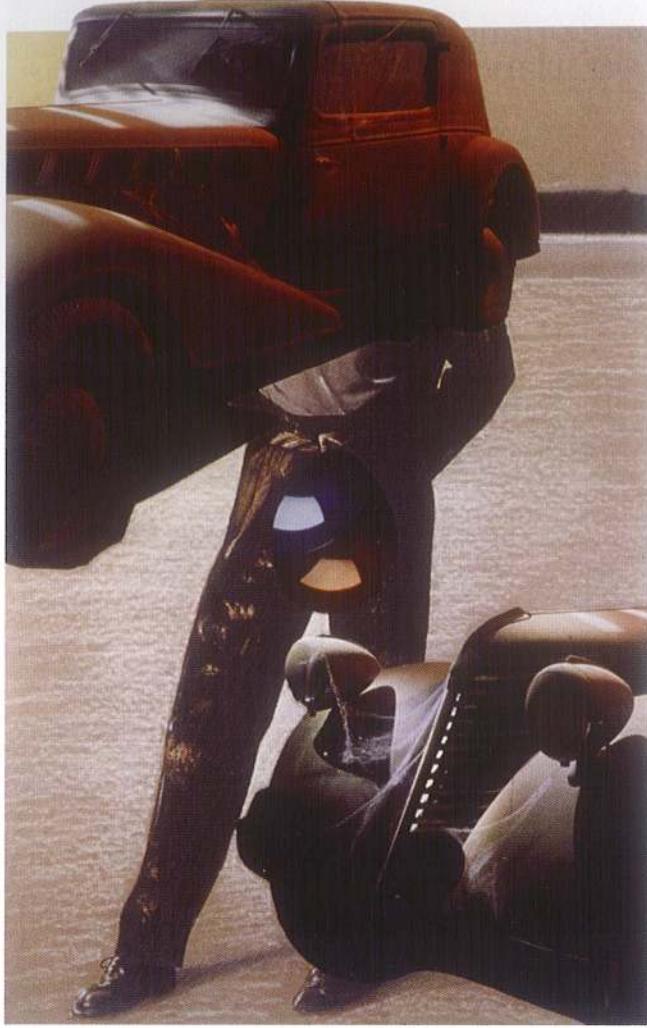

ATZARÓS FUTUR 1994 (Collage/paper, 45x30)
UNA ALTRA PELL 1994 (C/p 45x30), Col. AyN, Madrid

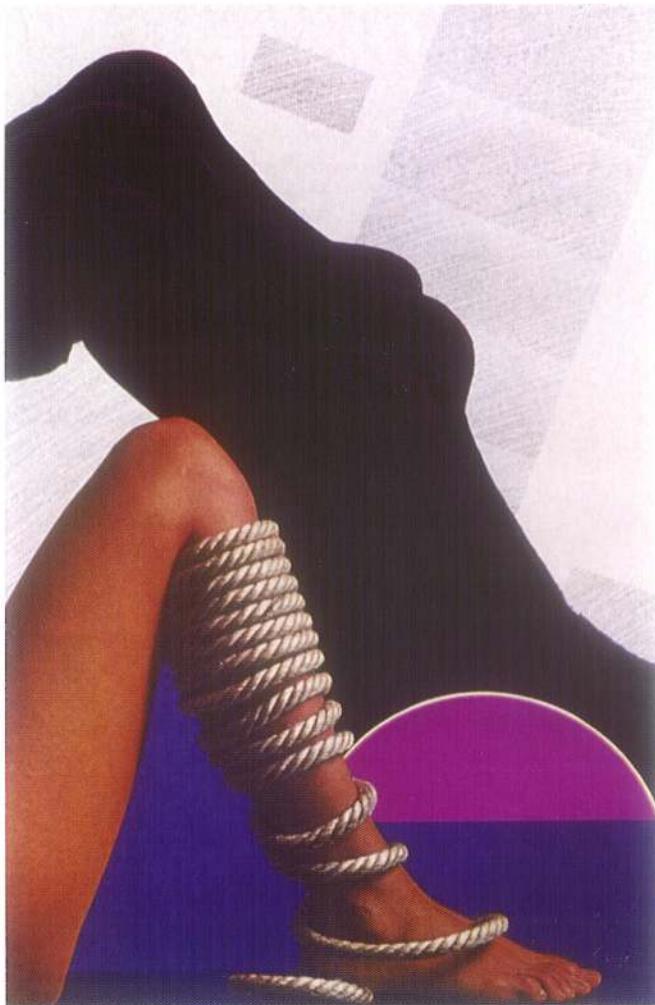
FIGURES I PRESÈNCIES 1994 (Collage/paper, 45x30)
IMPLACABLES 1994 (Collage/paper, 45x30)

P/A TORNO ENRERA 1994-2009 (Gràfica digital, 92x65)

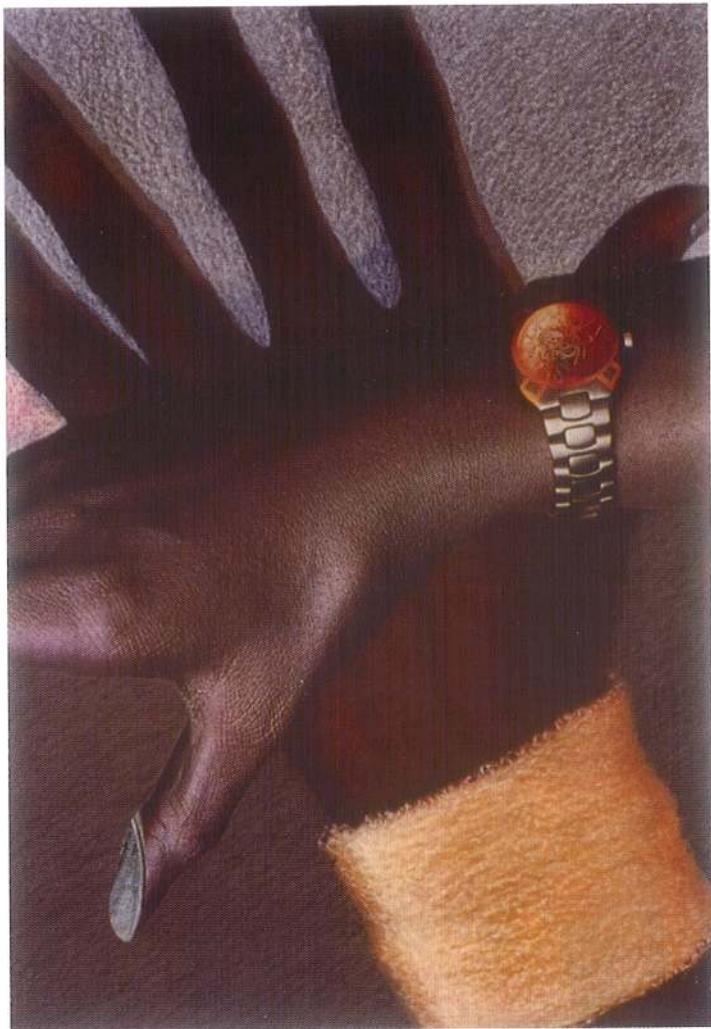
RIU D'AIGÜES INCERTES 1994 (Collage/paper, 45x30)

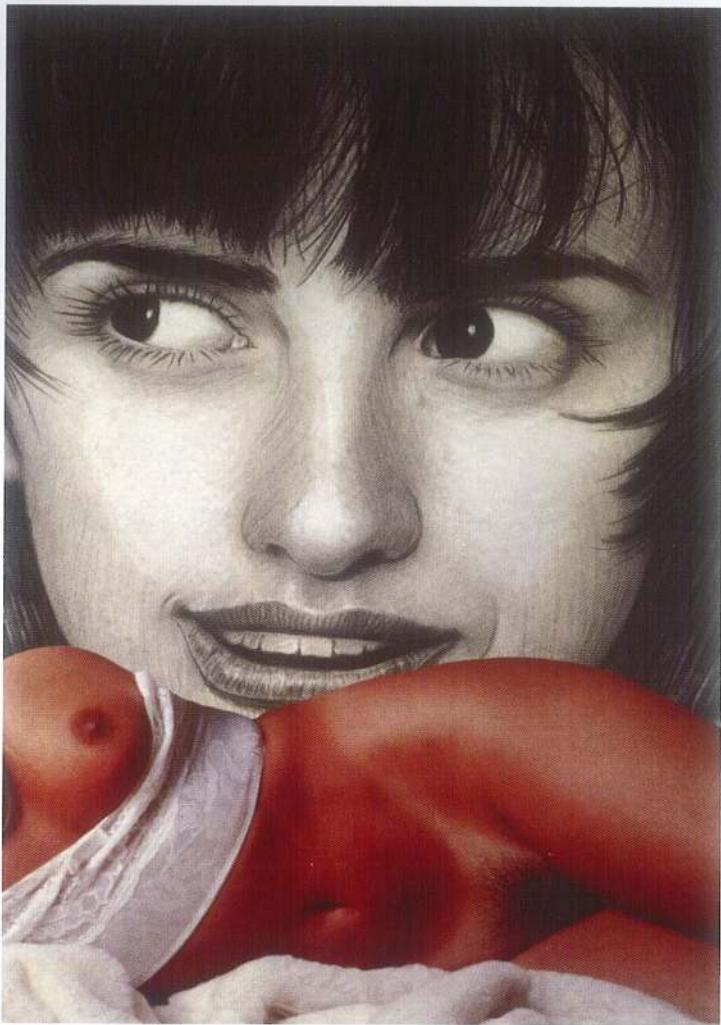
ALGÚ POTSER 1994 (Collage/paper, 45x30)

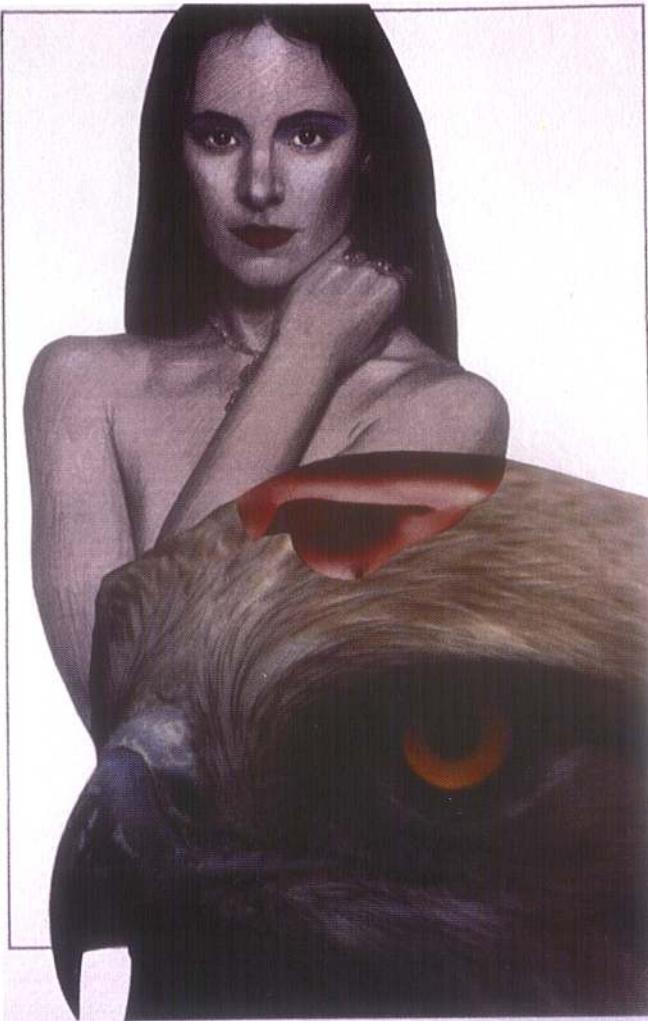
P/A SEURE A L'OMBRA 1994-2009 (Gràfica digital, 92x65)

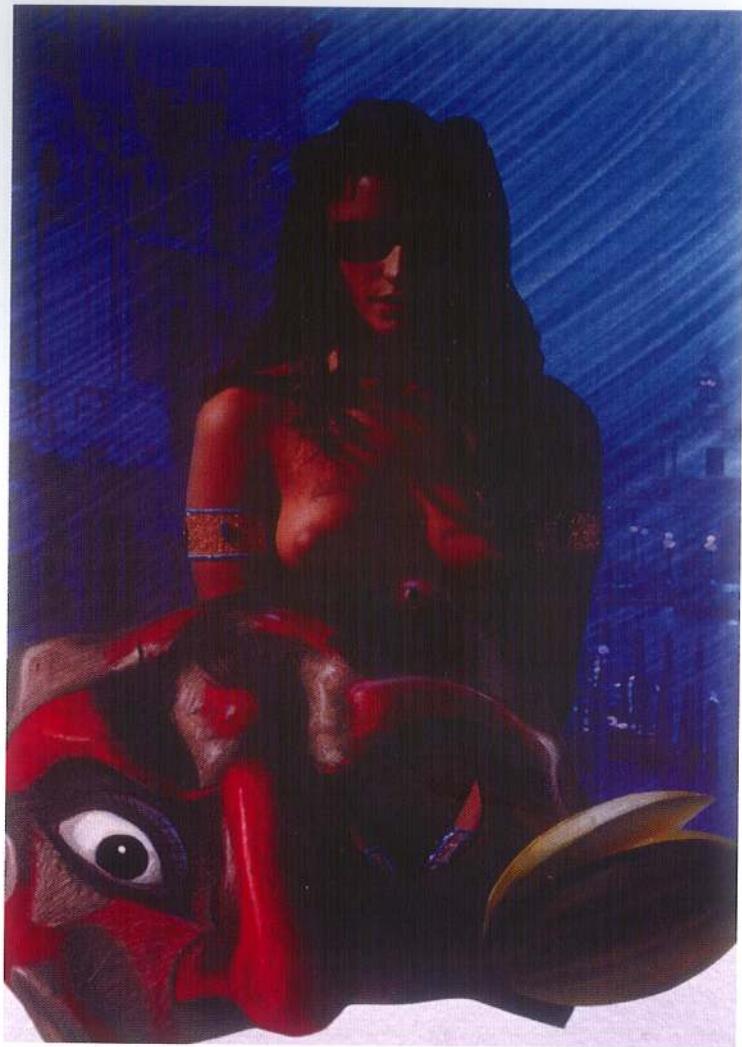
TU SERÀS LLUNY 1994 (Collage/paper, 45x30)

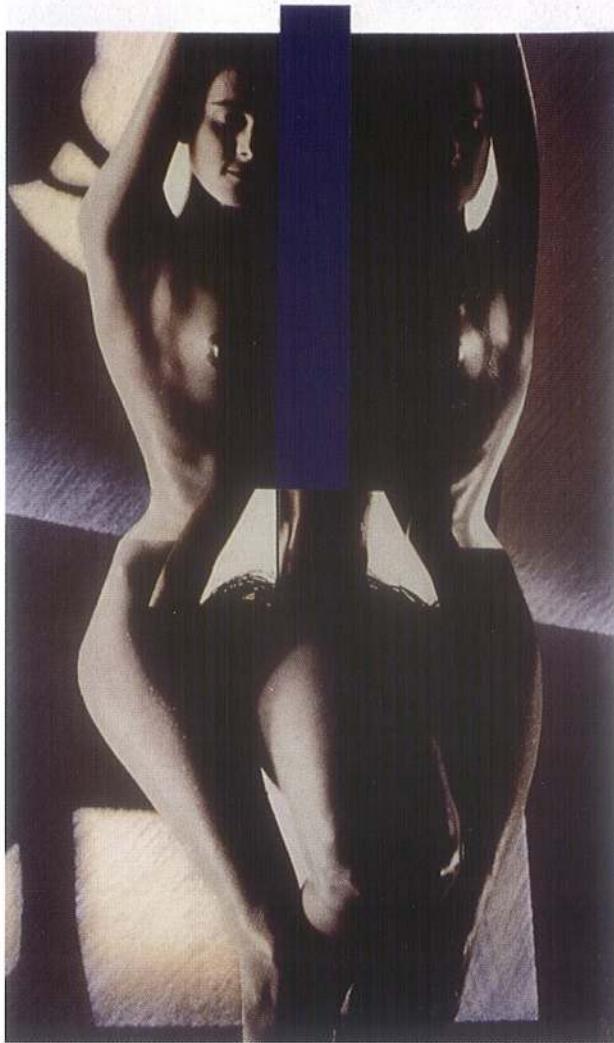
P/A PER DIR L'AMOR 1994-2009 (Grafica digital, 92x65)

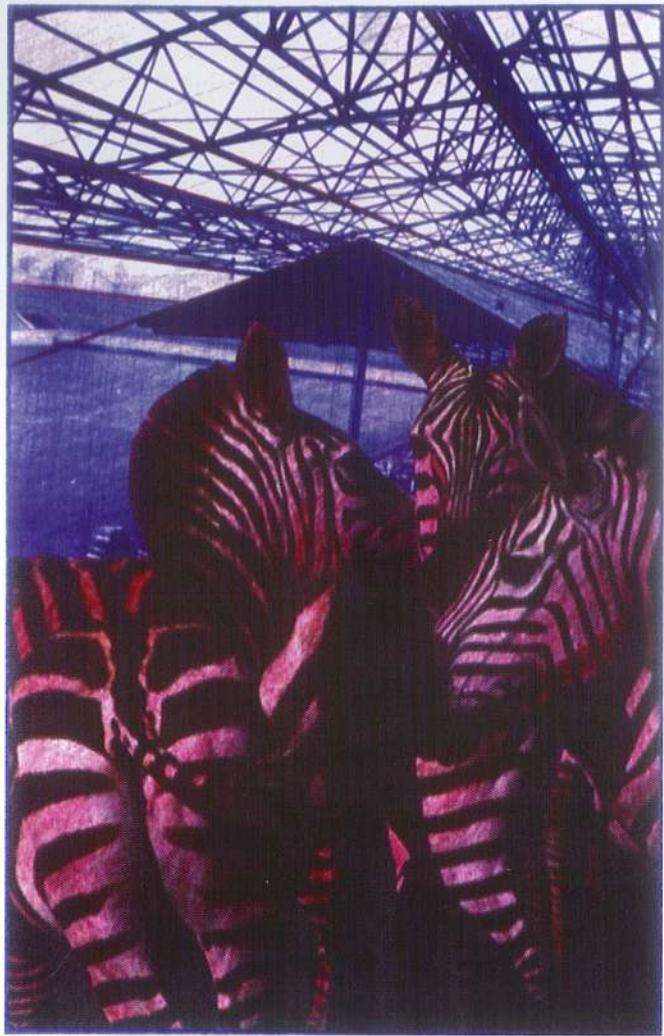
EL SILENCI ÉS EL REFUGI 1994 (Collage/paper, 45x30)

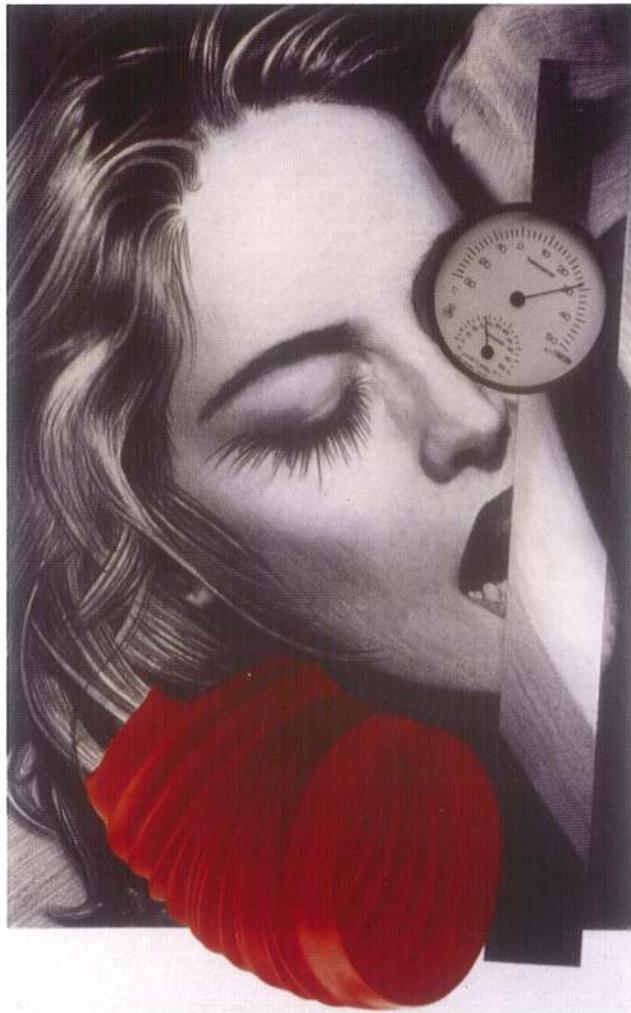
P/A TEMPORAL LLUNYÀ 1994-2009 (Gràfica digital, 92x65)

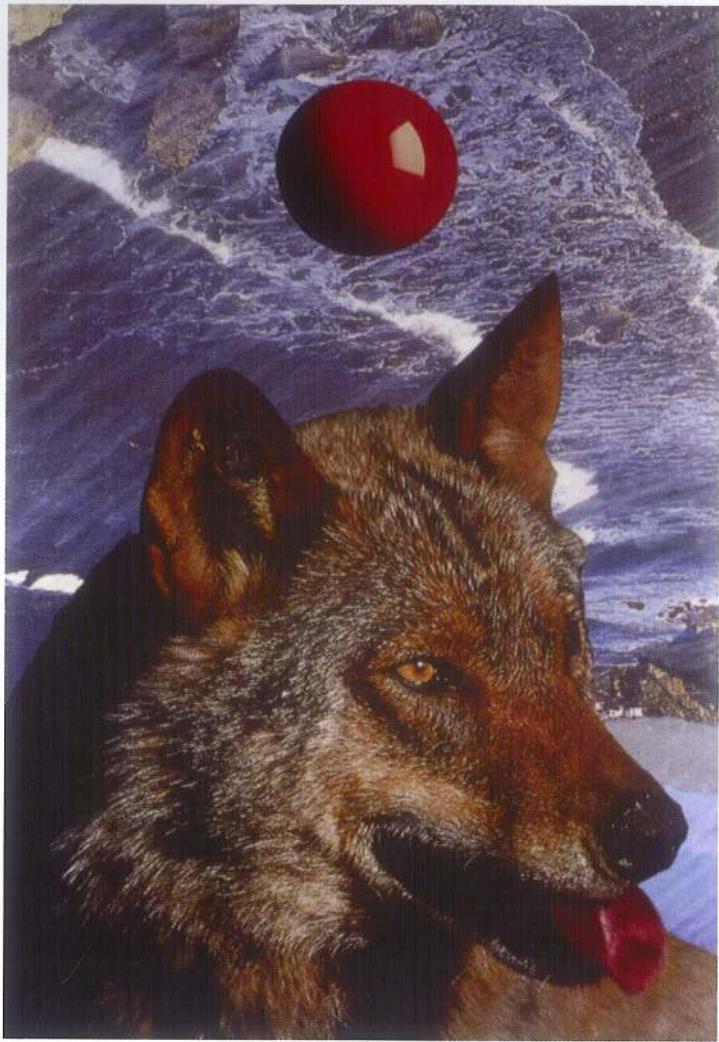
BRANCA DÔCIL 1994 (Collage/paper, 45x30)

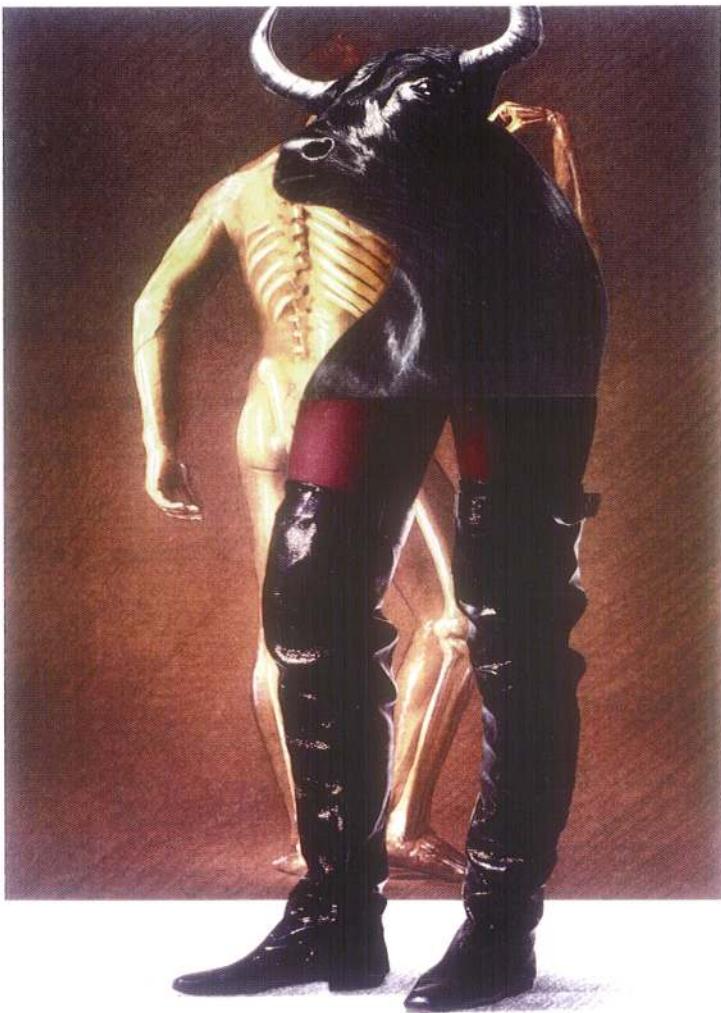
JA SERÉ LLUNY 1994 (Collage/paper, 45x30)

TANCANT ELS ULLS 1994 (Collage/paper, 45x30)

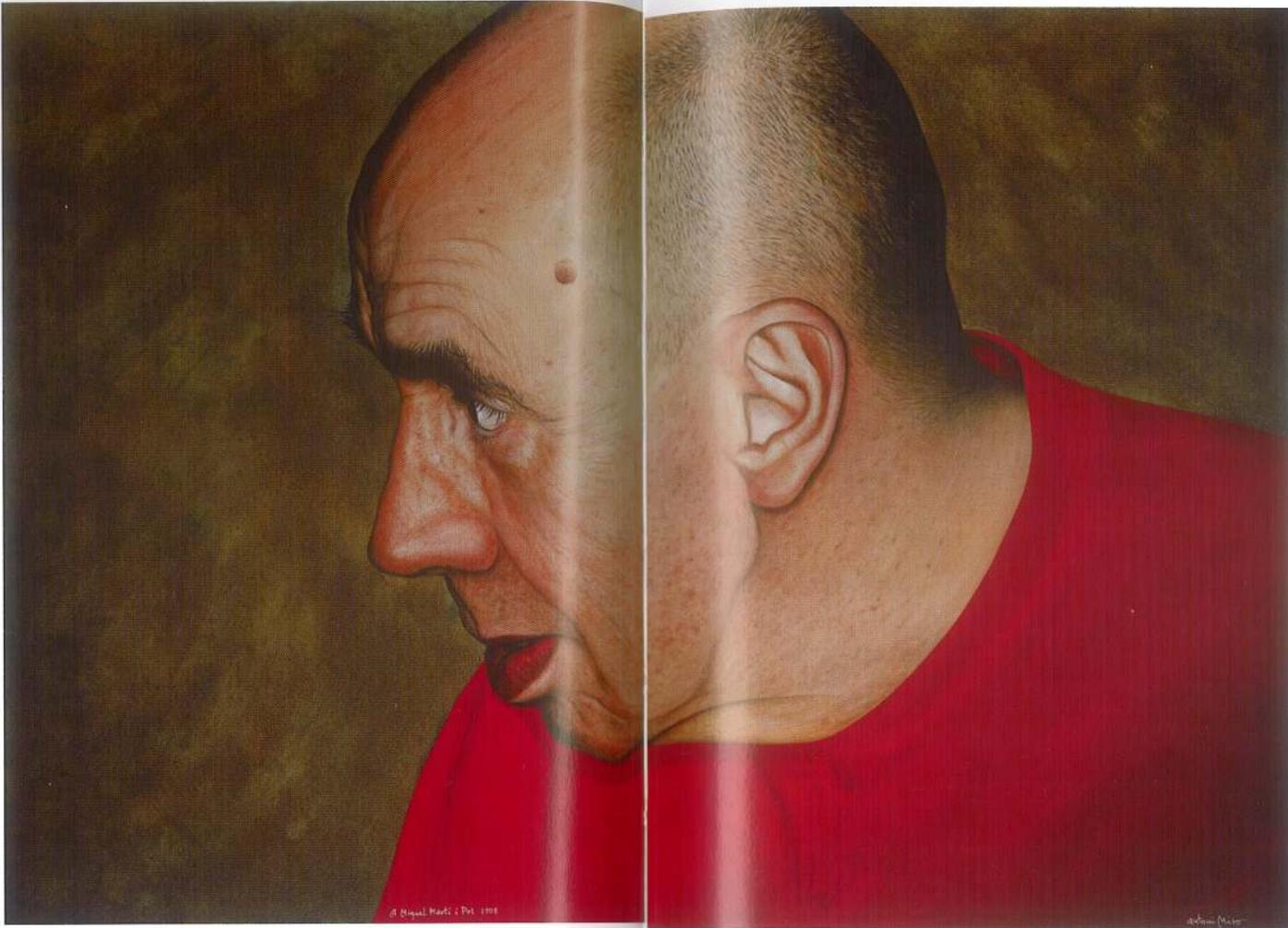
LLADRUC LLUNYÀ 1994 (Collage/paper, 45x30)

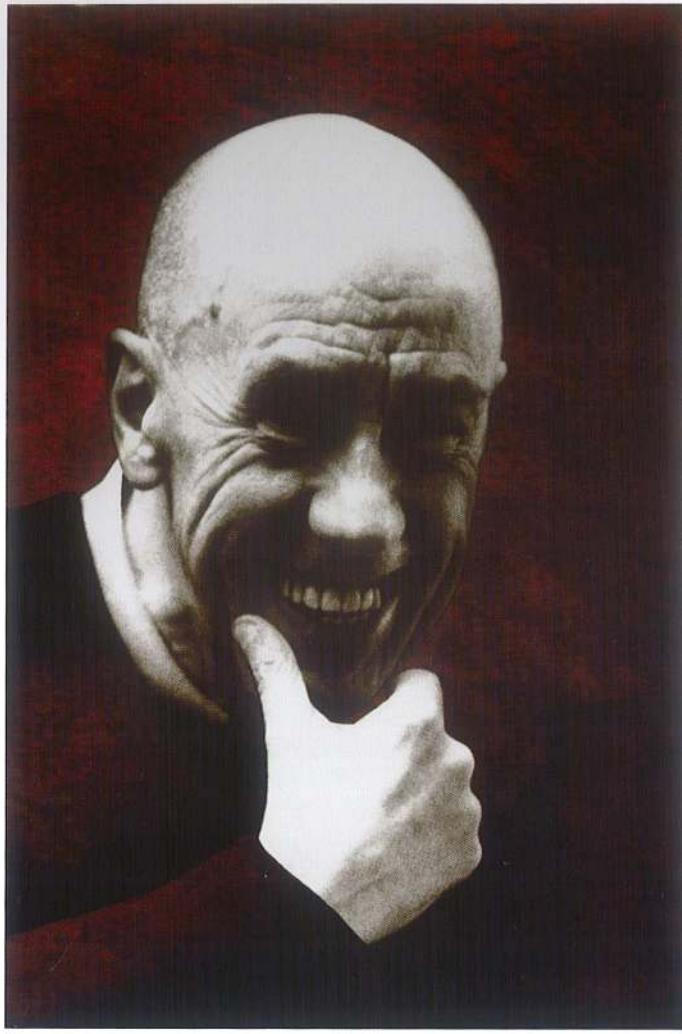
P/A ESCADUSSER SOMNI 1994-2009 (Gràfica digital, 92x65)

La “Suite de Parlava” consta de trenta-vuit obres titolades amb fragments dels versos de Miquel Martí i Pol, realitzades el 1994 amb *collage*, dibuix, pintura, foto-muntatge i gràfica digital del 2009, s’han pres els originals com a base.

A Miquel Martí i Pol
“Homenatge”
(2008-2009)

A MIQUEL MARTÍ I POL 2008 (Acrílic i metall s/ llenç, 114x162) Roda de Ter

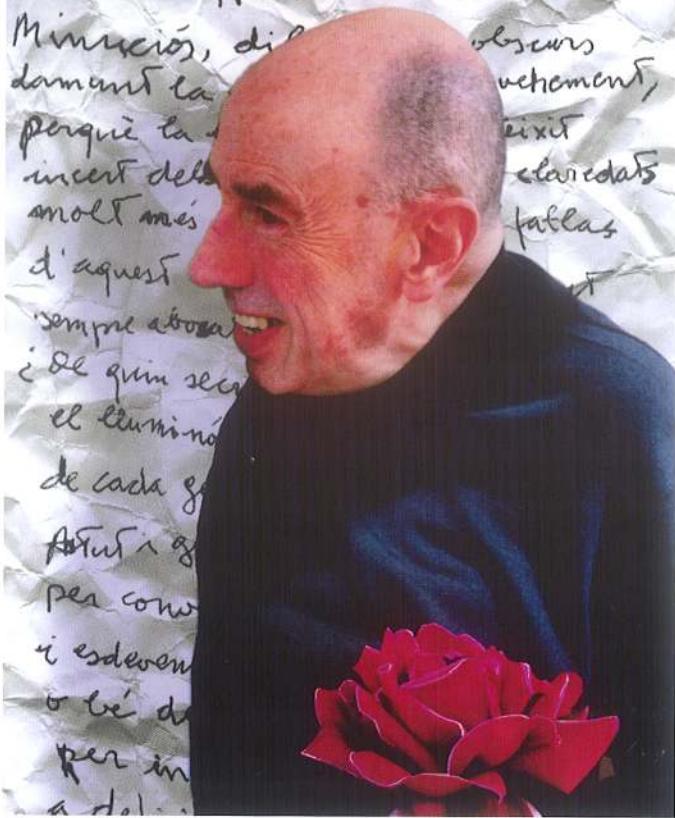
SEMPRE CONTENT 2009 (Gràfica digital, 76x56) A. M. Martí i Pol

la importància vanitosa del temps
és un parany devastador i obscè
i tu que no sap passos de llarg i escrivir,
encisament, part d'allà del mornall.

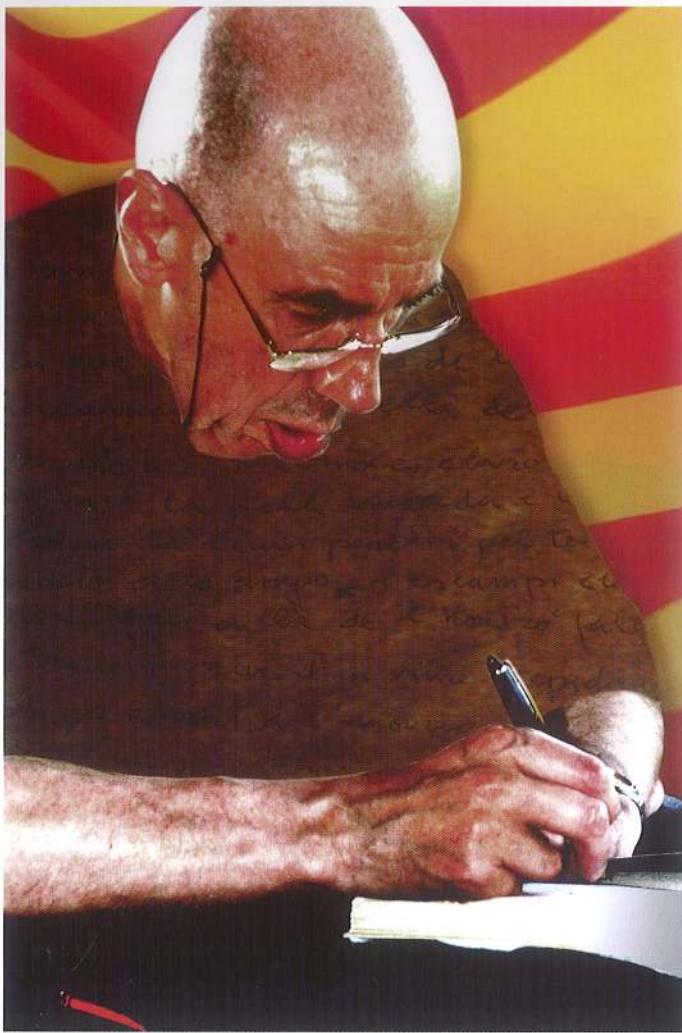
Miraclos, di!
dormint la
perquè la
incent dels
molts mes
d'aquest

'sempre abora'
i de qui ser
el lluminó
de cada g
Així i q
Per conve
i esdeven
o bé de
per in
a tota

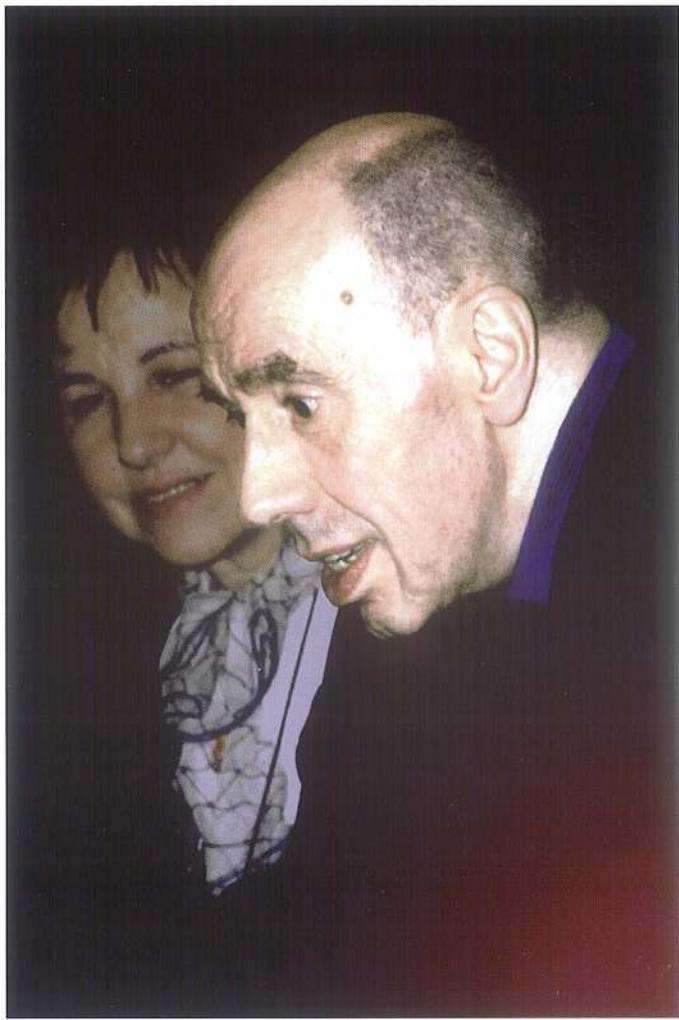
obscur
uètement,
teixit
claridads
fables

QUIN SECRET 2009 (Gràfica digital, 76x56) A. M. Martí i Pol

DEDICATÒRIA 2009 (Gràfica digital, 76x56) A M. Martí i Pol

MONTSERRAT I MIQUEL 2009 (Grafica digital, 76x56) A M. Martí i Pol

Records de 1993 (recull de fotos, Sopalmo)

(Lluís, Sofí, Miquel, Antoni i Ausiàs)

Bibliografia Selecta

- AD (1992), *La otra mirada*, Madrid, Formas Plásticas.
- AD (1994), *Antoni Miró i la poètica del collage*, Alcoi, Ed. Marfil.
- BLASCO CARRASCOSA, Joan Àngel (1998), *Antoni Miró i els seus papiers collés*, 5).
- BERGEZ, Daniel (2004), *Littérature et peinture*, París, Armand Colin.
- BOTELLA, Jordi (1994). “Trencaclosca”. A *Antoni Miró i la poètica del Collage*, Alcoi, Marfil.
- BOTELLA, Jordi (1998). “La lletra amb imatges entra”. A *Antoni Miró, Vivace: pintura i poesia*. Alcoi: Centre Cultural d’Alcoi. Pàg. 1.
- CORTÉS, Carles (2005). *Vull ser pintor! (una biografia d’Antoni Miró)*. València: Ed. 3i4.
- (2007), “ABCDARI AZ (1995): poesia i pintura d’Isabel-Clara Simó i Antoni Miró”, *Actes del Segon Col·loqui Europeu d’Estudis Catalans*, Béziers, Éditions de la Tour Gile, pàg. 101-128.
- (2007), “Vull ser pintor...: el diari inèdit d’Antoni Miró”, *Diaris i dietaris*, València, Denes, pàg. 443-456.
- (2009), “Pintura i literatura en l’obra d’Antoni Miró: la presència dels escriptors catalans”, *Actes del Discurs de fronteras - fronteras del discurso: literatura, pensamiento y cultura en el ámbito ibérico e iberoamericano*, Poznan, pàg. 1-12.
- FARRÉS, Pere (ed.) (2003), “Estudi introductorí”, a *Miquel Martí i Pol. Antología poética*, Barcelona, Cercle de Lectors, pàg. 5-53.
- KIBÉDI VARGA, Áron (2000), “Criterios para describir las relaciones entre palabra e imagen”, en Monegal, A. (ed.) *Literatura y pintura*, Madrid, Arco Libros, pàg. 109-135.
- MARTÍ I POL, Miquel (1991), *Suite de Parlavà*, Barcelona, Ed. 62.
- (2004), *Quietud perduda. Poesia inèdita*, Barcelona, Ed. 62.

*Regards croisés:
Miquel Martí i Pol et Antoni Miró*

présentés par Carles Cortés

Je ne fais nulle excuse de ma souffrance
Pour déserter un temps trop sinistre,
Aux contours désolés si peu favorables
que nul ne sait à quel saint se vouer.
Qui ignore la souffrance? Je contemple au loin la triste
Solenneité de la mer et mes yeux s'embuent
de larmes de nostalgie et de mélancolie.
Qui ignore la souffrance? Je m'efforce de comprendre
Ce qu'attend de moi l'espace qui me manque,
L'espace concret d'extrêmes clartés
Où l'oubli et le rythme et la distance
Me rendront la solitude perdue,
la poussière des ans soigneusement déposée
sur la peau, l'espérance peut-être,
ou peut-être un amour, comme un cri dans le noir,
l'eau et le vent et l'ombre des ombres,
le rien et le tout, pour ne pas me perdre à jamais.

(Miquel Martí i Pol, 7.3.92)

Regards croisés:

Qui est Miquel Martí i Pol? Un écrivain, un poète. Qui est Antoni Miró? Un artiste, un peintre. Ces seuls mots peuvent-ils les définir ? Ils ne semblent pas suffisants. Martí i Pol et Miró, Miquel et Toni, ont aussi été des amis¹. Deux personnalités inquiètes, tous deux intéressées par la création artistique – que Toni me pardonne ce mot de *création* qui lui déplaît tellement – dans leurs disciplines respectives. Ils se sont connus au cours des années quatre-vingt-dix, ils ont pu communiquer de vive voix ou par écrit, échanger œuvres et entretiens, à propos de leurs préoccupations artistiques et biographiques. Rencontre fortuite qui, quelques quinze ans plus tard, nous permet de conduire une réflexion importante pour mieux comprendre la relation entre les deux langages artistiques si différents que sont la poésie et la peinture.

Bien différents sont également leurs itinéraires biographiques. La relation épistolaire commence en 1992 mais ils ne se rencontrent qu'un an plus tard, à l'occasion d'un séjour du poète au mas Sopälmo, à Ibi (région d'Alcoia). A cette date Miquel Martí i Pol (Roda de Ter 19 Mars 1929-11 Novembre 2003) se trouve à un des moments cruciaux de sa trajectoire littéraire². Il s'était fait connaître en 1954 avec le prix Ossa Menor attribué à *Paraules al vent* (Paroles dans le vent). Deux ans plus tard il épousait Dolors Feixas dont il eut une fille en 1958 et un fils en 1965. A cette époque commence son activité artistique, il fait des traductions, collabore à des forums de cinéma et, dans le même temps, écrit de la musique pour ses poèmes qu'il chante en public en compagnie des membres de la Nova Cançó. Il reviendra d'ailleurs à cette activité avec un des plus jeunes représentants du mouvement musical contestataire : Lluís Llach, dans les années 90 quand il fait la connaissance d'Antoni Miró. A partir de 1970 il est atteint de sclérose multiple ce qui va rendre de plus en plus difficile sa mobilité. La maladie, qui le contraint à réduire son activité, n'empêche pas la reconnaissance publique avec la publication des trois volumes de l'œuvre poétique aux éditions «Llibres del Mall». Peu après, avec le volume *Estimada Marta* (1978), Martí i Pol reprend contact avec un public qui manifeste un intérêt croissant envers son œuvre. En 1984, après une longue maladie, sa femme Dolors Feixas meurt. Et deux ans plus tard il épouse Montserrat Sans.

Il a traduit de nombreux auteurs très différents : Saint-Exupéry, Simone de Beauvoir, Apollinaire, Flaubert, Zola, Racine, Huysmans et Gianni Rodari entre autres. Il est aussi l'auteur d'un volume de prose: *Contes de la vie de R. et autres récits*, de deux livres de «mémoires romanesques» et a publié l'ensemble de sa correspondance avec le poète Joan Vinyoli. Au-delà de l'œuvre poétique il est intéressant de constater que plusieurs interprètes ont mis en musique et chanté ses textes depuis Maria del Mar Bonet, Ramon Muntaner, Lluís Llach, Celdoni Fonoll jusqu'à Rafael Subirachs et Ovidi Montllor qui l'a récitée. La renommée internationale est venue à travers les traductions de sa poésie en différentes langues : l'espagnol, le portugais, l'allemand, l'anglais, l'italien, le flamand, le slovaque, le bulgare, le russe et le japonais. Dans la péninsule, outre le prix Ossa Menor en 1954, il a obtenu le Prix Fastenrath, le Prix de la Critique (1978), le Prix Salvador Espriu, le Prix Ville de Barcelone (celui de poésie et aussi celui de traduction), le Nosside international du Val d'Aoste. Il a également reçu plusieurs distinctions telles que Le Prix d'Honneur des Lettres Catalanes (1991), la Croix de Sant Jordi, la Médaille d'Or du Mérite des Beaux Arts (1992), le Prix National de Littérature de la Generalitat de Catalogne (1998) et la Médaille d'Or de la Generalitat de Catalogne (1999). 1999 est aussi l'année où se crée un comité pour proposer sa candidature au prix Nobel auprès de l'Académie suédoise.

Une rapide tentative de synthèse met en évidence une évolution de l'œuvre poétique qui, à partir d'une

1 Ils se disent «vous» dans les premières lettres échangées mais ils se tutoient à partir de décembre 1993 et à la demande du poète qui propose à son interlocuteur : «j'aimerais que dorénavant nous nous disions «tu» est-ce que cela te contrarie?» (CT Martí 12 12 93)

2 Cf l'excellente «Etude» de Pere Farrés en Introduction à l'*Anthologie poétique de 2003*

perspective existentialiste tend vers le réalisme historique. Comme le souligne Pere Farrés dans l'Anthologie de 2003 déjà citée, après une crise des valeurs religieuses au cours des années cinquante le poète va résoudre le conflit grâce à une ouverture sur la réalité qui l'environne et concrètement sur les deux espaces immédiats : son village et l'usine où il travaille. Ainsi vont naître les poèmes de *El poble* («Le village / Le pays / Le peuple») et les deux volumes *La Fàbrica*, 1959 et *La Fàbrica*, 1972. Ce sera sa première intégration dans le courant appelé réalisme historique. Martí i Pol décrit selon les techniques réalistes un univers qu'il connaît bien et, dans le même temps, il exalte la condition des ouvriers, des femmes, des retraités.

Sur le plan formel il convient de souligner la constante option du poète pour un langage direct et accessible qui, par le choix d'un lexique épuré et le recours à des métaphores et des images traduisant les sensations et les états d'âme des personnages, exalte la valeur poétique de son œuvre. L'évolution de sa maladie va intensifier l'intériorisation de sa poésie. Ainsi les sentiments que provoquent l'angoisse ou la solitude apparaissent dans des livres comme *Vint-i-set poemes en tres temps*, «Vingt-sept poèmes en trois temps» (1972) ou *Cinc esgrafiats a la mateixa paret*, «Cinq sgraffites sur le même mur», (1975) pour évoquer un espace restreint et intime. *Quadern de vacances*, «Cahier de vacances», (1976) représente le dépassement de la situation antérieure bien que ce soit surtout à partir de *Estimada Marta*, «Chère Marta» (1978) et de *L'àmbit de tots els àmbits*, «L'espace de tous les espaces» (1981), que la voix poétique retrouvera optimisme et désir de vivre. Avec le retour en force du thème amoureux et érotique. Importante thématique qu'il partage avec Antoni Miró comme en témoignent quelques unes des lettres échangées sur lesquelles nous allons revenir. Va également se consolider la préoccupation pour éveiller la prise de conscience civique du lecteur et l'inciter à réfléchir. Comme le souligne Pere Farrés dans l'article cité, «le poète...invite le lecteur à une réflexion civique sur la nécessité de tout un chacun d'apporter ce qu'il peut à la construction d'un pays commun. Ce sont les trois voies - la foi dans le futur, l'érotisme et la réflexion civique - qui définissent une nouvelle étape ... et donnent quelques textes d'une grande maturité».

Les publications postérieures *Primer llibre de Bloomsbury*, «Premier livre de Bloomsbury» (1982), *Llibre d'absències*, «Livre des absences» (1985) ou *Els bells camins*, «Les beaux chemins» (1987), confirmont le sens de la réflexion de l'auteur qui valorise positivement l'expérience que le temps passé lui accorde. Dans la décennie suivante le poète construit un monde plus intime où s'accentue l'expression du poids du temps écoulé. C'est ainsi que s'imposent des thèmes tels que l'insécurité, le désenchantement des sensations personnelles à côté de réflexions sur l'évolution collective du pays. Des livres comme *Un hiver plàcid*, «Un hiver paisible» (1994) ou *Llibre de les solituds*, «Livre des solitudes» (1997) montrent un Martí i Pol critique face à l'évolution sociopolitique ambiante avec un contrepoint ironique qui prédominera dans les écrits postérieurs. Vision critique et satirique, issue de l'inquiétude éprouvée pour son pays, préoccupation qu'il partage, au niveau personnel autant qu'artistique, avec Antoni Miró. Pour le peintre ce sont les années de «*Vivace*», série où Miró cherche à montrer la vision la plus poignante des désastres environnementaux de notre planète, conjuguée à l'incessante revendication d'un espace national catalan. Et c'est au cours de cette période que les deux artistes vont faire connaissance.

A son tour Antoni Miró (Alcoi, 1944) initie sa trajectoire artistique en 1960 avec un premier prix de peinture de La Ville d'Alcoi. Cinq années plus tard il célèbre sa première exposition personnelle et fonde le groupe Alcoiart (1965-1972). En 1972 il fonde, avec d'autres artistes, le «Gruppo Denunzia» à Brescia (Italie). Reconnu au plan national et international il multiplie les expositions et reçoit de nombreuses décosations telle que la distinction pour la «Culture nationale» décernée par le Ministère de la Culture de la République de Cuba et l'hommage qui lui est rendu dans le cadre des Prix d'Octobre des éditions 3i4 (Valencia) en 2008. Miró a poursuivi sa carrière de peintre

tout en pratiquant d'autres disciplines artistiques comme la sculpture ou le dessin et, dans le même temps, il a assumé diverses activités au plan social pour la défense des libertés, des droits de l'homme et la reconnaissance des peuples opprimés. Dans une trajectoire de presque cinquante ans, avec un remarquable sens civique et un grand esprit de solidarité, on retrouve Antoni Miró dans bon nombre d'actions culturelles et politiques, toutes d'un caractère progressiste marqué.

Construite selon des séries : «Les Nues» (1964), «La Fam / La Faim» (1966), «Els Bojos / Les Fous» (1967), «Experimentacions i Vietnam / Expérimentations et Vietnam» (1968), «L'Home / L'Homme» (1970), «América Negra / Amérique Noire» (1972), «L'Home Avui / L'homme Aujourd'hui» (1973), «El Dólar / Le Dolar» (1973-1980), «Pinteu Pintura / Peignez Peinture» (1980-1990), «Vivace / Vivace» (1991), et «Sense Titol / Sans Titre» (2001) son œuvre peut s'inclure dans le réalisme social tout en conservant les traces de l'expressionnisme figuratif initial. Son intérêt croissant pour le thème social le conduira au cours des années soixante à une tendance néo-figurative chargée de message critique et dénonciateur qui, dans les années soixante-dix, va s'identifier totalement avec le courant artistique «Crònica de la realitat / Chronique de la réalité», partie prenante dans les courants internationaux du pop-art et du réalisme. L'utilisation des images publicitaires de la société industrielle et des codes linguistiques propres aux moyens de communication des masses va devenir un des éléments caractéristiques de son œuvre.

Au plan formel on remarquera que la volonté critique de son œuvre se traduit par un recours expérimental à diverses techniques picturales, ce qui configure un langage plastique particulier où s'impose, de toute évidence, la grande qualité du système chromatique des tableaux. Vision permanente dans son œuvre qui deviendra un des points de rencontre essentiel avec le poète de Roda de Ter. Il est difficile d'apprécier l'importance de la trace que laisse dans l'œuvre du peintre la rencontre avec le poète. Il nous faut néanmoins tenir en compte que dans sa biographie Miró a toujours montré un intérêt très marqué pour les auteurs catalans qui ont donné une impulsion à leur culture. Depuis son adolescence le peintre lit les écrivains qui l'aident à mieux connaître son pays : Joan Valls, Salvador Espriu, Vicent Andrés Estellés, Joan Fuster, Ausiàs March ou Miquel Martí i Pol parmi d'autres... ils l'aident à assumer la réflexion critique sur une réalité qui n'est pas toujours du goût de l'artiste. Il est évident que la rencontre avec Miquel Martí i Pol va lui apporter des satisfactions personnelles et des encouragements qui vont beaucoup plus loin que le seul impact formel. Ce que dit le peintre dans la dernière lettre envoyée fin 1994 lorsqu'il évoque les difficultés du poète pour aller de l'avant dans son œuvre :

J'hésitais à le faire (écrire) pour ne pas te distraire, pour te laisser le temps de prendre à nouveau ce magique petit carnet de tes poèmes qui, pour nous tous, devient source de sagesse, à laquelle nous voulons boire pour nous sentir plus humains et plus proches de ton secret.»(CT MIRO, 12.12. 94)

A partir du moment où il lit l'œuvre du poète, Miró est conscient de l'importance référentielle d'une telle figure pour la culture qu'ils partagent : « j'admire profondément votre œuvre poétique qui me rapproche de plus en plus de vous et du travail monumental que vous conduisez pour notre plus grande dignité» (CT MIRO, 08.09.92). Il y revient et insiste dans une autre lettre: «j'espère et je souhaite qu'en ce début d'année... votre travail se poursuive comme toujours aussi fructueux, raison pour laquelle nous, les catalans, devons vous être reconnaissants» (CT MIRO 12.01.93).

Ils peuvent, tous les deux, être considérés comme travailleurs de l'art auquel, dans leurs codes respectifs, ils consacrent leur vie. L'un avec les mots, l'autre les images. La magie de l'art les fait se rencontrer et rendre compatibles leurs deux langages. Au plan personnel ils se trouvent, les premières années de leur rencontre, dans une période de

grande activité : Antoni Miró commence sa nouvelle série «Vivace» qui représentera un tournant dans sa production picturale, et Miquel Martí i Pol publie le nouveau recueil *Un Hivern plàcid*, «Un hiver paisible» et il poursuit, aux côtés de Lluís Llach, le travail minutieux pour la composition musicale de *Un pont de mar blava / «Un pont de mer bleue»*. L'écrivain quant à lui voit les choses un peu différemment et considère que son ami a mieux su, lui, mettre à profit le temps:

Je vois que tu as beaucoup travaillé cette année, comme c'est ton habitude. Moi, je n'ai rien fait; ou plutôt oui, j'ai fait, ici et là, des petites choses qu'on m'a demandé mais travailler, ce que l'on appelle vraiment travailler, non pas du tout. Nous sommes à la mi-novembre et le carnet sur lequel j'écris mes poèmes est vierge depuis décembre dernier. Une année de perdue, du moins dans ce sens mais aussi parce que je n'ai pas su en profiter pour lire. Lorsque je me demande à moi-même -ce qui m'arrive souvent- à quoi j'ai occupé ces douze mois, j'en rougis de honte. Changeons de sujet. (CT MARTI 18.11.94)

Où l'on voit combien est important le lien de sincérité et d'affection établi entre les deux artistes si l'on tient compte des confidences de l'écrivain, abasourdi par le succès de son dernier livre, *Un hivern plàcid / «Un hiver paisible»*:

Le livre a eu un succès éclatant qui me surprise et me fait honte : en moins de trois semaines on a vendu la première édition de trois mille exemplaires (oui, oui, 3) et avant la fin du mois va sortir la seconde édition, de trois mille également. Moi, ce type d'événements qui m'arrivent ces jours derniers, je préfère les commenter avec le vieillard qui, chaque matin et pendant plus de trois heures, m'observe dans le miroir³. J'ai peur parfois de tomber dans la schizophrénie, bénigne peut-être, mais schizophrénie malgré tout. De toute évidence, le monde n'est pas juste.

Tous deux observent la vie et l'analysent avec humour et ironie, ce dont témoigne leur œuvre. Ainsi dans la réponse à la lettre précédente Antoni Miró commente le succès et la portée de la dernière publication de Martí i Pol en ces termes : «Ce dernier hiver a été le plus paisible depuis notre installation à Sopälmo, peut-être ton livre y a-t-il contribué, j'en serais même sûr si je croyais aux miracles» (CT MIRO, 12.12.94).

Leur relation épistolaire, de 1992 à 1994, est un excellent témoignage de l'intérêt réciproque qu'ils manifestent pour leur œuvre. Exemple des possibles interférences entre des codes artistiques différents mais pouvant coïncider à l'heure de proposer une vision critique du monde, comme c'est le cas des deux trajectoires respectives. Il est évident, comme le remarquait Aron Kivedi Varga⁴, que la possible comparaison et analogie entre deux catégories d'objets tels que la parole et l'image est faussée dès le commencement de son interprétation puisque la perception sensorielle des deux langages n'est pas entièrement la même. C'est pour cela que les interrelations que nous pouvons observer entre les deux trajectoires artistiques se voient médiatisées par la réception subjective que nous faisons de chacune d'elles. Nous sommes intéressés, comme cela est normal, par les liens personnels et intellectuels créés entre les deux créateurs, deux personnalités-clefs dans l'histoire culturelle de notre pays.

³ Cette image, l'action du temps qui passe et ses dégâts, se retrouve dans un des poèmes de cette époque: «L'àndana / Le quai» (Martí i Pol, 2004, 49): «M'he fet vell esperant i no ho sabia / A attendre je suis devenu vieux sans le savoir» (02.03.91).

⁴ Article: «Criterios para describir las relaciones entre palabra e imagen» in Literatura y pintura (2000, 110).

Lettres échangées

Observons donc les lettres échangées⁵. Après l'envoi par Miró du volume monographique sur son œuvre *La otra mirada / «L'autre regard»* (1992), le poète lui adresse une première lettre, commencement d'une brève mais intense relation épistolaire. Elle est datée du mois de Mai 1992 et Martí i Pol écrit: «nous ne nous connaissons pas et j'ai été surpris de me trouver, disons, à partager livre et dédicace avec des personnes que j'aime et admire» (CT MARTI, 29.05.92)⁶. La surprise du poète correspond à la dédicace placée par Miró au début du livre qui l'amène à formuler la question suivante: «j'aimerais savoir ce qui vous a amené à m'inclure d'une manière aussi intime et agréable. J'en suis très heureux» (CT MARTI, 29.05.92). La réponse du peintre arrive dans la seconde lettre: «la raison pour laquelle je vous ai dédié ce livre est tout simplement l'admiration que depuis de longues années j'ai pour vous. Votre poésie et votre façon d'être m'ont toujours intéressé» (CT MIRO, 06.92). Dans cette lettre Miró annonçait l'envoi prochain d'un tableau comme le lui avait demandé le poète :

J'avais vu quelques -rares- reproductions de votre peinture, qui avaient déjà éveillé mon envie; avec ce livre la soif est devenue insupportable. Ecoutez: pourrais-je avoir un de vos tableaux pour le mettre à la maison. Je serai franc, mes disponibilités économiques sont plutôt maigres, mais si vous me faisiez un prix d'amitié je suis prêt à me ruiner.» (CT MARTI, 29.05.92)

Le tableau allait arriver deux mois plus tard et Martí i Pol ne cachait pas son impatience de le recevoir: «je l'attends avec impatience parce que j'aimerais pouvoir lui attribuer une place de choix, privilégiée, pour qu'il soit ma constante référence» (CT MARTI, 29.06.92). En disant cela le poète évoquait une possible interférence des codes à partir de l'observation du tableau désiré. On se trouve ainsi face à l'interrelation mise en évidence par Daniel Bergez dans son étude sur littérature et peinture:

L'activité picturale peut constituer un sujet de réflexion pour l'écrivain. Il se produit alors implicitement une mise en abyme symétrique à celle du peintre représentant l'homme de lettres au travail, puisque ce sont souvent ses propres interrogations que l'écrivain prête au peintre (2004,163)

Finalement le tableau arrive aux mains du poète avec un mot de l'artiste: «je l'ai choisi, précisément, parce que je le considère thématiquement plus poétique et chaleureux que beaucoup de mes tableaux». Un critère très explicite qui, par la voix du peintre, assume une interprétation particulière puisqu'il met en relation l'œuvre envoyée et les caractéristiques qu'il découvre dans la poésie de Martí i Pol. *Roig nuet* «Petit nu rouge» est le titre du tableau en question; il avait été peint une année auparavant, en 1991 et présente un nu féminin, tout de passion et d'une grande sensualité, sens que la tonalité rouge qui couvre toute l'image intensifie encore. Autant de caractéristiques que Miró découvre dans les vers du poète.

Une variation sur la même figure féminine avait inspiré une autre œuvre à Miró dans le souvenir d'un autre poète, Ausiàs March. Il s'agit de la gravure «Així com cell qui en somni es delta» incorporé dans le volume de la collection éditée par Bancacaixa «9 Graveurs interprètent Ausiàs March» en 1997. L'intérêt d'un peintre pour la poésie de contenu amoureux ou érotique, chez des poètes comme March ou Martí i Pol se concrétise dans des œuvres aux contenus relevant d'une identique émotion sensuelle et de sa représentation.

L'œuvre de March lui était connue de longue date – et dans une certaine mesure grâce au travail musical réalisé

5 Nos remerciements à Antoni Miró pour avoir autorisé la consultation de la correspondance reçue et des photocopies du courrier par lui adressé au poète. Cela nous a permis de confronter les orientations de l'échange épistolaire établi.

6 La référence renvoie à l'expéditeur de la lettre soit M.Martí i Pol soit A.Miró. Outre à Martí i Pol, Miró avait dédié son livre à Salvador Espriu, Vicent Andrés Estellés, Joan Fuster, Josep M.Llompart, Isabel-Clara Simó et Enric Valor

par Raimon sur le poète de Gandia – mais c'est seulement, cela a été dit, à la fin des années quatre-vingt qu'il entre en contact avec la poésie de Martí i Pol comme le rappelle aujourd'hui le peintre: «Ovidi (Montllor) m'en parlait; parmi les poètes qu'il lisait Miquel Martí i Pol était une de ses références préférées». Avec cette lecture Miró trouvait de nouvelles façons d'aborder l'érotisme féminin et la sensualité du regard poétique sur la vie. L'écrivain allait confirmer le bon choix du tableau⁷:

Vous avez bien vu juste. La séduction et le mystère de cette gamme de rouges est d'une force impressionnante et d'une beauté émouvante. Mais en plus il y a le thème, le torse nu de femme qui, plongé dans le rouge, acquiert une nuance très particulière et devient merveilleusement beau. Le nu féminin m'a toujours attiré et celui-ci, je ne crois pas me lasser de le contempler. (CT MARTI, 15.07.92)

Dans une autre lettre postérieure il souligne aussi quelques uns des traits dominants de l'œuvre de Miró, à partir de reproductions de la maison du peintre dans les catalogues reçus:

Chaque fois que j'en vois des photographies l'eau me vient à la bouche devant la beauté des salles et surtout, la netteté, l'ordre et la méticulosité que l'on y devine ce qui, me semble-t-il, se répercute dans votre oeuvre, aussi intense que précise dans ses esquisses et parfaite dans sa réalisation. (CT MARTI, 13.08.92)

Dans d'autres lettres précédentes, Martí i Pol pose une série de questions sur les matériaux utilisés dans les compositions du peintre, prétexte dont se sert le poète pour confesser les limites de ses connaissances en art pictural tout en proposant, comme dans tant d'autres lettres adressées à Miró, une sorte de *captatio benevolentiae*: «pardonnez mon manque de culture et ma maladresse dans la formulation des questions. Je ne vous demande pas cela pour mieux apprécier le tableau mais pour acquérir quelque connaissance... Si vous n'avez pas envie de répondre aux questions que je vous pose, oubliez-les» (CT MARTI, 29.06.92). Miró répondra dans l'été et il expliquera que: «la façon de procéder est laborieuse et elle exige une certaine habileté technique à partir du dessin préalable» (CT MIRO, 06.08.92)⁸. L'écrivain se sent attiré par le langage pictural tout en ayant conscience de ses limites: «ce doit être passionnant de peindre, me semble-t-il, et de maîtriser tant de ressources pour créer de la beauté» (CT MARTI, 13.08.92)

Du peintre au poète

De son côté, le poète attiré par l'œuvre picturale qu'il connaît par les catalogues reçus promet d'écrire «une réflexion poétique en vers ou en prose» (CT MARTI, 29.06.92) pour une prochaine publication du peintre. De lui-même il précise ce que pourrait être le texte annoncé: «Je ne crois pas oser faire un texte, disons, théorique. J'opterai sans doute pour une réflexion poétique, en vers ou en prose, je ne le sais pas encore» CT MARTI, 29.06.92). Le résultat fut «Esquisse d'une lettre à Antoni Miró», une longue cinquantaine de vers majoritairement décasyllabes qu'il recevra le 6 novembre de cette même année. Dans la lettre qui accompagne l'envoi du texte, l'écrivain définit la base thématique sur laquelle il a construit sa composition: «Ce n'est pas un texte théorique, mais plutôt une interprétation poétique absolument libre, bien sûr, de votre peinture et j'ose dire un peu aussi de l'impression que j'ai de vous par vos tableaux, vos livres, vos lettres». (CT MARTI, 21.10.92).

⁷ Une anecdote confirme leur commun intérêt pour le corps de la femme, c'est la référence aux lectures faites pendant le séjour à Mas del Sopalto: «de toutes manières c'est un bon souvenir qui nous accompagne toujours. Je pense souvent aux demoiselles des Play-Boy que je regardais dans mon lit pendant le petit déjeuner.»

⁸ Au début de toutes les lettres de Martí i Pol on trouve le plus souvent cette espèce d'appel à l'intérêt de son lecteur, le peintre, devant la périodicité des lettres transmises. Ainsi peut-on lire dans un des derniers envois: «Il y a si longtemps que je te dois (vous dois) une lettre que je ne sais comment commencer à t'écrire. Je pourrais bien sûr évoquer des obligations, des commandes, des visites et autres fuitaises, mais je n'en ferai rien parce que j'en ai honte; je trouve beaucoup plus raisonnable d'entonner un solennel *mea culpa* et c'est ce que je fais: donnez-moi l'absolution, s'il vous plaît» (CT MARTI, 18.11.94)

Esquisse de lettre à Antoni Miró

Toni Miró, dis-je, écoute ceci:
L'impertinent verbiage du temps
Est un piège dévastateur et obscène
Et toi qui le sais bien tu laisses faire et tu écris,
Lucide, au-delà du miroir.
Minutieux tu dessines des clairs obscurs
Sur la peau lasse et vénémente
Pour que la lumière pénètre dans la toile
Incertaine des ans et libère des clarités
Bien plus loin que l'horizon trompeur
de ce va et vient trépidant
Toujours au bord du néant.
De quel secret puits de silence tires-tu
ce sens lumineux et pérenne
De chaque geste, de chaque mouvement,
Astucieux et grave, tu t'absentes du vacarme
Pour transformer n'importe quel trait en feu
Et devenir plus tendre et provocant,
Ou tu décris des paraboles de vent
Pour inciter la pluie et le souci
A définir correctement la direction?
Symboles et espaces combinent le désir
L'éclat du rouge et le sentiment du bleu
que tu es seul à savoir maîtriser, discret,
Pour réveiller l'énigme tortueuse
De quelque mystérieux regard
Et défaire ainsi, sans même bouger les doigts
Toute la kyrielle de solitudes adverses

Qui tel le joug nous lie et nous soumet.
J'interroge beaucoup et tu réponds toujours
Et il est séduisant de dialoguer avec le vide
De moi-même vers lequel tu m'attires, têtu
comme un enfant solennel et dérisoire.
J'interroge beaucoup et me devient écho
la nudité du corps et de l'esprit
qu'aucun miroir ne saurait réfléchir
hors celui que toi seul tu sais m'offrir.
Je te pense lointain, Toni Miró, et j'écris
oublioux de tout, fermant les yeux
souvent pour ne pas briser le charme
et me connaître mieux, comme celui qui rebrousse chemin
pour repenser la gêne du futur
sans craindre les topiques, soubresauts
Je pense à toi beaucoup, ami lointain, et il me plaît
De converser avec toi silencieusement
Pour faire de la quiétude un chant
Et gagner des espaces de musique subtile.
Tout advient quand se presse la solitude
Configurant audacieusement les mots
Renonçant aux oripeaux et au faste
Pour atteindre l'éclat essentiel;
Tout advient au cœur de la clarté
Et le défi, le cri, la turpitude et le plaisir
Ne sont que l'aurore de l'éclair
Avec lequel nous pouvons, peut-être, combattre le vieux
Piège du temps, verbeux, impertinent
Et, en fin de comptes, obscène et dévastateur.

Il est intéressant d'observer comment l'écrivain aborde l'origine de sa composition: «j'ai commencé ce poème avec l'intention de ne parler, aussi subjectivement que possible, que de votre peinture ; mais c'est le poème lui-même qui peu à peu m'a imposé une dynamique qu'il aurait été inutile et grotesque de contrarier. C'est comme cela que je me suis retrouvé avec une dernière partie intime et engagée, mais comme elle était totalement sincère et émouvante je l'ai laissée me dicter les vers». (CT MARTI, 21.10.92). Il s'agit donc d'un essai de critique picturale⁹ qui finira par être prétexte à l'élaboration d'un texte littéraire à partir des impressions que le peintre et son oeuvre produisent sur le poète. Spontanéité du poème que favorise la liberté formelle de la composition seulement marquée par la régularité du vers décasyllabe -le mètre le plus traditionnel de la lyrique catalane- par lequel se transmet l'estime que son auteur porte au peintre.

Non moins intéressante se révèle l'explication que donne le poète sur le processus de création et sur sa représentation écrite:

⁹ Comme le commente Daniel Bergez ces espaces d'interférence des codes sont très intéressants pour comprendre les points d'équilibre entre les deux langages: «la critique picturale pratiquée par les écrivains représente sans doute le meilleur point d'équilibre dans le dialogue entre littérature et peinture. L'écrivain vise en effet le tableau à travers le texte, mais il soumet aussi son texte à des impératifs esthétiques qui l'autonomisent par rapport à sa source» (BERGEZ 2004, 196)

Les poèmes, je dois les écrire à la main ; je ne saurais pas le faire d'une autre manière. La machine est trop distante, trop froide et moi, pour le poème j'ai besoin de plus de chaleur. Le vôtre, je l'ai gardé pendant des semaines dans le tiroir; je le prenais et le relâchais selon l'humeur et le travail. (CT MARTI, 21.10.92)

Lorsqu'il explique le processus exact de rédaction du texte «Esquisse de lettre...», il ajoute que «travailler à votre poème a été une gymnastique bien efficace et gratifiante» (CT MARTI, 20.11.92). En effet Martí i Pol venait de connaître un certain ralentissement dans ses publications poétiques même si deux ans plus tard devait voir le jour *Un hivern placid* (1994).

Le peintre apprécie énormément la composition poétique, ce qu'il note dans son Journal de l'époque¹⁰. Il en fait mention dans des lettres ultérieures : «je le trouve magnifique, un chef d'œuvre de poème et quelle chance de voir ainsi inspiré tant de beauté. J'en reste vraiment impressionné et éternellement reconnaissant, c'est un travail énorme, d'une profondeur absolue, impossible à définir.» (CT MIRO, 10.11.92); «L'esquisse est magnifique et j'espère publier ce texte en différents lieux» (CT MIRO, 10.11.93). De là surgit le projet de Miró de l'inclure dans un portfolio avec deux eaux-fortes sur l'écrivain : «la pipe, la palette». La nouvelle sera à nouveau une surprise pour Martí i Pol et provoquera une longue liste de questions: «pardonnez-moi si j'abuse comme disent les jeunes aujourd'hui. Je vous demande tout cela pour mon information ou plus simplement si vous voulez, par pure curiosité. J'aimerais, si cela ne vous ennuie pas, le savoir» (CT MARTI, 20.01.93). Comme l'annonce Miró dans un écrit postérieur l'incorporation du poème dans ce portfolio d'œuvre graphique, «est un complément à ma peinture, il la rend plus accessible au plus grand nombre et permet une plus grande diffusion sociale» (CT MIRO 17.02.93). De cette façon et comme il l'annonce au poète, le peintre rend compatible l'interaction des deux codes artistiques – le linguistique et le pictural – au moment d'aborder une même réalité. Martí i Pol, bien qu'il précise que «mon opinion n'a évidemment aucune valeur critique» (CT MARTI, 24.02.93) propose néanmoins ses appréciations: «vos gravures sont, me semble-t-il, splendides; le dessin en est minutieusement précis, elles sont suggestives et claires de couleur et surtout pleines de connotations, de références, de signifiés, comme toute votre œuvre... ce qui, très agréablement, fait me sentir très proche de votre œuvre c'est l'absence de gratuité qui s'y manifeste et aussi le rythme et l'ordre qui en sont la dominante.» (CT MARTI, 24.02.93)

Toute cette interaction se produit à travers les seules lettres échangées et sans que les deux artistes ne se soient rencontrés. Mais dès le début de cet échange le désir du poète de rendre visite au peintre est évident : «Si Alcoi n'était pas aussi loin de Roda, ou si je me trouvais dans des conditions un tant soit peu acceptables d'autonomie de mouvement, je vous assure que je serais ravi de vous rendre visite au mas du Sopalmo (CT MARTI 13.08.92). Six mois plus tard, l'écrivain revient sur une possible visite: «Nous avons une voiture – une R5 – et Montserrat sait la conduire, mais je soupçonne qu'elle n'oserait pas, seule avec moi, entreprendre un aussi long voyage, dans la mesure où, en cas de problème, panne, etc, je ne suis, malheureusement, non seulement daucun secours mais bien plutôt une gêne. Tenant compte de tout cela nous nous proposons de parler avec un de nos bons amis, que vous connaissez sans doute au moins de nom, Lluís Llach, et de voir avec lui si cela lui agréer, s'il peut envisager de nous y emmener dans sa voiture qui est grande et puissante et je suis presque sûr de sa réponse. Nous en serions très heureux et plus encore de venir avec lui, nous nous voyons souvent et nous nous aimons beaucoup. (CT MARTI, 24.02.93). Le travail de Martí i Pol avec Llach pour le disque *Un pont de mar blava* auquel, dit le poète: «j'ai collaboré intensément» (CT MARTI, 13.04.93), allait retarder le voyage jusqu'au 29 octobre 1993.

Témoignage de première main, le journal intime du peintre évoque l'ambiance affective qui imprègne la maison pendant le séjour de l'illustre visiteur : «Miquel est une grande leçon d'humanité et de résignation, de joie de vivre»

10 Documents auxquels l'artiste a bien voulu nous donner accès. Nous faisons allusion à la note du cahier datée du 10 novembre de la même année

(AG MIRO, 31.10.93). Les quelques jours partagés font impression sur l'état d'âme de Miró et de sa famille, Sofia et Ausiàs; ces derniers se souviennent encore des paroles de Lluís Llach: «là où arrive Martí i Pol tout le monde devient bon». De ce séjour Antoni Miró se souvient des difficultés physiques du poète pour se déplacer dans l'espace du Mas del Sopalmo: «La sagesse avec laquelle il acceptait sa terrible situation est incroyable. S'il voulait aller aux toilettes alors que nous étions en train de manger, le trajet entre la salle à manger et les lavabos pouvait bien lui prendre une demi-heure. Mais il voulait se débrouiller seul. Ne pas déranger. Et Montse, sa femme, en avait l'habitude, c'est sûr.» L'écrivain, résigné aux progrès de sa maladie dégénérative, justifie et explique à la famille Miro sa volonté de s'assumer tout seul: «si je cesse un jour de faire quelque chose, je ne la ferai plus jamais». Antoni se souvient de son sourire surtout lorsqu'ils abordaient deux de leurs thèmes de prédilection : la beauté des femmes et l'attachement à leur culture. A propos de la réalité valencienne ils étaient d'accord tous les deux sur l'importance de la leçon donnée par les grands poètes valenciens depuis les temps classiques jusqu'au monde contemporain: Ausiàs March et Vicent Andrés Estellés, les deux voix intéressaient tout autant les deux amis.

Les mois qui suivent la rencontre dans la région d'Alcoi sont une période d'intense activité pour Martí i Pol et pour Llach, le poète s'en explique auprès du peintre en s'excusant d'avoir tardé plus de deux mois avant de répondre à la courtoise invitation: «j'ai été très occupé avec l'inauguration à Barcelone d'*Un pont de mar Blava* et les multiples obligations qui en découlent. Qu'y faire ! Souvent ces choses là sont aussi agréables que fatigantes!» (CT MARTI, 12.12.93)

Dans cette lettre Martí i Pol annonce: «j'écrirai d'autres choses sur ta peinture et sur toi, mais je ne sais encore ni quoi ni quand», souhait qui, hélas, n'est jamais devenu réalité.

Un an plus tard le poète évoquera à nouveau la rencontre chez Miró tout en relevant son impossibilité à renouveler le voyage: «cela va faire un an que nous sommes venus au Mas del Sopalmo. Montserrat, Lluís et moi nous nous en souvenons avec joie. Ce furent deux journées très intenses et très agréables même si le temps ne nous fut pas favorable. Je vois mal pourtant comment pouvoir répéter notre venue dans les mêmes conditions, ne serait-ce que parce que chaque jour je me trouve moins alerte et j'ai de moins en moins envie de bouger». (CT MARTI, 18.11.94)

Du poète au peintre

De l'empreinte de l'œuvre de Martí i Pol sur la trajectoire artistique de Miró il faut retenir l'intérêt constant de ce dernier pour des livres tels que *Suite de Parlavà*. Il y faisait référence dans une lettre au poète, réponse à la suggestion de ce dernier de lui en envoyer un exemplaire: «J'ai déjà le livre de la Suite de Parlavà et il me plaît beaucoup, comme toute votre œuvre» (CT MIRO, 10.11.92). Intérêt qui allait se concrétiser en 1994 avec la collection de collages que l'artiste allait réaliser à partir des vers du recueil. Il s'agissait d'une création parallèle à celle appliquée aux poèmes de *La pell de brau* de Salvador Espriu, réalisée entre 1993 et 1994 à l'atelier Can Rajoler de Pals où Miró avait travaillé ces deux étés consécutifs. Comme nous l'explique l'artiste le processus d'élaboration des trente-huit collages surgit à partir d'un vers ou d'une expression tirés des poèmes de Martí i Pol et qui servent de titre à la composition. Cet ensemble d'œuvres se situe vers la fin de la série de peinture développée dans les années quatre-vingt «Pinteu Pintura / Peignez Peinture». Ainsi Miró se révèle déjà entièrement immergé dans la série suivante «Vivace» où l'érotisme féminin, l'interprétation critique de la société, la réflexion nationale et la préoccupation pour la dégradation de la nature se présentent avec le discours adéquat aux préoccupations de l'heure de l'artiste d'Alcoia.

Une deuxième raison peut avoir été à l'origine du travail du peintre sur ce recueil de poèmes. Rappelons que les collages ont été réalisés dans la localité de Pals, province de Gérone, tout près de Parlavà, l'espace utilisé comme cadre

référentiel, lieu où se trouve la maison de son ami Lluis Llach et que tous deux connaissent bien. Miró découvrait l'espace que tous deux, le poète et le musicien, partageaient. C'est pour cela, comme il s'en souvient qu'il s'est senti attiré par «un espace proche et réel devenu mythique dans l'œuvre de Martí i Pol». Avec les collages ou *papiers collés* comme le dit Joan Angel Blasco Carrascosa, Miró recherche la fusion entre le dessin, la peinture et la poésie:

Ces emboîtements iconographiques, surgis d'une sélection d'images - en accord avec un concept et un propos préalables - qui seront déplacées et ensuite re-ordonnées, sont d'abord utilisées pour stimuler l'effet visuel, et révèlent ensuite l'action de catharsis exercée par leur auteur. (BLASCO CARRASCOSA, 1998, 5)

«J'échapperais à moi-même»	«Contempler le couchant»
«Revenir au passé»	«Chaleureusement ingénue»
«Peut-être est-ce le lieu»	«Je reviens en arrière»
«Œil toujours ouvert»	«Futur hasardeux»
«Cadence secrète»	«Fleuve aux eaux incertaines»
«Je joue à vivre seulement»	«Une autre peau»
«Voile de mystère»	«Quelqu'un peut-être»
«M'accompagne toujours»	«S'asseoir à l'ombre»
«Ce charme»	«Figures et présences»
«L'absence de désir»	«Tu seras loin»
«Lointaine symphonie»	«Pour dire l'amour»
«De ton souvenir»	«Le silence est le refuge»
«Geste insolite»	«Tempête lointaine»
«Gestes et regards»	«Implacables»
«Peut-être une main»	«Branche docile»
«Gains de solitaire»	«Je serai loin»
«Discrète quiétude»	«En fermant les yeux»
«Miroir opaque»	«Aboiement lointain»
«Obstination, persévérence»	«Reste de rêve»

Antoni Miró prend des fragments du livre que Martí i Pol avait publié trois ans auparavant. Une sélection de mots apparemment choisis au hasard qui ne fait que confirmer la réception que ces vers provoquent chez le peintre. On peut ainsi observer une référence au sentiment de la voix poétique comme «j'échapperais à moi-même», «je joue à vivre seulement», «l'absence de désir», «cadence secrète», «discrète quiétude», ou «le silence est le refuge». L'artiste sélectionne lui aussi les références affectives du poète: «m'accompagne toujours», «ce charme», «de ton souvenir», «geste et regards», «contempler le couchant».

Le souvenir, le regret du temps perdu et qui ne peut être retrouvé, intéresse le poète autant que le peintre, comme on le voit avec «revenir du passé», «je reviens en arrière» ou «de mon souvenir». Des affects qui trouvent dans la visualisation des objets du passé une re- création concrète et du plus grand intérêt pour le spectateur-lecteur des collages de Miró¹¹.

Fin de la rencontre

Je te laisse. Je promets d'être moins désespoiré la prochaine fois, bien que je me sente de plus en plus accablé et découragé. Ce doit être l'âge ! (CT MARTI, 18.11.94)

¹¹ édité par Editorial Marfil dans la publication *Antoni Miró i la poética del collage*, dédiée «Al molt estimat Ovidi Montllor» avec en introduction le poème de Jordi Botella «Trencaclosca» / Puzzle.

Cet adieu est extrait de la dernière lettre reçue de son interlocuteur par Antoni Miró à la fin des deux années de relation épistolaire. Leur amitié et l'estime mutuelle n'avaient fait que se renforcer. Malgré cela la progressive surcharge de travail pour le poète qui, suite au succès de *Un pont de mar blava* et de ses derniers livres, entamait une étape féconde en événements de toute sorte, d'activités publiques d'une part et de l'autre la dégradation inexorable de son état physique, l'empêchèrent de répondre à la dernière lettre envoyée par Miró fin 1994. Dans une sorte de présage le peintre rapportait la maladie d'un autre grand ami: «mon meilleur souvenir à Montserrat (Sans) et à Lluís (Llach) qui a écrit une lettre magnifique pour l'hommage à Ovidi (Montllor) qui comme vous le savez est très malade» (CT MIRO, 12.12.94). 1994 est une année difficile pour l'artiste¹² qui voit se dégrader la santé de son ami chanteur. Il lui dédie, au mois de juillet, un photomontage au titre éloquent: «Et je joue à vivre rien que pour ne pas te perdre», œuvre qui alterne avec les collages déjà cités sur les vers de Martí i Pol. Lorsque Miró écrit cette dernière lettre à Martí i Pol il est, depuis deux semaines, en train d'organiser l'hommage «La chanson avec Ovidio où divers artistes de la «Nova cançó» se produisent à Alcoi en présence du chanteur malade, qui mourra le 10 mars de l'année suivante¹³.

Parler à Antoni Miró de ses amis et de ses poètes préférés implique d'observer l'éclat de son regard bleu. Il sèmeut. Il enivre son interlocuteur en lui expliquant -lui si avare de paroles mais riche en sentiments- quelles voix poétiques lui ont fait comprendre le monde. «Espriu est notre poète national, Martí i Pol, son héritier» conclut-il en une formule décisive. Lorsqu'il a appris la nouvelle de sa mort en novembre 2003 il a adressé immédiatement un télégramme à sa veuve, Montserrat Sans. Et en guise d'Hommage il a organisé, dans la salle de l'UNESCO d'Alcoi, une exposition collective consacrée au poète.

Miró aimait l'œuvre du poète de Roda de Ter, surtout peut-être à partir du moment où il a su qu'il s'agissait d'une poésie de prolétaire, c'est-à-dire, écrite simplement, humblement par quelqu'un qui avait travaillé à l'usine, comme son ami très cher Joan Valls dans l'Alcoi de l'après-guerre. Il s'est toujours vu ainsi lui aussi, comme un peintre-prolétaire, un infatigable travailleur de l'art. Image qu'il peut partager avec Vicent Andrés Estellés, le grand poète valencien du XXè. Au-delà d'un possible sentiment de mythomanie face aux grandes figures de la littérature catalane, Miró apprend la force de séduction des sentiments, l'expression des individus, à travers la poésie écrite à la recherche de la beauté qui, pour faire bref, n'existe pas sans justice. Connaître personnellement Miquel Martí i Pol ne fit que confirmer et renforcer l'attraction que son personnage exerçait sur le peintre. Antoni, maître ès peinture, devient l'élève des grandes figures poétiques qu'il a connues dans sa vie. De là vient la vénération qu'il leur témoigne, la quantité d'initiatives qu'il prend en leur mémoire, pour la défense de leur œuvre; les hommages à Salvador Espriu et son livre *La pell de brau* / «La peau de taureau», l'érotisme de Ausiàs March et son *Llir entre cards* / «Lys entre chardons», les sentiments exprimés par Vicent Andrés Estellés dans son *no hi havia a València dos amants com nosaltres* / «Il n'y avait pas à València deux amants comme nous» et tous les autres, ceux d'Alcoi: Joan Valls, Jordi Botella, Ovidi Montllor, Isabel-Clara Simó qui lui dédiera ses uniques poèmes et finalement la vision amoureuse et érotique de Miquel Martí i Pol et son *Parlavà...* Deux mondes éloignés, la peinture et la poésie qui, avec l'œuvre de Miró, se rapprochent et se complètent. La distance qui les séparent se restreint pour offrir un seul et unique discours. Expression des sentiments, d'une vision critique de la réalité non acceptée. Tel est l'art, telle est la poésie de Miquel Martí i Pol, telle est la peinture de Antoni Miró. Regards croisés: une même réalité. Pour toujours.

12 Il faut ajouter en outre le cancer et l'opération de sa mère comme il le consigne dans son journal: «entre ma mère, Ovidi et bien d'autres choses, je suis triste. Vivre est difficile, savoir vivre est un miracle, mais il y a tant et tant d'injustice, de souffrance, que cela devient très lourd même si, en quelque sorte, on se considère plutôt privilégié (AG MIRO 16.10.94)

13 Au cours de cette période le Journal d'Antoni Miró est un excellent témoignage sur ses sentiments face à la maladie de l'amie et les conséquences de son absence sur son état d'âme: «Ovidi. Et nous ne pourrons plus jamais nous parler?» (AG MIRO 05.03.95); «Ovidi m'a laissé un vide impossible à combler» (AG MIRO, 16.03.95)

*Crossed gazes:
Miquel Martí i Pol and Antoni Miró*

by Carles Cortés

I don't use my suffering as an excuse
to desert a too sinister time,
of desolate contours, so unpropitious
that nobody knows what to hold on to any more.
Who does not suffer? In the distance I gaze at the sad
solemnity of the sea and tears come
of yearning to my eyes, of yearning and melancholy.
Who does not suffer? I try to understand
what that space of mine I'm missing wants of me,
the specific space of extreme clearness
in which oblivion and rhythm and distance
shall give me back the lost solitude,
the dust of years settled with care
on the skin, perhaps hope,
possibly a love, like a cry in the dark,
water and wind and the shadow of the shadows,
nothing and everything, so I don't lose myself for ever.

(Miquel Martí i Pol, 03.07.92)

Crossed gazes

Who are Miquel Martí i Pol and Antoni Miró? A writer and poet, an artist and painter. Can only two words define each of them? It hardly seems adequate. Martí i Pol and Miró, Miquel and Toni were once friends¹. Two restless persons, each of them interested in artistic creation—I hope Toni pardons me for using the word *creation* which he dislikes so much—in their respective discipline, who coincided one day, back in the nineties and who were able to exchange their work and have a series of conversations, both oral and written, about their artistic and life concerns. A fortuitous connexion that offers us, more than fifteen years later, an important basis for reflection so as to understand the connection between two artistic languages as distant as poetry and painting.

Their biographical profiles are very different. Although their epistolary relationship began in 1992 they didn't meet in person until a year later, during the poet's stay at the Sopalmo farmhouse in the town of Ibi, near Alcoi. At that moment Miquel Martí i Pol (Roda de Ter, Tarragona, March 19, 1929 - November 11, 2003) was experiencing one of the culminating moments in his literary career². He had become known after being awarded the Óssa Menor prize for poetry in Catalan in 1954 for *Paraules al vent* (Words to the Wind). He married Dolors Freixas two years later, and had a daughter (1958) and a son (1965). It was at that time when he began his artistic work, translated, and participated in movie debates at the same time that he wrote music for his poems and performed them onstage alongside members of the Nova Cançó, the Catalan musical movement of singer-songwriters. This is an activity that he took up again in the nineties, when he met Antoni Miró, alongside one of the youngest members of this musical protest movement: Lluís Llach. From 1970 on, multiple sclerosis begins to make the poet's mobility more difficult. This is also when he begins his dedication to poetry: *Vint-i-set poemes en tres temps* (Twenty-seven Poems in Three Tempos, 1972), *La pell del violí* (The Skin of the Violin, 1974), *Llibre dels sis sentits* (Book of the Six Senses, 1974), *Cinc esgrafiats a la mateixa parete* (Five Engravings on the Same Wall, 1975), *Quadern de vacances* (Holiday Notebook, 1976). The fact that he was confined to his home from 1973 on, due to his illness, did not prevent public recognition, such as the publication by Llibres del Mall of three volumes of his poems: *Larrel i l'escorça* (The Root and the Bark), *El llarg viatge* (The Long Voyage) and *Amb vidres a la sang* (With Glass in the Blood). Not much later, with the book of poems *Estimada Marta* (Dear Marta) Martí i Pol started appearing at public functions and came into contact with a public that highly regarded his work. His wife Dolors Freixas passed away in 1984 after a long illness. Two years later he married Montserrat Sans.

He translated works by authors as different as Saint-Exupéry, Simone de Beauvoir, Apollinaire, Flaubert, Zola, Racine, Huysmans and Gianni Rodari, among others. Martí i Pol is also the author of a book in prose, *Contes de la Vila de R. i altres narracions* (Tales of the Town of R. and Other Stories), two volumes of "memoirs in the form of a novel" and one of correspondence with Catalan poet Joan Vinyoli. But apart from the poetry, what is most interesting in his work is the fact that many well-known Catalan singers, such as Maria del Mar Bonet, Ramon Muntaner, Lluís Llach, Celdoni Fonoll or Rafael Subirachs set music to it and that it was recited by performer Ovidi Montllor. International recognition arrived with the translation of his poetry into Spanish, Portuguese, German, Italian, Flemish, Slovenian, Bulgarian, Russian and Japanese. He was awarded several prizes in Catalonia, besides the Óssa Menor in 1954: the Fastenrath prize, the Critics' Prize (1978), the Salvador Espriu, the City of Barcelona Prize (for both translation and poetry), plus the recognition of the Award of Honour in Catalan Letters (1991), the St. George Cross, the Gold Medal for Merit in the Fine Arts (1992), the Catalan National Prize for Literature (1998) and the Gold Medal of the

1 Even though at the beginning they used the more formal vós, as we can see in the first letters they crossed, it is in December 1993 when the poet asks his correspondent to use the more familiar tu: "I would like it if from now on we used tu; do you mind?" (CT MARTÍ, 12.12.93)

2 You can consult Pere Parrés' excellent introductory study in the anthology edition of his poems published in 2003.

Generalitat of Catalonia. Val d'Aosta awarded him the Nosside International Poetry Prize. In 1999 a civic movement was set up to submit his candidacy for the Nobel Prize in Literature awarded by the Swedish Academy.

As to his poetry, in our aim to synthesize, we can conceive an evolution from existential approaches to historical realism. As Pere Farrés writes in the anthology of the author's poems published in 2003, after suffering a crisis in his religious beliefs in the fifties, the author solved his conflict by opening himself to the reality of his surroundings, specifically in his two most immediate spatial frames: the town where he lived and the factory where he worked. This is how the poems in his books *El poble* (The Town), *La fàbrica* (The factory, 1959) and *La fàbrica* (The factory, 1972) were born. This is the way he is originally integrated into the literary current known as historical realism. Martí i Pol uses realistic techniques to describe an environment he knows well, at the same time that he praises the situation of the workers, their wives and the retirees.

On a formal level, what should be noted is the poet's choice of a direct and accessible language —with a careful selection of words and the use of metaphors and images evoking the character's feelings and states of mind— that enhances the poetic value of his work. The onset of his illness will increase the interiorisation of his poetry. In books like *Vint-i-set poemes en tres temps* (1972) or *Cinc esgrafiats a la mateixa paret* (1975), feelings such as anguish or loneliness are used to discover intimate and reduced spaces. With *Quadern de vacances* (1976) he will timidly overcome the former situation, although it will be through *Estimada Marta* (1978) and *Làmbit de tots els àmbits* (The Sphere of all Spheres, 1981) when his poetic voice will recover its optimism and its thirst for life. The topics of love and eroticism will reappear with force: this is an interest that he shares with Antoni Miró, as we can see in some of the crossed letters that we will talk about later on. In the same way, he will consolidate a preoccupation with the reader's civic conscience, wishing to push him towards reflection. As Pere Farrés stresses in the article quoted before, "the poet [...] invites the reader to a civic reflection on the need for everybody to contribute as much as they can to building a common country. There are three channels —faith in the future, eroticism and civic reflection— that define a new moment [...] and that some of his more mature texts provide."

In later publications, such as *Primer llibre de Bloomsbury* (First Book of Bloomsbury, 1982), *Llibre d'absències* (Book of absences, 1985) or *Els bells camins* (Beautiful Roads, 1987), the author maintains his reflective direction, at the same time that he places a high value on the experience that the passage of time gives him. In the next decade the poet provides a more intimate world where he accentuates the expression of the burden of time. In this way he brings up topics such as insecurity and the disappointment of personal feelings at the same time as reflections on the collective evolution of the country. In books such as *Un hivern placid* (A placid winter, 1994) or *Llibre de les solituds* (Book of Solitudes, 1997) we find a Martí i Pol who is critical of the external sociopolitical evolution, with an ironic counterpoint that will preside over his next works. A critical and satirical point of view produced by his concern over his country, shared on both the personal and the artistic levels with Antoni Miró's work. These are the years of Vivace, the series of pictures where Miró searches for the most heartrending vision of our country's environmental disasters at the same time that he continues to defend a Catalan national space. This is the decade when they both meet.

On the other hand, Antoni Miró (Alcoi, 1944) begins his artistic career in 1960 with the award of the City of Alcoi's first prize in painting. He holds his first individual show five years later and founds the artistic group Grup Alcoiart (1965-72). In 1972 he establishes the Gruppo Denunzia in Brescia (Italy) with other artists. Thanks to his national and international recognition he has held hundreds of shows and been awarded a varied array of prizes, such as the Culture Ministry of Cuba's distinction for "National Culture" and the tribute included in the Premis Octubre literary prizes organized by 3i4, a publishing house in Valencia supporting Catalan culture, in 2008. Miró's

artistic career has included diverse disciplines such as painting, sculpture and drawing, at the same time that he has developed other social initiatives in defence of human rights and the recognition of oppressed people. With a considerable civic sense and solidarity, along almost fifty years of his career we are able to find Antoni Miró in most cultural and political proposals characterized by progressive values.

As to his work, grouped in various series such as "Les Nues" (Nudes, 1964), "La Fam" (Hunger, 1966), "Els Bojos" (Crazy people, 1967), "Experimentacions i Vietnam" (Experiments and Vietnam, 1968), "L'Home" (Man, 1970), "America Negra" (Black America, 1972), "L'Home Avui" (Man Today, 1973), "El Dòlar" (The Dollar, 1973-80), "Pinteu pintura" (Paint painting, 1980-90), "Vivace" (Vivace, 1991) and "Sense Títol" (Untitled, 2001), it can be placed within social realism, even though at the beginning it is marked by the expressive figurative style. His growing interest in social themes will take him in the sixties to neofigurativism, with a message of criticism and denunciation that, in the seventies, fully identifies with the artistic movement called "Crònica de la realitat" (Chronicle of reality), inserted in international pop-art and realistic currents. One of the characteristic elements in his work is the use of propaganda images from industrial society and of the linguistic codes used by the media.

It must be stressed that on a formal level his critical intention is reflected by the experimental use of different pictorial techniques that shape a particular plastic language in which the great quality of the chromatic application clearly stands out in his paintings. This is a continuous vision throughout his work that will be a point of personal connection with the poet from Roda de Ter. It is difficult to assess how much of a mark meeting him left on the painter's work. In any case, one should keep in mind that Miró's biography shows a special interest in Catalan authors who have supported their own culture. Ever since adolescence the painter has read the works of writers who will help him to get to know his country better: Joan Valls, Salvador Espriu, Vicent Andrés Estellés, Joan Fuster, Ausiás March or Miquel Martí i Pol, among others. Helped by his reading he will come to terms with a critical reflection on a reality that will not always be pleasant to him. Contact with Miquel Martí i Pol will evidently afford him a series of gratifications, both personal and to his state of mind, that go further than only the formative element. The painter tells him so in the last letter that he sends him at the end of 1994, when he refers to the difficulties the poet finds in making progress in his work:

I doubted if I should do it [write to you] so as not to distract you, to give you time to pick up again that magical little notebook with your poems in it, which becomes a miraculous source of knowledge for everybody, from which we would all like to drink so we could feel more person-like, and closer to your secret (CT MIRÓ, 12.12.94)

Miró is conscious, from the moment when he first reads his works, of the importance of this figure as a point of reference for the culture they share: "I profoundly admire your poetic work, which makes me feel ever closer to you and to that monumental task of yours that dignifies us all." (CT MIRÓ, 08.09.92). He will stress this point in a later letter: "I hope and wish that with the start of the new year [...] your work continues to be as fruitful as always, something that all of us Catalans should feel grateful for." (CT MIRÓ, 12.01.93)

They can both be considered art workers, since both of them have devoted their entire life to creation through their own personal code. One of them uses words, the other one uses images. The magic of art makes them coincide, during a couple of years, so as to make both languages compatible. On a personal level they are both living very active years: Antoni Miró is beginning his new "Vivace" pictorial series, which will mean a new step in his evolution as an artist; Miquel Martí i Pol will publish his new book of poems, *Un hivern plàcid* and is working meticulously alongside musician Lluís Llach in the composition of the musical work *Un pont de mar blava*. Even so, the writer has a different

perception of this moment and understands that it is his friend who has known how to take advantage of it:

I've seen that you have worked hard this year, as usual. I have not done a thing; or rather, yes, I've done all kinds of things that I've been asked to do, but real work, what one would call work in earnest, that I haven't done. The middle of November has come and gone and the notebook which I use to write poems in remains virginal since last December. This has been a lost year, at least in this sense, because I haven't been able to take advantage of it to read, either. When I ask myself –something I do frequently- what I've done for the last twelve months, my face reddens. I change the subject. (CT MARTÍ, 18.11.94)

This is because the degree of sincerity and affection that has grown between the two artists is considerable if we take into account the confidences made by the writer, who is overwhelmed by the success of his latest book, *Un hivern placid*:

It's success has been a scandal that has surprised and embarrassed me: the first edition of three thousand (that's it, 3) copies sold out in less than three weeks and the second one, three thousand more, will be published before the end of the month. Faced with these things and similar ones that are happening to me these days, I prefer to talk about them only with the old man who stares at me from the mirror³ every morning for over three hours. Sometimes I fear that I will fall into schizophrenia, a benign form maybe, but schizophrenia nonetheless. The world is evidently not a fair place. (CT MARTÍ, 18.11.94)

Both of them analyse life with humour and irony and their work reflects it. Additionally, in his answer to the above letter, Antoni Miró makes the following reference to the success and the scope of Martí i Pol's latest published work: "This has been the most peaceful winter since we've been living at the Sopalmo farmhouse, it may be that your book has favoured it. I would almost take it as a fact if miracles were possible" (CT MIRÓ, 12.12.94)

The epistolary relationship between them, during the years 1992 to 1994, is an excellent testimony to the interest in each other's work. A good example of the possibilities of interference between artistic codes that are distant but that coincide when they provide a critical view of the world, as in the case of both trajectories. It is evident that, as Áron Kibédi Varga warned⁴, the possible comparison and analogy between two categories of objects, such as words and images, is marred from the beginning of its interpretation, since the sensory perception of both languages is not the same in all of its aspects. This is why the interrelations that we may observe between the two artistic trajectories are influenced by the subjective reception that we could have of each of them. We are interested, it could not be otherwise, in the personal and intellectual ties created between both creators, two key figures in the cultural history of our country.

Crossed letters

Let us focus, then, on the epistolary exchange between the two⁵. After Miró sent him *La otra mirada* (The other gaze, 1992), the monographic book on his work, the poet sent him the first letter in their brief but intense epistolary relationship. It was May, 1992, and Martí i Pol wrote "we don't know each other personally, and this is why it has surprised me to see myself, let's say, sharing a book and a dedication with people I love and admire" (CT MARTÍ,

³ We can find a similar image that deals with the effect of the passage of time on the poet in a poem of that same period, "Lándana" (The platform, MARTÍ i POL, 2004, 49): "I've grown old waiting, and I didn't realize it" (02.03.91)

⁴ We refer to the article "Criterios para describir las relaciones entre palabra e imagen", in Literatura y pintura (2000, 110).

⁵ We must thank Antoni Miró for allowing us to consult the correspondence he received as well as the copies that he made of his answering letters before mailing them to the poet. In this way we have been able to compare both directions of the epistolary relationship.

29.05.92)⁶. The poet was surprised by Miró's dedication at the beginning of the book, which provoked the following question: "I would like to know what has driven you to count on me in such an intimate and pleasant manner. You've made me very happy." (CT MARTÍ, 29.05.92). The painter's answer arrived in the second letter of this collection: "the reason why I have dedicated the book to you is simply the admiration I have held for you during many years. I have always been interested in your poetry and in your personal spirit" (CT MIRÓ, 06.92). In this letter Miró let him know that he would shortly be sending him a painting, as the poet had asked him to previously:

I had seen some —a few— reproductions of your paintings, which had aroused my thirst; this book has made it almost unbearable. Listen, couldn't I have one of your paintings to hang on the wall of my home? I'll be honest, the funds I have available are meagre, but if you should offer me a friend's price I would exhaust them. (CT MARTÍ, 29.05.92)

The painting arrived two months later, but before that Martí i Pol showed his impatience to receive it: "I await it on tenterhooks because I would like to be able to set aside a special, warm place for it, so it is a constant referent for me." (CT MARTÍ, 29.06.92). The poet pointed out a possible confluence of codes emanating from the observation of the desired painting. We enter the sphere of interrelation that Daniel Bergez points out in his study on literature and painting:

L'activité picturale peut constituer un sujet de réflexion pour l'écrivain. Il se produit alors implicitement une mise en abyme symétrique à celle du peintre représentant l'homme de lettres au travail, puisque ce sont souvent ses propres interrogations que l'écrivain prête au peintre (2004, 163)

The painting finally arrived in the poet's hands with a note by the artist: "I've chosen it, precisely, because I consider its theme to be more poetic and warm than many of my pictures". This is a very explicit criterion that, in the voice of the painter, assumes a special interpretation, since it interrelates the piece he has sent with the characteristics that he himself sees in Martí i Pol's poetry. *Roig nuet* (Little red nude) is the title of the picture in question. It had been painted a year earlier, in 1991, and it offers a feminine nude of great sensuality and passion, a meaning which is reinforced by the red tone that occupies the whole image, both of them characteristics that Miró observes in Martí i Pol's verses.

A variation on the same nude feminine figure gave rise to a new work by Miró dedicated to the memory of another poet, in this case the medieval Catalan poet Ausiàs March. It is the engraving "Així com cell qui en lo sonni es delita" (As he who delights in the dream), included in the collection edited by the savings bank Bancaixa "9 gravadors interpretren Ausiàs March" (9 engravers interpret Ausiàs March) in 1997. The interest of the painter in poetry with amorous or erotic content, in poets like March or Martí i Pol, is expressed through works with similar content that attempt to express similar feelings.

If his knowledge of March's work is earlier –and, in some way, due to the musician Raimon's works based on the poet from Gandia— it is at the end of the eighties when he comes into contact with Martí i Pol's poetry, as the painter recalls: "Ovidi [Montllor, a singer and actor from Alcoi] used to talk to me about him; among the poets he used to read, Miquel Martí i Pol was one of his points of reference". By reading him, Miró found new ways of approaching feminine eroticism and the sensuality of the poetic gaze on life. The writer confirmed the good decision made in the selection of the picture:⁷

⁶ We use this notation to indicate the date (the order used is day/month/year) and authorship of the letters, be it Miquel Martí i Pol or Antoni Miró. Besides Martí i Pol, Miró had dedicated the book to Salvador Espriu, Vicent Andrés Estellés, Joan Fuster, Josep M. Llompart, Isabel-Clara Simó and Enric Valor, all of them writers in Catalan.

⁷ There is an anecdote about the interest of both of them in the feminine body in Martí i Pol's reference to what he read during the days they shared at the Soparno farmhouse: "Any way, the good memories are there and accompany us. I still miss the young ladies in Playboy that I looked at while having breakfast in bed." (CT MARTÍ, 18.11.94)

You have made a very good choice. The seduction and the mystery in this range of reds have an impressive strength and a shocking beauty. But there is also the theme, the nude torso of a woman that, submerged in the red, acquires a very peculiar nuance and is shockingly beautiful. I have always been attracted to the feminine nude, and I don't think I shall ever tire of gazing at this one. (CT MARTÍ, 15.07.92)

In a later letter he also points out some of the characteristics of Miró's work, as he talks about his observation of the images of the painter's house in the catalogues he has received:

Each time I look at photographs my mouth waters at the beauty of the rooms and, above all, at the cleanliness, the organization and the conscientiousness that one guesses at and that, in my opinion, also shows through in your work, as intense and clear in its lines as it is perfect in its execution. (CT MARTÍ, 13.08.92)

In previous letters Martí i Pol has posed a series of questions about the materials used by the painter in his compositions, a pretext that helps the poet to show the limitations of his knowledge of pictorial art, even though he presents himself, as in so many letters sent to Miró, as a kind of *captatio benevolentiae*, a rhetorical strategy of securing the addressee's goodwill: "pardon my ignorance and my poor skill at asking questions. I don't ask you this to admire the picture more, but to acquire knowledge. [...] If you don't feel like answering the questions I've asked you, forget them." (CT MARTÍ, 29.06.92)⁸. Miró will answer that very summer, explaining that "the procedure is laborious and demands a certain amount of technical dexterity from the preliminary drawing on" (CT MIRÓ, 06.08.92). The writer is attracted to pictorial language, at the same time that he is conscious of his limitations: "it must be enthralling to paint, I think, and to dominate so many resources to create beauty." (CT MARTÍ, 13.08.92).

From the painter to the poet

On his part, the poet, attracted to the pictorial work he is familiar with through the catalogues he has received, promises to write "a poetic reflection, in verse or in prose" (CT MARTÍ, 29.06.92) for one of the painter's soon-to-be-published books. He himself sketched out the nature of the text he would write for the occasion: "I don't think I'll dare to write a text that would be, let's say, theoretical. I will probably decide on a poetic reflection; whether in verse or in prose, I still don't know" (CT MARTÍ, 29.06.92). The result would be "Esbós de lletra a Antoni Miró" (Sketch of a note to Antoni Miró), more than fifty verses —most of them, decasyllabic— that the painter will receive on November 6th of that year. In the letter that accompanies the text, the writer defines the thematic basis on which he has built his composition: "it is not a theoretical text, but a poetic interpretation —absolutely free, of course— of your painting and, daringly, a little of the impression I have formed of you, from your pictures, from your books and from your letters." (CT MARTÍ, 21.10.92)

⁸ We can find this kind of call to the interest of the reader, the painter, at the beginning of most of Martí i Pol's letters, due to the regularity of the letters sent. Thus, for example, we may read in one of the last ones: "I've owed you a letter for so long that I don't even know how to start writing to you. I could, of course, find an excuse in engagements, requests, visits, obligations and all these silly things, but I'm not going to do it because I'm ashamed of myself. I think it's more reasonable to intone a solemn *mea culpa*, and this is what I'm doing: please absolve me." (CT MARTÍ, 11.18.94).

Toni Miró, I say, listen to this:
time's impertinent verbosity
is an obscene and devastating trap
and you who know this go straight on and write,
lucidly, on the other side of the mirror.
Meticulous, you draw chiaroscuros
on the tired and vehement skin,
so light penetrates the uncertain
texture of the years and scatters clearness
much further than the fallacious horizon
of these ups and downs of a vibrating life
always headed towards annihilation.
From which secret well do you draw
the luminous and perennial meaning
of each gesture, of each movement?
Shrewd and solemn, do you leave the commotion
to turn each stroke into fire
and become more tender and challenging,
or do you trace parables of wind
to incite the rain and the worry
of defining the course correctly?
Symbols and space combine desire,
the explosion of red and the feeling of blue
that only you know how to master, discreet,
to unveil the devious enigma
of any mysterious gaze,
and so, undo, without even moving your fingers
the whole string of adverse solitudes,

that like a yoke binds and subjugates us.
I ask a lot and you always reply
and it is seductive to talk to the emptiness
in myself to which you attract me, stubborn
like a solemn and independent child.
I ask a lot and the nudity of body and mind
act for me like a sounding board
that no mirror happens to reflect
apart from the one you offer me.
I think of you far away, Toni Miró, and I write
unaccustomed to all, closing my eyes
often so as to not break the spell
and learning more about myself, as one who retraces his steps
to rethink the nuisance of the future
without fear of the clichéd fright.
I think of you often, distant friend, and I enjoy
conversing with you in silence
to transform stillness into song
and win spaces of subtle music.
Everything happens by squeezing solitude,
shaping words trickily,
giving up tinsel and pomp
to achieve the essential explosion;
everything becomes bright inside
and the challenge, the shout, the turpitude and the pleasure
are only the aureole of the lightning
with which we can, maybe, fight the old
trap of time, verbose, impertinent
and, at the end, obscene and devastating.

It is interesting to observe how the writer deals with the origin of his composition: "I began the poem with the intention of talking, as subjectively as you wish, only about your painting; but it was the poem itself that went on to impose a dynamic that it would have been counterproductive and grotesque to contradict. This was how I found that, for me, the last part turned out to be intimate and committed, but since it was so shockingly sincere I let it dictate the verses." (CT MARTÍ, 21.10.92). An attempt, thus, at pictorial criticism⁹ that will end up being a pretext to build a literary text from the impressions that the poet receives from the painter and from his work. The poem's spontaneity is favoured by the formal liberty of the original composition, marked only by the regularity of the decasyllabic verse —the most traditional metre in Catalan poetry— which shows the poet's esteem for the painter.

It could also be interesting to observe the explanation that the poet gives of the creative process and of its expression in writing:

I have to write poems by hand; I wouldn't know how to do it otherwise. The typewriter is too distant, too cold, and, for the poems, I need more warmth. Yours has been in the drawer for weeks; I would take it up and leave it depending on the mood and on my work. (CT MARTÍ, 21.10.92)

⁹ As Daniel Bergez points out, these spaces of code interference are very interesting to be able to understand the points of balance between both languages: "la critique picturale pratiquée par les écrivains représente sans doute le meilleur point d'équilibre dans le dialogue entre littérature et peinture. L'écrivain vise en effet le tableau à travers le texte, mais il soumet aussi son texte à des impératifs esthétiques qui l'autonomisent par rapport à sa source." (BERGEZ 2004, 196).

When he explains the creative process of “Esbós de lletra...”, he adds that “working on your poem has been an effective and gratifying exercise” (CT MARTÍ, 20.11.92). This is because during the previous years the publication of Martí i Pol’s poetry has slowed down, although two years later *Un hivern plàcid* (1994) will see the light.

The painter greatly appreciates the poetic composition, he expresses it in the diary he keeps at the time.¹⁰ In subsequent letters he refers to it: “I find it magnificent, a masterpiece as a poem and I feel very fortunate to have inspired so much beauty. I am very impressed and eternally grateful, it is an immense work that has a complete depth, impossible to define.” (CT MIRÓ, 10.11.92). “The sketch...is so beautiful that I hope to publish it in various places” (CT MIRÓ, 10.11.93). It is from this interest that Miró’s project of including it in a presentation folder with two etchings about the writer is born: “La pipa, la paleta” (The pipe, the palette). News that will surprise Martí i Pol again and that will provoke a long series of questions: “please pardon me if I’m going too far. I’m asking you all this to learn or, if you prefer it, for pure gossip. But, I would like, if you don’t mind, to know it.” (CT MARTÍ, 20.01.93) As Miró announces in a later letter, the incorporation of the poem to the presentation folder of graphic works, “is a complement to my painting, it makes it more accessible to people and permits it to be disseminated more widely in society” (CT MIRÓ, 17.02.93). In this way, the painter makes the interaction of both artistic codes —the linguistic one and the poetic one— compatible, as he writes to the poet, when approaching the same reality. Martí i Pol, at the same time he warns that “my judgment, evidently, is of no critical value” (CT MARTÍ, 24.02.93), offers the following assessment: “your engravings, to my mind, are splendid; their drafting is justly detailed, their colour suggestive and clear and, above all, full of connotations, references and meanings, as is all of your work. [...] what makes me feel pleasantly close to your work is the absence of arbitrariness that is evident in it, and also the rhythm and order that preside over it.” (CT MARTÍ, 24.02.93)

This whole interrelationship is accomplished without any kind of direct personal contact, only through the crossed letters. But one thing is certain: from the beginning of the relationship, the poet wishes to visit the painter: “If Alcoi wasn’t so far from Roda, or if I had a more acceptable autonomy of movements, I assure you that I would be delighted to visit you at the Sopalmo farmhouse.” (CT MARTÍ, 13.08.92). Six months later the author suggests a possible visit: “We have a car—an R-5, they call it—and Montserrat knows how to drive it, but I suspect she wouldn’t dare to go on such a long trip, she and I alone, taking into account that if there should be any problem, breakdown, etc., I, unfortunately, not only am unable to be of use but, in a certain way, am a nuisance. Taking all of this into account, what we are going to do is to talk to a good friend of ours that you must know, at least in name: Lluís Llach, to see if he could organize it, if he is interested, which I’m sure he is, and if he could take us in his car, which is big and powerful. We would like very much to go, and even more so with Lluís, whom we see frequently and of whom we are very fond.” (CT MARTÍ, 24.02.93). Martí i Pol and Llach’s work on the record *Un pont de mar blava* (A bridge of blue sea) —where, according to the poet “I have collaborated intensely (CT MARTÍ, 13.04.93)— delayed the trip south until October 29th, 1993.

A firsthand account of that moment is described in the painter’s diary, where he pours out the feeling that impregnates his home on account of the illustrious visitor: “Miquel is a great lesson in humanity and resignation, of *joie de vivre*” (AG MIRÓ, 31.10.93). The few shared days affected the mood of Miró and of his family. Sofia and Ausiàs (Miró’s partner and his son) still remember Lluís Llach’s words on that occasion: “wherever Martí i Pol goes, everybody becomes good”. Antoni Miró still remembers, from that stay, the poet’s physical limitations in moving around the rooms in The Sopalmo farmhouse: “It was astounding how philosophically he accepted his terrible

¹⁰ Thanks to the artist we have also been able to consult this document. We refer to the notes made in his notebook on November 10th of that year.

situation. While we were eating, if he wanted to go to the bathroom, it could well take him half an hour to go from the dining room to the bathroom. He wanted to be independent. Not to be a nuisance. And Montse, his wife, it's true, she was used to it". The writer, resigned to the progress of the degenerative illness he suffered, explained to the Miró family how he willed himself do things: "if one day I don't do something, I will never do it again". Antoni still remembers his smile, especially when they talked about two subjects that both of them were interested in: feminine beauty and their love of their culture. When they talked about the Valencian reality they both coincided on the important lessons given by great Valencian poets in classical times and in the contemporary world: Ausiàs March and Vicent Andrés Estellés, two voices that both friends were equally interested in.

Martí i Pol and Llach worked very hard during the months after meeting in the Alcoi area. The poet tells the painter so, after taking a couple of months to thank him for the courtesy of his invitation: "I have been very busy with the Barcelona premiere of *Un pont de mar blava* and with all the engagements that have followed. What's to be done! These things are frequently as agreeable as they are exhausting." (CT MARTÍ, 12.12.93). In this letter, Martí i Pol makes an announcement: "I will write more about your painting and about you, but I don't know what nor where", even though, unfortunately, this wish never came true.

A year later the poet will again remember the meeting at Miró's house, at the same time that he points out how difficult it is for him to repeat such a trip: "It was a year ago that we went to the Sopalmo farmhouse. Montserrat, Lluís and I remember it with happiness. Those were two very agreeable days, even though the weather wasn't too good, and very intense. But I think it will be difficult to repeat the trip under similar circumstances, at the very least because I get lazier every day." (CT MARTÍ, 18.11.94)

From the poet to the painter

As to the mark left by Martí i Pol's work on Miró's artistic career, it should be emphasized that the painter had always been interested in books like the *Suite de Parlavà*. He talked about it in a letter to the poet, after he had suggested sending a copy to the painter: "I already own the Suite de Parlavà and I like it a lot, as I do all your work" (CT MIRÓ, 10.11.92). This interest was given expression to in 1994 through the collage collection put together by the artist, based on verses from the *Suite de Parlavà*. This creative impulse was parallel to the one applied to Salvador Espriu's poems included in *La pell de brau* (The bullskin) at the Can Rajoler study in Pals where Miró worked during the summers of 1993 and 1994. As the artist explained to us, the preparation process for the thirty-eight collages is generated with the fixation of a verse or an expression from Martí i Pol's poems that has interested him, serving as a title for the composition. This group of works is situated at the end of "Pinteu Pintura", the pictorial series developed during the eighties. Miró is fully immersed in the next series, "Vivace", where women's eroticism, a critical interpretation of society, his reflection on nationalism and his concern over the destruction of the environment are presented through a consecutive discourse that reflects his concerns at that moment.

There could be a second reason for the painter's impulse to work on this book of poems. The collages were assembled in the town of Pals, in Girona, very close to Parlavà, the place used by the poet as a frame of reference because Lluís Llach owned a house there, and well known by both of them. Miró was conscious of the proximity of the space that both of them, the musician and the poet, shared. This is why, as he himself recalls, he was attracted to "a close and real space that became mythical in Martí i Pol's work". With the collages or *papiers collés*, as professor Joan Àngel Blasco Carrascosa calls them, Miró searches for a fusion between drawing, painting and poetry:

this iconographic fitting together, which emerges —according to a previously decided concept and purpose— from a process of selection of images that will be dislocated and then reorganized, at the same time that they are used to stimulate the visual effect, reveals the cathartic action experienced by the author. (BLASCO CARRASCOSA 1998, 5)

"I would escape from myself"	"Gazing at the West"
"Return to the past"	"Warmly naïve"
"It is perhaps the place"	"I turn back"
"Eye always open"	"Hazardous future"
"Secret cadence"	"River of uncertain waters"
"I only play at living"	"A different skin"
"Veil of mystery"	"Maybe someone"
"Always comes with me"	"Sitting in the shade"
"This spell"	"Figures and presences"
"The absence of desire"	"You will be far away"
"Remote symphony"	"For saying love"
"From your memory"	"Silence is the shelter"
"Unusual gesture"	"Far-away storm"
"Gestures and gazes"	"Implacable"
"Maybe a hand"	"Docile branch"
"Solitary gains"	"I will already be far away"
"Discrete stillness"	"Closing the eyes"
"Opaque mirror"	"Far-away bark"
"Determination to persist"	"Left-over dream"

Antoni Miró takes fragments from Martí i Pol's book, published three years earlier. The selection of pairs of words made apparently at random only confirms the reception that the poet's verses provoke in the painter. We are thus able to observe a reference to the feelings present in the poetic voice, such as: "I would escape from myself", "I only play at living", "the absence of desire", "secret cadence", "discrete quietness", "I turn back" or "silence is the shelter". The artist also selects the poet's affective references: "always comes with me", "this spell", "from the memory of you", "gestures and looks", "gazing at the West".

Memories, the yearning for time gone by and that cannot be recovered, interest both the poet and the painter, as we can see in "return to the past", "I turn back" or "from the memory of you". Feelings that find their concrete recreation, of great interest to the spectator-reader of Miró's collages¹¹, in the visualization of objects from the past.

Closing the crossing

I leave you. I promise not to be so disorganized on the next occasions, even though I feel heavier and more disoriented every time. It must be age! (CT MARTÍ, 11.18.94)

¹¹ Gathered by Editorial Marfil in the book *Antoni Miró and the poetics of collage dedicated "To the much loved Ovidi Montllor"* and with an introductory poem by Jordi Botella, "Tren-caclosa" (Puzzle).

This farewell is included in the last letter received by Antoni Miró from his correspondent at the end of the two years of their epistolary relationship. The friendship and esteem between both of them did nothing but grow. But the poet's growing occupations —as a result of the success of *Un pont de mar blava* and his latest books he initiated a phase of great recognition and many public activities — and the endless progress of his illness prevented him from answering the last letter that Miró sent him at the end of 1994. As if it were some kind of omen, the painter wrote about the illness of another good friend: "give my regards to Montserrat [Sans] and to Lluís [Llach], who wrote a beautiful letter for the tribute to Ovidi who, as you know, is very ill." (CT MIRÓ, 12.12.94). 1994 is a difficult year for the artist¹²: his singer friend's health has gotten worse. In July he dedicates a photomontage to him with a very meaningful title: "...I jugo a viure només per no perdre't" (... And I play at living so as not to lose you), a work that he alternates with the previously mentioned collages based on Martí i Pol's verses. When Miró writes the letter quoted above to Martí i Pol, two weeks have gone by since he organized the tribute "La Cançó amb Ovidi" where various artists who once belonged to "La Nova Cançó" performed in Alcoi before the ill singer, who will die in the painter's presence the following 10th of March.¹³

When one talks to Antoni about his friends and about his favourite poets one notices how his blue eyes shine. He is moved. The person talking to him gets drunk on his explanations —this is someone who doesn't use many words— of which poetic voices have helped him understand the world. "Espriu is our national poet, Marí i Pol is his heir", is his concise conclusion. When he learned of the death of the poet, in November 2003, he sent a telegram to Montserrat Sans, his widow. As a tribute to him he organized a collective exhibition in his memory at the UNESCO hall in Alcoi.

Miró always appreciated the work of the poet from Roda de Ter, perhaps ever since he learned that his poetry had a working-class origin, that is, it was written by a simple, humble person, who had worked in factories, as had his beloved Joan Valls in post-war Alcoi. Antoni has always seen himself in this way, as a *painter-proletarian*, a tireless art worker. It is an image that he shares with Vicent Andrés Estellés, the greatest 20th century Valencian poet. Apart from feeling a possible mythomania toward the great figures of Catalan literature, Miró learns about the seduction of feelings, the expression of people, through poetry written to search for beauty that does not exist without justice, to condense the content. Meeting Martí i Pol in person only confirmed and reinforced the painter's attraction to his figure. Antoni the master painter becomes a student of the great poetic figures that he has met during his lifetime. This is where his veneration springs from, the great amount of initiatives in defence of their memory, of their work; the tributes to Salvador Espriu and his *pell de brau* (bullskin), Ausiàs March's eroticism and his *llir entre cards* (lily amongst thistles), Vicent Andrés Estellés' feeling and his *no hi havia a Valencia dos amants com nosaltres* (there were no two lovers like us in Valencia), and, from Alcoi, Joan Valls, Jordi Botella, Ovidi Montllor, Isabel-Clara Simó —who has dedicated her only poems to him—and, finally, Miquel Martí i Pol's loving and erotic vision and his *Parlavà...* Two distant worlds, painting and poetry that, through Miró's work, move closer to and complement each other. They reduce the distance to offer a joint, unique discourse. The expression of feelings, of a critical vision of an unaccepted reality. This is what art is like, this is what Miquel Martí i Pol's poetry is like, this is what Antoni Miró's painting is like. Crossed gazes: a common reality. Forever.

12 The operation on his mother's stomach cancer should be added, as he writes in his diary: "between my mother, Ovidi and so many other things, I feel sad. It is difficult to live, knowing how to live is a miracle, but there is so much injustice, so much suffering, that it becomes oppressive, even though one is, in a certain way, a privileged person" (AG MIRÓ, 16.10.94).

13 Antoni's diary from those months is an excellent testimony of his suffering over his friend's illness and of the state of mind caused by his absence: "OVIDI. Won't we be able to talk ever again?" (AG MIRÓ, 05.03.95), "Ovidi leaves me with an emptiness that is impossible to fill" (AG MIRÓ, 16.03.95)

Sguardi incrociati: Miquel Martí i Pol e Antoni Miró

a cura di Carles Cortés

Non faccio della mia sofferenza alcuna scusa,
per disertare un tempo troppo sinistro,
dai contorni desolati, così poco propizi
tanto che nessuno sa più dove aggrapparsi.
Chi non soffre? Contemplo in lontananza la triste
solennità del mare e mi vengono lacrime
nostalgiche agli occhi, nostalgiche e malinconiche.
Chi non soffre? Provo a capire
cosa vuole da me lo spazio che in me manca,
lo spazio concreto di chiarezze estreme
in cui l'oblio e il ritmo e la distanza
mi restituiranno la solitudine perduta,
la polvere degli anni depositata con cura
sulla pelle, talvolta la speranza,
forse un amore, come un grido nella notte,
acqua e vento e l'ombra delle ombre
niente e tutto, per non perdermi per sempre.

(Miquel Martí i Pol, 7.3.92)

Sguardi incrociati

Chi sono Miquel Martí i Pol e Antoni Miró? Uno scrittore, un poeta, un artista, un pittore. Possono essere definiti in due parole? Credo che non sia del tutto appropriato. Martí i Pol e Miró, Miquel e Toni, sono stati amici¹. Due persone inquiete, entrambi interessati alla creazione artistica —spero che Toni non me ne voglia per l'uso della parola “creazione” che non gli è mai piaciuta— nelle rispettive discipline, che un giorno si incontrarono, negli anni novanta, facendo sì che la loro opera si incrociasse dando luogo a numerose conversazioni, orali e scritte, in relazione alle loro preoccupazioni sulla vita e sull'arte. Un punto di contatto fortuito che prodottosi allora, ci offre, quindici anni più tardi, un momento di riflessione importante per capire il legame tra due linguaggi artistici molto distanti come la poesia e la pittura.

Anche i loro profili biografici sono abbastanza diversi. Nel 1992 cominciano una relazione epistolare e un anno dopo si conoscono di persona grazie a un soggiorno del poeta al mas del Sopalmo, a Ibi (Alcoi). In quel momento, Miquel Martí i Pol (Roda de Ter, 19 marzo 1929 - 11 novembre 2003) si trova in un momento algido della sua traiettoria letteraria². Si dà a conoscere nel 1954 vincendo il premio *Óssa Menor per Paraules al vent*. Due anni più tardi si sposa con Dolors Feixas, dalla quale ha una figlia nel 1958 e un figlio nel 1965. Questo è il periodo in cui inizia il suo percorso artistico, fa traduzioni e collabora a vari cineforum, ed è proprio allora che musica i suoi poemi e canta sugli scenari accanto ai protagonisti della *Nova Cançó*. Un'attività che riprenderà negli anni novanta, nel periodo in cui conosce Antoni Miró, insieme a uno dei membri più giovani del movimento musicale di protesta: Lluís Llach. Dal 1970 il poeta si ammalò di sclerosi multipla che gli procura non pochi problemi di movimento, ma è anche il momento a partire dal quale s'intensifica la sua attività poetica: *Vint-i-set poemes en tres temps* (1972), *La pell del violí* (1974), *Llibre dels sis sentits* (1974), *Cinc esgrafias a la mateixa paret* (1975), *Quadern de vacances* (1976). La reclusione a casa che inizia nel 1973, a causa dell'aggravarsi della malattia, non gli impedisce di ottenere riconoscimenti per l'edizione dei *Llibres del Mall* in tre volumi: *l'arrel i l'escorça*, *El llarg viatge e Amb vidres a la sang*. Poco dopo, con la raccolta *Estimada Marta* (1978), Martí i Pol riprende ad assistere agli atti pubblici entrando in contatto con il pubblico che apprezza la sua opera. Nel 1984, dopo una lunga malattia, la moglie muore. Due anni più tardi, si sposa con Montserrat Sans. Traduce opere di autori molto diversi come Saint-Exupéry, Simone de Beauvoir, Apollinaire, Flaubert, Zola, Racine, Huysmans, e Gianni Rodari. Martí i Pol è anche autore di un volume in prosa, *Contes de la Vila de R. i altres narracions*, due libri di “memorie romanzzate” e uno di corrispondenze con il poeta Joan Vinyoli. Oltre alla poesia, ciò che incuriosisce della sua opera è il fatto che cantanti del calibro di Maria del Mar Bonet, Ramon Muntaner, Lluís Llach, Celdoni Fonoll o Rafael Subirachs l'abbiano musicata e che l'attore Ovidi Montllor l'abbia recitata. Il riconoscimento internazionale è arrivato grazie alle traduzioni della sua poesia allo spagnolo, al portoghese, al tedesco, all'inglese, all'italiano, al fiammingo, allo sloveno, al bulgaro, al russo e al giapponese. In ambito nazionale, oltre al premio *Óssa Menor* del 1954, ha ottenuto il premio *Fastenrath*, il *Premi de la Crítica* (1978), il premio *Salvador Espriu*, quello della Città di Barcellona (tanto di traduzione quanto di poesia), il Nosside internazionale in Val d'Aosta, come pure il Premio d'Onore delle Lettere Catalane (1991), la Croce di San Giorgio, la Medaglia d'Oro al Merito nelle Belle Arti (1992), il Premio Nazionale di Letteratura della Generalitat de Catalunya (1998) e la Medaglia d'Oro della Generalitat de Catalunya (1999). Tutti questi successi portano nel 1999

1 Anche se inizialmente si davano del vós (voi), come possiamo osservare nelle prime lettere che si scambiarono dal mese di dicembre del 1993 il poeta chiede al proprio interlocutore: “mi piacerebbe che d'ora in avanti ci dessimo del “tu”; ti dispiace?” (CT MARTÍ, 12.12.93).

2 Consultate l'eccellente “Estudi introductorii” (Studio Introduttivo) di Pere Farrés nell'edizione dell'antologia poetica del 2003.

alla creazione di un movimento civico per la sua candidatura all'Accademia Svedese per il premio Nobel.

Per quanto concerne la sua opera poetica, in sintesi, la sua evoluzione parte da posizioni esistenzialiste fino a toccare il realismo storico. Come afferma Pere Farrés in una antologia poetica del 2003 dedicata all'autore, dopo la crisi dei valori religiosi degli anni cinquanta, il poeta risolve il conflitto grazie all'apertura alla realtà che lo circonda, realtà che si concretizza in due coordinate spaziali: il suo paese e la fabbrica in cui lavora. In questo modo vedono la luce i poemi *El poble*, *La fàbrica* (1959) e *La fàbrica* (1972), i cui temi lo inseriscono inizialmente nella corrente del realismo storico. Martí i Pol descrive, seguendo le tecniche realiste, un ambiente che conosce bene, mettendo in evidenza il merito della condizione degli operai, delle loro donne e dei pensionati.

Dal punto di vista formale, c'è da rimarcare la preferenza del poeta per un linguaggio diretto e accessibile —con una scelta accurata del lessico, dell'uso delle metafore e delle immagini che evocano le sensazioni e gli stati d'animo dei personaggi— che mette in risalto il valore poetico della sua opera. Il prosieguo della malattia incrementerà l'interiorizzazione della sua poesia. Così, in libri come *Vint-i-set poemes en tres temps* (1972) o *Cinc esgrafiats a la mateixa paret* (1975), sentimenti come l'angoscia o la solitudine appaiono per descrivere spazi ridotti e intimi. *Quadern de vacances* (1976) rappresenterà il timido superamento della situazione anteriore, mentre solo con *Estimada Marta* (1978) e con *L'àmbit de tots els àmbits* (1981) la voce poetica recupererà di nuovo l'ottimismo e l'ansia per la vita. Una tematica che si ripresenterà con forza è quella amorosa ed erotica, un tema d'interesse che condividerà con Antoni Miró, secondo quanto si desume dal carteggio al quale faremo riferimento in seguito. Allo stesso modo, si consolida la preoccupazione per la coscienza civica del lettore, con la volontà di portarlo ad una riflessione. Così come sottolinea Pere Farrés nell'articolo citato, "il poeta [...] invita il lettore a una riflessione civica sulla necessità d'apportare ognuno quello che può nella costruzione del paese comune. Sono tre vie —la fede nel futuro, l'erotismo e la riflessione civica— che definiscono un nuovo momento [...] e che ispirano alcuni dei suoi testi più maturi".

In pubblicazioni successive come *Primer llibre de Bloomsbury* (1982), *Llibre d'absències* (1985) o *Els bells camins* (1987) la riflessione dell'autore si mantiene sul momento in cui valuta positivamente l'esperienza del passare del tempo. Nella decade successiva, il poeta approda a un mondo più intimo nel quale l'espressione dello scorrevole del tempo si accentua. Alterna questioni come l'insicurezza e il disinganno a riflessioni sull'evoluzione collettiva del paese, dando vita a libri come *Un hivern plàcid* (1994) o *Llibre de les solituds* (1997). Libri in cui ritroviamo un Martí i Pol critico rispetto all'evoluzione socio-politica esterna, con un piglio ironico che rimarrà in tutte le opere successive. Una visione critica e satirica, prodotto della preoccupazione per il suo paese, che condividerà, tanto dal punto di vista personale quanto artistico, con l'opera di Antoni Miró.

Sono gli anni di *Vivace*, la serie pittorica in cui Miró crea la visione più penetrante sui disastri ambientali e, allo stesso tempo, continua a difendere l'affermazione di uno spazio nazionale catalano. Si tratta della decade in cui i due personaggi si conoscono.

Antoni Miró (Alcoi, 1944) inizia il suo percorso artistico nel 1960 con un primo premio di pittura del Comune di Alcoi. Cinque anni più tardi fa la sua prima esposizione individuale e fonda il Gruppo Alcoiart (1965-72). Nel 1972, con altri compagni artisti, fonda il Gruppo Denunzia a Brescia (Italia). Il suo riconoscimento nazionale e internazionale lo ha portato a organizzare centinaia di esposizioni e a ottenere riconoscimenti di diverso tipo, come il riconoscimento per la "Cultura Nacional" attribuito dal Ministero della Cultura in nome della Repubblica di Cuba e l'omaggio al pittore durante le premiazioni d'Ottobre dell'editore 3*i4* nel 2008. La produzione pittorica di Miró è sempre stata affiancata dalla complementare dedizione ad altri ambiti artistici, come la scultura e il disegno, cosa che

gli ha permesso di dedicarsi parallelamente a svariate iniziative sociali a difesa della libertà e del riconoscimento dei popoli oppressi.

Il considerevole senso civico e solidale di Antoni Mirò, fa sì che, durante i quasi cinquanta anni di carriera, lo si trovi coinvolto nella maggior parte delle proposte culturali e politiche di carattere progressista.

Per quel che riguarda la sua opera, raggruppata in diverse serie come *"Les Nues"* (1964), *"La Fam"* (1966), *"Els Bojos"* (1967), *"Experimentacions i Vietnam"* (1968), *"L'Home"* (1970), *"Amèrica Negra"* (1972), *"L'Home Avui"* (1973), *"El Dòlar"* (1973-80), *"Pinteu Pintura"* (1980-90), *"Vivace"* (1991) e *"Sense Títol"* (2001), essa può essere collocata nel realismo sociale, sebbene gli inizi siano contrassegnati dall'espressionismo figurativo. L'interesse crescente per i temi sociali lo porterà durante gli anni sessanta al neofigurativismo, facendosi portatore di un messaggio di critica e denuncia che, negli anni settanta, s'identifica pienamente con il movimento artistico *Crónica de la realitat* (Cronaca della realtà), inserito nelle correnti internazionali della pop-art e del realismo. Un elemento che caratterizza la sua opera è l'uso delle immagini propagandistiche della società industriale e i codici linguistici utilizzati dai mezzi di comunicazione di massa.

Dal punto di vista formale, c'è da mettere in evidenza che la volontà critica della sua opera è espressa dall'uso sperimentale delle diverse tecniche pittoriche che configurano un linguaggio plastico peculiare, dal quale emerge, senza dubbio, la grande qualità dell'applicazione cromatica nei quadri. Una visione incessante che sarà il punto di contatto con il poeta di Roda de Ter, sebbene sia difficile valutare l'impronta dell'opera del pittore in termini d'influenza. Ad ogni modo, dobbiamo tenere in conto l'attrazione mostrata da Mirò per gli autori catalani che hanno offerto un importante impulso alla propria cultura. Il pittore legge sin dall'adolescenza gli scrittori che gli permettono di acquisire una notevole conoscenza del suo paese: Joan Valls, Salvador Espriu, Vicent Andrés Estellés, Joan Fuster, Ausiàs March o Miquel Martí i Pol, tra i tanti. Con essi impara a riflettere criticamente su una realtà che non sempre si mostra grata all'artista. È evidente che il contatto con Miquel Martí i Pol gli procurerà molte gratificazioni personali e animiche che vanno molto al di là dell'elemento puramente formativo. Così lo esprime il pittore nell'ultima lettera, che inviò alla fine del 1994, in relazione alle difficoltà del poeta nell'avanzamento della sua opera:

Non sapevo se farlo [scriverti] per non distrarti, per lasciarti il tempo di riprendere tra le mani questo magico quaderno dei tuoi poemi che per ognuno di noi diviene miracolosa fonte di saggezza dalla quale tutti vogliamo bere, per sentirci più umani e più vicini al tuo segreto. (CT MIRÓ, 12.12.94)

Mirò è cosciente, fin da quando legge la sua opera, dell'importanza referenziale della sua figura per la cultura che condividono: "ammiro profondamente la vostra opera poetica, che mi fa avvicinare ogni volta di più a voi e al vostro monumentale compito che ci rende tutti più degni." (CT MIRÓ, 08.09.92). In una lettera successiva metterà in risalto questa considerazione: "spero e desidero che con l'inizio del nuovo anno [...] il suo lavoro continui ad essere prolifico come sempre, un motivo per il quale noi catalani dobbiamo esserne grati." (CT MIRÓ, 12.01.93).

Entrambi possono essere considerati lavoratori dell'arte, sebbene si dedichino alla creazione per mezzo di codici diversi. Uno con le parole, l'altro con le immagini. La magia dell'arte li fa incontrare per un paio d'anni, rendendo compatibili i due linguaggi. Quanto all'ambito personale, vivono anni di grande attività: Antoni Mirò è all'inizio della nuova serie pittorica "Vivace", che lo farà avanzare moltissimo nella sua evoluzione artistica; Miquel Martí i Pol pubblica la raccolta poetica *Un hivern plàcid* e il minuzioso lavoro di composizione musicale al fianco di

Lluís Llach *Un pont de mar blava*. Ciò nonostante, lo scrittore ha una percezione molto diversa del suo lavoro e pensa che il suo amico sia riuscito a sfruttare molto meglio il suo tempo:

Ho visto che quest'anno hai lavorato molto, come al tuo solito. Io non ho fatto niente; per meglio dire, sì, ho fatto delle cosette che mi hanno richiesto, ma per quel che riguarda lavorare, nel vero senso della parola, non ho fatto niente. Siamo già a metà novembre e il quaderno in cui scrivo i poemi è intonno da dicembre dell'anno scorso. Un anno perso, questo, almeno in questo senso, perché non sono riuscito nemmeno a leggere. Quando chiedo a me stesso —cosa faccio spesso— di cosa mi sono occupato in questi dodici mesi mi si colora il viso. Cambio discorso. (CT MARTÍ, 18.11.94)

In effetti, il grado di sincerità e d'affetto stabilitosi tra i due artisti è considerevole come attestato dalle confidenze dello scrittore, turbato per il grande successo ottenuto dal suo ultimo libro, *Un hivern plàcid* (Un inverno placido):

Ha avuto un successo scandaloso che mi ha sorpreso e che mi ha fatto vergognare: in tre settimane scarse si è venduta la prima edizione di tre mila (sì, sì, 3) copie e prima della fine del mese uscirà la seconda, di altre tre mila copie. Davanti a queste cose e ad altre che mi sono successe in questi giorni, ne voglio parlare solo con l'anziano che ogni mattina mi osserva dallo specchio³ per circa tre ore. A volte temo di ammalarmi di schizofrenia, benigna forse, ma pur sempre schizofrenia. Evidentemente, il mondo non è giusto. (CT MARTÍ, 18.11.94)

Entrambi analizzano la vita con umorismo e ironia, la loro opera ne è testimonianza. Allo stesso modo, nella risposta alla lettera dell'amico, Antoni Miró fa riferimento alla successo dell'ultima pubblicazione di Martí i Pol in questi termini: "Questo è stato l'inverno più palcido (*l'hivern més plàcid*) da quando siamo a Sopälmo, forse il tuo libro lo ha invocato, lo darei per certo se fossero possibili i miracoli" (CT MIRÓ, 12.12.94).

La relazione epistolare tra i due, intrattenuta tra il 1992 e il 1994, è un'eccellente testimonianza dell'interesse reciproco per la rispettiva opera artistica. Un buon esempio delle possibilità d'interferenza tra codici artistici distanti, ma coincidenti nella visione critica del mondo, come nel caso dei loro percorsi. Evidentemente, come suggeriva Áron Kibédi Varga,⁴ la possibile comparazione e analogia tra due categorie d'oggetti come la parola e l'immagine è viziata dall'interpretazione, giacché la percezione sensoriale dei due linguaggi non è uguale in tutti gli aspetti. Proprio perché le interrelazioni che si possono osservare tra i due percorsi artistici sono mediate dalla ricezione soggettiva, ci interessano, né potrebbe essere altrimenti, i legami personali e intellettuali creati tra i due creatori, due personalità importanti della storia culturale del nostro paese.

Lettere incrociate

Focalizziamo, dunque, sullo scambio epistolare dei due artisti⁵. Dopo l'invio da parte di Miró del libro monografico sulla sua opera *La otra mirada* (1992), il poeta gli inviò la prima lettera della loro breve ma intensa relazione epistolare. Era il mese di maggio del 1992, scriveva Martí i Pol "non ci conosciamo, e per questo mi ha sorpreso vedermi nel libro e nella dedica tra persona che stimo e amo" (CT MARTÍ, 29.05.92). La sorpresa

³ Un'immagine simile relativa all'azione del passare del tempo sul poeta la troviamo in un poema di quell'epoca "L'andana" (MARTÍ i POL 2004, 49): "Sono invecchiato aspettando e non lo sapevo" (02.03.91).

⁴ Ci riferiamo all'articolo "Criterios para describir las relaciones entre palabra e imagen" (Criteri per descrivere il rapporto tra parola e immagine), in Literatura y pintura (2000, 110).

⁵ Dobbiamo ringraziare Antoni Miró per averci permesso di consultare la corrispondenza ricevuta e la copia che lui stesso ha inviato prima di mandarla al poeta. In questo modo abbiamo potuto confrontare i due indirizzi della relazione epistolare instaurata.

del poeta nasceva dalla dedica che Miró aveva apposto all'inizio del libro e che lo portava a formulare la seguente domanda: "mi piacerebbe sapere che cosa vi ha portato a contare su di me in modo così intimo e gradevole. Mi avete reso molto contento." (CT MARTÍ, 29.05.92). La risposta del pittore arrivò con la seconda lettera di questo carteggio: "il motivo per il quale vi ho dedicato il libro è stata semplicemente l'ammirazione che vi ho sempre portato durante molti anni. La vostra poesia e la vostra personalità mi sono sempre interessate" (CT MIRÓ, 06.92). In questa lettera, Miró lo avvisa dell'imminente invio di un quadro, rispondendo in tal modo al desiderio espresso in precedenza dal poeta:

Avevo visto alcune —poche— riproduzioni di vostri dipinti, che mi avevano risvegliato la sete; questo libro l'ha resa insopportabile. Ascoltate, non potrei avere un vostro quadro da appendere in casa? Sarò franco, non ho una grossa disponibilità economica, ma se mi farete un prezzo d'amico mi svenerei volentieri. (CT MARTÍ, 29.05.92).

Il quadro arriva due mesi dopo, mettendo fine all'impazienza di Martí i Pol: "lo aspetto con ansia perché vorrei riservargli un buon posto, caldo, affinché mi sia costantemente di riferimento." (CT MARTÍ, 29.06.92). Il poeta notò una possibile confluenza di codici partendo dall'osservazione del quadro desiderato. Ci troviamo in questo caso nella sfera dell'interrelazione alla quale fa riferimento Daniel Bergez in uno studio sulla letteratura e sulla pittura:

L'activité picturale peut constituer un sujet de réflexion pour l'écrivain. Il se produit alors implicitement une mise en abyme symétrique à celle du peintre représentant l'homme de lettres au travail, puisque ce sont souvent ses propres interrogations que l'écrivain prête au peintre. (2004, 163)

Alla fine il quadro è arrivato nelle mani del poeta accompagnato da una nota dell'artista: "l'ho scelto perché tra tutti i miei quadri lo considero nematicamente il più poetico e caldo". Un criterio, dunque, che assume una speciale interpretazione da parte del pittore, giacché riconosce nell'opera inviata le caratteristiche della poesia di Martí i Pol. Roig nuet è il titolo del quadro in questione; era stato dipinto l'anno precedente, nel 1991, e presenta un nudo femminile di grande sensualità e passione, sensazioni rafforzate dalla tonalità cremisi che occupa tutta l'immagine. Tutte caratteristiche che Miró riconosce nei versi del poeta.

Una variazione sullo stesso nudo femminile fa da spunto ad una nuova opera di Miró dedicata al ricordo di un altro poeta, in questo caso Ausiàs March. Si tratta dell'incisione "Així com cell qui en lo somni es delita" entrata a far parte della collezione ereditata da Bancaixa "9 gravadors interpreten Ausiàs March" del 1997. L'interesse del pittore per la poesia a contenuto amoroso o erotico, in poeti come March o Martí i Pol, si riflette in opere con un contenuto molto simile che obbediscono ad un tentativo di plasmare emozioni simili.

Se la conoscenza dell'opera di March è di molto anteriore —e, in certa misura, grazie al lavoro musicale di Raimon sul poeta di Gandia—, è alla fine degli anni ottanta che entra in contatto con la poesia di Martí i Pol, così come ci racconta il pittore: "Ovidi [Montllor] me ne parlava, tra i poeti che leggeva Miquel Martí i Pol, era uno dei suoi punti di riferimento". Grazie alla lettura delle opere del poeta, Miró trova nuovi modi di approssimarsi all'erotismo femminile e alla sensualità dello sguardo poetico. E lo scrittore stesso conferma la correttezza nella scelta del quadro:⁶

6 L'interesse di entrambi per il corpo della donna ha come aneddoto il riferimento di Martí i Pol particolarmente evidente nelle letture effettuate nei giorni condivisi nella casa di campagna del Sopalmo: "ad ogni modo, il buon ricordo resta e ci accompagna. Mi mancano ancora i ragazzi del Play-boy che guardavano verso il letto mentre mangiava." (CT MARTÍ, 18.11.94)

avete colto nel segno. La seduzione e il mistero di questa gamma di rossi ha una forza impressionante ed è di una bellezza toccante. A continuazione c'è il tema, il dordo nudo di donna, che immerso nel rosso, acquisisce una peculiarissima sfumatura ed è tremendamente bello. Il nudo femminile mi ha sempre attratto e questo non credo che mi stancherà facilmente di contemplarlo. (CT MARTÍ, 15.07.92)

In una lettera successiva, parlando delle immagini della casa del pittore osservate nei cataloghi ricevuti, aggiunge anche alcuni tratti tipici dell'opera di Miró:

Ogni volta che vedo delle fotografie mi viene l'acquolina in bocca per la bellezza delle stanze e, soprattutto, per la pulizia, l'ordine e la meticolosità che vi si avverte, e che, a mio parere, traspare anche dalla vostra opera, tanto intensa quanto finita nei profili e di perfetta esecuzione. (CT MARTÍ, 13.08.92)

In lettere precedenti, Martí i Pol pone una serie di domande sui materiali utilizzati nelle composizioni del pittore, un pretesto di cui il poeta si serve per rivelare i limiti della sua conoscenza sull'arte pittorica, che si profila, così come in altre lettere inviate a Miró, come una specie di *captatio benevolentiae*: "perdonate la mia ignoranza e il poco tatto nel formulare le domande. Non ve lo chiedo per stimare maggiormente il quadro, ma solo per acquisire conoscenze [...] Se non vi andasse di rispondere alle mie domande, dimenticatele." (CT MARTÍ, 29.06.92).⁷ Miró risponderà quella stessa estate, spiegandogli che "il procedimento è complesso e richiede una certa abilità tecnica a partire dalla fase di disegno" (CT MIRÓ, 06.08.92). Lo scrittore si sente attratto, dunque, dal linguaggio pittorico, malgrado la coscienza delle proprie limitazioni: "deve essere appassionante dipingere, penso, e dominare tante risorse per creare bellezza." (CT MARTÍ, 13.08.92).

Dal pittore al poeta

Da parte sua, il poeta, attratto dall'opera pittorica che conosce attraverso i cataloghi ricevuti, promette di scrivere "una riflessione poetica, in versi o in prosa" (CT MARTÍ, 29.06.92) per una successiva pubblicazione del pittore. Lo stesso poeta sulla natura che poteva avere quel testo scritto per l'occasione scrive: "non credo che oserei scrivere un testo teorico. Probabilmente opterò per una riflessione poetica in versi o in prosa, ancora non lo so" (CT MARTÍ, 29.06.92). Il risultato fu "*Esbós de lletra a Antoni Miró*", una cinquantina di versi in gran parte decasillabi che il pittore riceverà il sei novembre dello stesso anno. Nella lettera che accompagna il testo, lo scrittore definisce la base tematica sulla quale ha costruito la sua composizione: "non è un testo teorico, ma solo un'interpretazione poetica, assolutamente libera, ovviamente, della vostra pittura, audacemente, anche un po' dell'idea che mi sono fatto di voi, attraverso i vostri quadri, i vostri libri e le vostre lettere." (CT MARTÍ, 21.10.92).

⁷ Nella maggior parte delle lettere di Martí i Pol troviamo nella parte iniziale questo tipo di richiamo all'interesse del lettore, il pittore, dinanzi alla periodicità delle lettere spedite. In una delle ultime possiamo infatti leggere: "È da talmente tanto tempo che ti devo (vi devo) questa carta che non so nemmeno come iniziare a scrivere. Potrei, ovviamente, inventarmi compromessi, impegni, visite, obblighi e qualsiasi altra scusa, ma non lo faccio, mi vergogno; credo sia più sincero intonare un "mea culpa" ed è ciò che faccio: perdonatemi, vi prego." (CT MARTÍ, 18.11.94).

Toni Miró, ascolta quanto ti dico:
l'impertinente loquacità del tempo
è una trappola devastante e oscena
e tu che lo sai non fai caso ed scrivi,
lucidamente, oltre lo specchio.
Minuziosamente, disegni chiaroscuri
sulla pelle stanca e con impeto,
affinché la luce penetri attraverso il tessuto
incerto degli anni e diffonda chiarezze
molto più in là dell'orizzonte fallace
di questo viavai di un vivere trepidante
sempre inclini all'annientamento.
Da quale segreto pozzo del silenzio estrai
il luminoso e perenne senso
di ogni gesto, di ogni movimento?
Astuto e grave, ti assenti dal rumore
per convertire qualsiasi segno in fuoco
e diventare più tenero e competitivo,
descrivi bene parabole di venti
per incitare la pioggia e l'ansia
a definire correttamente la rotta?
Simboli e spazio combinano il desiderio,
lo scoppio del rosso e il sentimento del blu
che solo tu sai ammaestrare, discreto,
per svegliare l'enigma tortuoso
da qualsiasi misterioso sguardo,
e così distruggere, senza neppure muovere le dita
tutto un rosario di avverse solitudini,

che come un gioco ci lega e ci sottomette.
Faccio molte domande e tu rispondi sempre
ed è seducente dialogare con il vuoto
di me stesso verso dove mi attiri, testardo
come un bambino solenne e disinvolto
Faccio molte domande e mi fa da tornavoce
la nudità del corpo e della mente
che nessun specchio riesce a riflettere
tranne quello che mi offri tu.
Ti penso lontano, Toni Miró, e scrivo
staccato di tutto, chiudendo gli occhi
abbastanza spesso per non rompere l'incanto
e imparare di più, come chi ripercorre il cammino
per ripensare agli ostacoli del futuro
senza il timore di topici sussulti.
Ti penso molto, amico lontano, e mi piace
conversare con te silenziosamente
per convertire la quiete in canto
e guadagnare spazi di musica sottile.
Tutto accade schiacciando la solitudine,
configurando audacemente le parole,
rinunciando agli ornamenti e al fasto
per ottenere lo scoppio essenziale;
tutto accade da chiarezze interne
e la sfida, il grido, la turpezza e la gioia
non sono altro che l'aureola del lampo
con la quale possiamo, forse, combattere la vecchia
trappola del tempo, prolissa, impertinente
e, infondo, oscena e devastante.

È interessante osservare come lo scrittore arriva alla composizione del poema: "il poema che ho cominciato con l'intenzione di parlare, molto soggettivamente se volete, della vostra pittura; è stato lui stesso, il poema, che mi ha imposto una dinamica alla quale sarebbe stato controproducente e grottesco voler contravvenire. Così mi sono trovato davanti ad un'ultima parte intima e compromessa, ma poiché era estremamente sincera ho lasciato che dettasse i versi." (CT MARTÍ, 21.10.92). Un tentativo, dunque, di critica pittorica⁹ che finirà coll'essere un pretesto per costruire un testo letterario partendo dalle impressioni che il pittore e la sua opera provocano nel poeta. Una spontaneità che si vede favorita dalla libertà formale della composizione, marcata solo dalla regolarità dei versi decasillabi —il metro più tradizionale della lirica catalana— nei quali si riconosce la stima per il pittore. Forse è interessante osservare la spiegazione data dal poeta stesso sul processo di creazione e di rielaborazione scritta:

I poemi li devo scrivere a mano, non saprei fare altrimenti. La macchina è troppo distante, troppo fredda, ed io, per i poemi, ho bisogno di maggior calore. Il vostro l'ho tenuto alcune settimane nel cassetto; lo prendevo e lo lasciavo a seconda dell'umore e del lavoro. (CT MARTÍ, 21.10.92).

9 Come afferma Daniel Bergez, questi spazi di interferenza di codice sono estremamente interessanti per comprendere i punti di equilibrio tra i due linguaggi: "la critica pittorica degli scrittori rappresenta senza dubbio il miglior punto di equilibrio nel dialogo tra letteratura e pittura. Lo scrittore osserva infatti il testo attraverso il testo, ma sottopone il proprio testo a degli obblighi estetici che lo rendono autonomo rispetto alla propria fonte." (BERGEZ 2004, 196).

Nella spiegazione sull'esatto processo di redazione di “*Esbós de lletra...*”, afferma che “lavorare al vostro poema è stata una ginnastica molto efficace e gratificante” (CT MARTÍ, 20.11.92). Il fatto è che Martí i Pol aveva avuto degli anni in cui aveva rallentato le sue pubblicazioni poetiche, sebbene due anni dopo vedesse la luce *Un hivern plàcid* (1994).

Il pittore apprezza enormemente la composizione poetica, almeno così appare nel suo diario di allora.¹⁰ Nelle lettere successive riferisce: “trovo che sia magnifico, un opera maestra come poema e fortunato colui che abbia ispirato tanta bellezza. Sono estremamente impressionato ed eternamente riconoscente, è un lavoro immenso con una profondità impossibile da definire.” (CT MIRÓ, 10.11.92), “*L'esbós...* è tanto bello che spero di pubblicarlo in diversi posti” (CT MIRÓ, 10.11.93). Da questo interesse nasce il progetto di Miró d'includerli in una cartellina corredata da due acqueforti sullo scrittore: “*La pipa, la paleta*”.

Una notizia che sorprenderà nuovamente Martí i Pol e che provocherà una lunga scia di questioni: “scusatemi se sto esagerando, che dice la gioventù d'oggi. Vi chiedo queste cose per informarmi o, molto sinceramente, per puro pettegolezzo. Se non vi dispiace, mi piacerebbe saperlo.” (CT MARTÍ, 20.01.93). Come annuncia Miró in uno scritto successivo, l'inclusione del poema in questa cartellina d'opera grafica “è complementare alla mia pittura, perché la rende più accessibile alla gente e ne permette una maggiore divulgazione sociale” (CT MIRÓ, 17.02.93). In questo modo, il pittore rende compatibile, come annuncia al poeta, l'interazione dei due codici artistici –il linguistico e il pittorico– quando si approssimano ad una stessa realtà. Martí i Pol, sebbene avverte che il suo “giudizio, non ha, evidentemente, nessun valore critico” (CT MARTÍ, 24.02.9), fa le seguenti valutazioni: “le vostre incisioni sono, a mio parere, splendide; minuziose, suggestive e chiare nei colori e, soprattutto, piene di connotazioni, riferimenti e significati, come tutta la vostra opera. [...] il che mi fa sentire gradevolmente vicino alla vostra opera è l'assenza di gratuità che si manifesta, e anche il ritmo e l'ordine che vi presiedono” (CT MARTÍ, 24.02.93).

Va tenuto conto, però, che detta interrelazione si realizza senza nessun tipo di conoscenza personale diretta, ma solo attraverso lo scambio epistolare. Nonostante vada riconosciuto che sin dall'inizio di questa relazione, il poeta sente il desiderio di far visita al pittore: “Se Alcoi non fosse così lontana da Roda, o se io stessi in condizioni minimamente accettabili d'autonomia nei movimenti, vi assicuro che mi piacerebbe farvi visita al mas del Sopalmo” (CT MARTÍ, 13.08.92). Sei mesi più tardi lo scrittore fa riferimento ad una possibile visita: “Abbiamo un'automobile –un R-5, lo chiamiamo— e Montserrat la sa guidare, però sospetto che non oserebbe intraprendere un viaggio così lungo noi due da soli, tenendo conto che nel caso di un qualsiasi problema, avaria, ecc..., io, per sfortuna, non solo non posso fare niente, ma in certo modo, sono un peso. Tenuto conto di ciò, quello che faremo sarà parlare con un nostro caro amico, che dovreste conoscere almeno di nome, Lluís Llach, per vedere se lui poteva organizzarne, nel caso gli facesse piacere, e sono sicuro di sì, e portarci con la sua auto, che è grande e potente. A noi farebbe piacere venire, e ancor di più con Lluís, con il quale ci vediamo spesso e ci vogliamo molto bene” (CT MARTÍ i POL, 24.02.93). Il lavoro di Martí i Pol i Llach nel disco *Un pont de mar blava* —in cui il poeta dice “ho collaborato intensamente” (CT MARTÍ, 13.04.93)— ritarda il viaggio verso sud fino al 29 ottobre del 1993.

Un testimone di prima mano di quei momenti è il diario del pittore in cui esprime il sentimento che impregna la sua casa in vista della visita del personaggio illustre: “Miquel è un grande esempio di umanità, di rassegnazione e di gioia di vivere” (AG MIRÓ, 31.10.93). I pochi giorni condivisi colpiscono lo stato d'animo di Miró e della sua famiglia, Sofia e Ausiàs; questi ultimi ricordano ancora le parole di Lluís Llach: “dove arriva Martí i Pol, diventano

¹⁰ Una documentazione che abbiamo potuto consultare anche grazie all'artista. Ci riferiamo alla nota che scrive sul suo quaderno il 10 novembre dello stesso anno.

tutti buoni". Di questa visita, Antoni Miró ricorda ancora le difficoltà del poeta nel muoversi per spazi del Mas del Sopälmo: "Era incredibile vedere con quanta filosofia accettava la sua terribile situazione. Quando mangiavamo, se voleva andare al bagno, e per lui il bagno era a circa mezz'ora dalla sala da pranzo, voleva andarci da solo. Non voleva dare fastidio. E Montse, sua moglie, sicuramente ne era abituata". Lo scrittore, rassegnato all'avanzamento della sua malattia degenerativa, spiega alla famiglia Miró il perché voglia fare a tutti costi le cose da solo: "se un giorno non faccio una cosa, non la farò mai più".

Antoni ricorda ancora il suo sorriso, soprattutto quando parlavano di due temi che interessavano moltissimo entrambi: la bellezza delle donne e l'amore per la propria cultura. Parlando della realtà valenzana, ambedue coincidono nel riconoscere importanza all'insegnamento dei grandi poeti valenzani, da quelli dell'epoca classica a quelli contemporanei, tra cui Ausiàs March e Vicent Andrés Estellés, sui quali i due amici coincidevano fortemente.

I mesi successivi all'incontro nella zona dell'Alcoià sono molto intensi per Martí i Pol e Llach, il poeta lo scrive al pittore, dopo aver tardato un paio di mesi nel ringraziarlo per l'invito: "ho avuto molto da fare con il debutto di *Un pont de mar blava* a Barcellona e a causa di tutti gli eventi che ne sono derivati: Che ci possiamo fare! Spesso queste cose sono tanto piacevoli quanto stancanti." (CT MARTÍ, 12.12.93). In questa lettera, Martí i Pol annuncia "scriverò altre cose sulla tua pittura e su di te, però non so ancora né cosa né quando", malauguratamente il desiderio non ebbe modo di convertirsi in realtà.

Un anno più tardi, il poeta ricorderà ancora l'incontro a casa di Miró, quando riferisce della difficoltà di ripetere il viaggio: "A breve sarà un anno da quando siamo venuti al mas Sopalmo. Tanto Montse quanto Lluís ed io lo ricordiamo con piacere. Sono stati due giorni molto gradevoli e intensi, anche se il tempo non è stato dei migliori." (CT MARTÍ, 18.11.94)

Dal poeta al pittore

Per trovare traccia dell'opera di Martí i Pol nel percorso artistico di Miró, bisogna evidenziare l'interesse che il pittore ha sempre avuto per libri come la *Suite de Parlavà*. A quest'opera fa riferimento in una lettera al poeta, dopo che questi gli aveva suggerito di inviargliene un esemplare: "la *Suite de Parlavà*, ce l'ho già e mi piace molto, come tutta la vostra opera" (CT MIRÓ, 10.11.92). Quest'interesse si concretizza nel 1994 con la collezione di collage che l'artista crea partendo dai versi della *Suite de Parlavà*. Si trattava di una creatività parallela a quella applicata alla raccolta poetica *La pell de brau* di Salvador Espriu, collage preparati tra il 1993 e il 1994 nello studio Can Rajoler di Pals dove Miró lavorò durante l'estate di quegli anni.

Così come ci spiega lo stesso artista, il processo d'elaborazione dei trentotto collage parte da un verso o da un'espressione che ha destato la sua curiosità nei poemi di Martí i Pol, parole che servono come titolo alla composizione. Questo gruppo d'opere si situa a cavallo della serie pittorica sviluppata negli anni ottanta "Pinteu Pintura". Miró vi si immerge tanto che nella serie successiva, "Vivace", l'erotismo femminile, l'interpretazione critica della società, la riflessione sul concetto di nazione e la preoccupazione per il degrado della natura si presentano con un discorso consecutivo proprio delle preoccupazioni dell'artista alcoiano di allora.

Un secondo motivo spinge il pittore a lavorare su questa raccolta di poesie. Ricordiamo che i collage sono eseguiti nella località gironina di Pals, molto vicina a Parlavà, lo spazio usato dal poeta come quadro di riferimento è la casa del suo amico Lluís Llach, che entrambi conoscono molto bene. Miró si accorgeva della prossimità dello

spazio che tutti e due, il musicista e il poeta, condividevano. Per questo, come lui stesso ricorda, si sentì attratto da un "spazio prossimo e reale che diveniva mitico nell'opera di Martí i Pol". Con i collage o *papiers collés*, come li chiama Joan Àngel Blasco Carrascosa, Miró cerca una fusione tra il disegno, la pittura e la poesia:

questi risultati icnografici, nati di un'operazione di selezione dalle immagine -dell'accordo con un concetto l'oggetto di precedente - dislocadas saranno, poi reordenadas adempierono al tempo. Lui per uso nella motivazione di traccia, che permesso un'identificazione sul catartica di lavoro testimoniato del autore. (BLASCO CARRASCOSA 1998, 5)

"Fuggirei da me"	"Contemplare a ponente"
"Tornare al passato"	"Affettuosamente ingenua"
"Forse è questo il posto"	"Torno indietro"
"Occhio sempre aperto"	"Ardito futuro"
"Cadenza segreta"	"Fiume di acque incerte"
"Gioco soltanto a vivere"	"Un'altra pelle"
"Velo di mistero"	"Qualcuno forse"
"Sempre mi fa compagnia"	"Sedere all'ombra"
"Quest'incanto"	"Figure e presenze"
"Lassenza di desiderio"	"Tu sarai lontano"
"Remota sinfonia"	"Per dire l'amore"
"Dal tuo ricordo"	"Il silenzio è il rifugio"
"Gesto insolito"	"Temporale lontano"
"Gesti e sguardi"	"Implacabili"
"Forse una mano"	"Ramo docile"
"Benefici del solitario"	"Già sarò lontano"
"Discreta quiete"	"Chiudendo gli occhi"
"Specchio opaco"	"Grido lontano"
"Impegno di persistere"	"Solitario sogno"

Antoni Miró prende spunto dal libro che Martí i Pol aveva pubblicato tre anni prima. Una selezione di parole prese apparentemente a casaccio che non fa altro che confermare la ricezione che i versi del poeta provocano nel pittore. Ciò rivela un riferimento al sentimento espresso dalla voce poetica come "Fuggirei da me", "Gioco soltanto a vivere", "Lassenza di desiderio", "Cadenza segreta", "Discreta quiete", "Torno indietro" o "Il silenzio è il rifugio". L'artista seleziona anche riferimenti alla vita affettiva del poeta: "Sempre mi fa compagnia", "Quest'incanto", "Gesti e sguardi", "Contemplare a ponente".

Il ricordo, la nostalgia dei tempi andati e che non possono essere recuperati, sono oggetto d'interesse del poeta e del pittore, come vediamo in "Tornare al passato", "Torno indietro", o "Dal tuo ricordo". Sentimenti che trovano, nella visualizzazione di oggetti del passato, una ricreazione concreta e di grande interesse per lo spettatore-lettore dei collage di Miró.¹¹

Il termine dell'incrocio

Ti lascio. Prometto di non essere così disorganizzato nelle prossime occasioni, mi sento sempre più fiacco e disanimato. Devono essere gli anni! (CT MARTÍ, 18.11.94)

¹¹ Raccolti dalla casa editrice Marfil nella pubblicazione Antoni Miró i la poética del collage, dedicata "Al mio caro Ovidi Montllor" e con il poema introduttivo "Trencaclosca" di Jordi Botella.

Commiato che ritroviamo nell'ultima lettera ricevuta da Antoni Miró dal suo interlocutore nei due anni di relazione epistolare. L'amicizia e la stima tra i due non fa altro che crescere. Ciò nonostante, i molti impegni del poeta — che dopo il successo di *Un pont de mar blava* e dei suoi ultimi libri viveva un momento di grande riconoscimento e di impegni pubblici — e l'inesorabile progredire della sua malattia gli impediranno di rispondere all'ultima lettera che Miró gli invia alla fine del 1994. Come se presagisse qualcosa, il pittore scriveva della malattia di un altro caro amico: “saluti a Montserrat [Sans] e a Lluís [Llach] che ha scritto una lettera bellissima per l'omaggio a Ovidi, che come sapete è molto malato.” (CT MIRÓ, 12.12.94). Il 1994 è un anno difficile per l'artista,¹² lo stato dell'amico cantante si era aggravato. Così, il mese di luglio gli dedica un fotomontaggio con un titolo molto significativo, “... *I jugo a viure només per no perdre'l*”, un'opera che s'alterna con i collage plasmati sui versi di Martí i Pol. Quando Miró scrive la lettera a Martí i Pol sono passate appena due settimane da quando ha organizzato l'omaggio “*La cançó amb Ovidi*”, in cui diversi artisti del “*La Nova Cançó*” si esibiscono ad Alcoi alla presenza del cantante malato, il quale morirà il 10 marzo.¹³

Quando si parla ad Antoni Miró dei suoi amici e dei suoi poeti preferiti, i suoi occhi blu diventano lucidi. S'emoziona. Ubriaca l'interlocutore spiegando —lui, che è di poche parole, ma non di sentimenti— quali siano state le voci poetiche che gli hanno permesso di capire il mondo. “Espiru è il nostro poeta nazionale, Martí i Pol, il suo erede”, conclude laconicamente. Quando viene a sapere della morte del poeta, nel novembre del 2003, invia subito un telegramma a Montserrat Sans, la vedova del poeta. Per omaggiarlo, organizza una mostra collettiva dedicata al poeta nella sala dell'Unesco di Alcoi.

Miró apprezzava molto l'opera del poeta di Roda de Ter, forse comincia a stimarlo nel momento in cui capisce che la sua era una poesia di proletari, scritta da una persona semplice, umile, che aveva lavorato in fabbrica, come il suo caro Joan Valls nell'Alcoi del dopoguerra. Lui stesso, Antoni, si era sempre visto così, come un pittore proletario, un lavoratore instancabile dell'arte. Un'immagine comune a Vicent Andrés Estellés, il grande poeta valenzano del XX secolo. Oltre ad un possibile sentimento da mitomanie al cospetto delle grandi figure della letteratura catalana, Miró impara la seduzione dei sentimenti, l'espressione delle persone, grazie alla poesia scritta che non esiste senza giustizia, per condensarne il contenuto. Laver conosciuto personalmente Miquel Martí i Pol non fa altro che confermare e rafforzare l'attrazione provata dal pittore. Antoni, maestro di pittura, diviene allunno delle grandi figure poetiche che ha conosciuto nella sua vita.

Ciò spiega la sua venerazione, la grande quantità d'iniziative a difesa della sua memoria, della sua opera; gli omaggi a Salvador Espriu e alla sua *pell de brau*, l'erotismo d'Ausiàs March e della sua *llir entre cards*, il sentimento di Vicent Andrés Estellés e del suo *no hi havia a València dos amants com nosaltres*, e gli alcoiani Joan Valls, Jordi Botella, Ovidi Montllor, Isabel-Clara Simó a cui ha dedicato i suoi unici poemi, e per finire, la visione amorosa ed erotica di Miquel Martí i Pol e della sua *Parlavà...* Due mondi distanti, la pittura e la poesia, che nell'opera di Miró si avvicinano e si completano; riducono la distanza per offrire un discorso congiunto, unico. L'espressione dei sentimenti, di una visione critica della realtà non accettata. Così è l'arte, così è la poesia di Miquel Martí i Pol, così è la pittura di Antoni Miró. Sguardi incrociati: una realtà comune. Per sempre.

12 Non dobbiamo inoltre dimenticare l'intervento chirurgico per un tumore allo stomaco di sua madre, come spiega nel suo diario: “tra mia madre, Ovidi e tante altre cose, sono triste. È difficile vivere, saper vivere è un miracolo, ma vi è tanta ingiustizia, tanta sofferenza, che diventa pesante anche se, in un certo modo, sei ancora un privilegiato” (AG Miró, 16.10.94).

13 Il diario di Antoni di quei mesi è un'eccellente testimonianza della sofferenza causata dalla malattia dell'amico e dalle conseguenze morali dovute dalla sua assenza: “OVIDI. Non potremo mai più parlare?” (AG Miró, 05.03.95), “Ovidi mi lascia un vuoto impossibile da colmare” (AG Miró, 16.03.95).

*Miradas cruzadas:
Miquel Martí i Pol y Antoni Miró*

a cargo de Carles Cortés

No hago de mi sufrimiento ninguna excusa
para desertar un tiempo demasiado siniestro,
de desolados contornos, tan poco propicios
que ya nadie sabe donde arañarse.
¿Quién no sufre? Contemplo a lo lejos la triste
solemnidad del mar y me vienen lágrimas
de añoranza en los ojos, de añoranza y melancolía.
¿Quién no sufre? Intento comprender
qué quiere de mí el espacio de mí que me falta,
el espacio concreto de claridades extremas
en que el olvido y el ritmo y la distancia
me devolverán la soledad perdida,
el polvo de los años depositado con cuidado
sobre la piel, tal vez la esperanza,
quizá un amor, como un grito en la noche,
aguas y viento y la sombra de las sombras,
nada y todo, para no perderme eternamente.

(Miquel Martí i Pol, 7.3.92)

Miradas cruzadas

¿Quiénes son Miquel Martí i Pol y Antoni Miró? Un escritor, un poeta, y un artista, un pintor. ¿Con dos palabras únicamente los podemos definir? No es totalmente adecuado. Martí i Pol y Miró, el Miquel y el Toni, fueron amigos.¹ Dos personas inquietas, cada uno interesado por la creación artística —que el Toni me disculpe por usar la palabra *creación*, que tan poco le gusta— en su respectiva disciplina, que coincidieron un día, en la década de los noventa, y que pudieron cruzar su obra y una serie de conversaciones, orales y escritas, sobre sus preocupaciones vitales y artísticas. Un punto de conexión fortuito que se produjo y que nos ofrece, más de quince años después, una base de reflexión importante para entender la conexión entre dos lenguajes artísticos muy distantes como son la poesía y la pintura.

Sus perfiles biográficos son muy distintos. Aunque existe una relación epistolar que arranca en 1992, un año después se conocen en persona, a consecuencia de una estancia del poeta en la masía del Sopalmo, en Ibi (l'Alcoià). En aquel momento, Miquel Martí i Pol (Roda de Ter, 19 de marzo de 1929 - 11 de noviembre de 2003) se encuentra en uno de los momentos álgidos de su trayectoria literaria.² Con el premio Osa Menor de 1954 por *Palabras al viento* se había dado a conocer. Dos años más tarde se casó con Dolors Feixas, con quien tuvo una hija en 1958 i un hijo en 1965. Es la época en la que inicia su dedicación artística, traduce i colabora en foros de cine, al mismo tiempo que pone música a sus poemas y canta en escenarios junto a miembros de la Nova Cançó. Una actividad que reanudará en los años noventa, época en la que conoce a Antoni Miró, con uno de los miembros más jóvenes del movimiento musical de protesta: Lluís Llach. A partir de 1970, una esclerosis múltiple empieza a dificultar la movilidad del poeta. Es el momento en el que arranca su dedicación poética: *Veintisiete poemas en tres tiempos* (1972), *La piel del violín* (1974), *Libro de les sis sentidos* (1974), *Cinco esgrafiados en la misma pared* (1975), *Cuaderno de vacaciones* (1976). La reclusión domiciliaria que inicia en 1973, a causa de la enfermedad, no impide su reconocimiento público con la edición de *Libros del Mall* de tres volúmenes de la obra poética: *La raíz y la corteza*, *El largo viaje* y *Con cristales en la sangre*. Poco después, con el poemario *Querida Marta* (1978), Martí i Pol reanuda la asistencia a actos públicos i se pone en contacto con el público que tiene en consideración su obra. En 1984 muere su esposa, Dolors Feixas, tras una larga enfermedad. Dos años más tarde, se casa con Montserrat Sans.

Tradujo obras de autores tan dispares como Saint-Exupéry, Simone de Beauvoir, Apollinaire, Flaubert, Zola, Racine, Huysmans, y Gianni Rodari, entre otros. Martí i Pol también es autor de un volumen de prosa, *Cuentos de la Villa de R. y otras narraciones*, dos libros de "memorias noveladas" y otro de correspondencia con el poeta Joan Vinyoli. Pero, más allá de la poesía, lo que interesa de su obra es el hecho de que varios cantantes como María del Mar Bonet, Ramon Muntaner, Lluís Llach, Celdoni Fonoll o Rafael Subirachs la han musicado y Ovidi Montllor la ha recitado. El reconocimiento internacional ha llegado de la mano de las traducciones de su poesía al español, el portugués, el alemán, el inglés, el italiano, el flamenco, el esloveno, el búlgaro, el ruso y el japonés. En el ámbito interno, además del premio Osa Menor de 1954, obtuvo el premio Fastenrath, el Premio de la Crítica (1978), el Salvador Espriu, el Ciudad de Barcelona (tanto de traducción como de poesía), el Nossida internacional en el valle de Aosta, como también los reconocimientos del Premio de Honor de les Letras Catalanas (1991), la Cruz de Sant Jordi, la Medalla de Oro al Mérito en las Bellas Artes (1992), el Premio Nacional de Literatura de la Generalitat de Catalunya (1998) i la Medalla de Oro de la Generalitat de Catalunya (1999). Del mismo modo, en 1999 se inició un

¹ Aunque inicialmente se trataban de usted, como podemos observar en las primeras cartas que se cruzaron, es a partir de diciembre de 1993 cuando el poeta pide a su interlocutor: "me gustaría que de ahora en adelante nos tratásemos de tí; ¡te importa?" (CT MARTÍ, 12.12.93).

² Consultad el excelente "Estudio introductorio" de Pere Farrés en la edición de la antología poética de 2003.

movimiento cívico que provocó que se presentara su candidatura a la Academia Sueca para el premio Nobel.

Por lo que respecta a su obra poética, con una voluntad sintetizadora, podemos concebir una evolución desde planteamientos existencialistas hasta el realismo histórico. Como apunta Pere Farrés en la antología poética del autor de 2003, después de una crisis de los valores religiosos durante los años cincuenta, el poeta resuelve el conflicto mediante una abertura a la realidad de su entorno, concretada en los dos marcos espaciales inmediatos: su pueblo y la fábrica donde trabaja. Así vieron la luz los poemas de *El pueblo* i de los dos conjuntos *La fábrica* (1959) i *La fábrica* (1972). Esta es su integración inicial en la corriente renombrada del realismo histórico. Martí i Pol describe, siguiendo las técnicas realistas, un medio que conoce bien, al mismo tiempo que enaltece la condición de los obreros, sus mujeres y los jubilados.

En el ámbito formal, hay que destacar en todo momento la opción del poeta por un lenguaje directo y asequible —con una selección cuidadosa del léxico y el uso de metáforas y de imágenes que evocan las sensaciones y los estados de ánimo de los personajes— que enaltece el valor poético de su obra. La consecución de la enfermedad incrementará la interiorización de su poesía. Así, en libros como *Veintisiete poemas en tres tiempos* (1972) o *Cinco esgrafiados en la misma pared* (1975), sentimientos como la angustia o la soledad aparecen para describir espacios reducidos e íntimos. *Cuaderno de vacaciones* (1976) representará la tímida superación de la situación anterior, aunque será en *Querida Marta* (1978) y *El ámbito de todos los ámbitos* (1981) cuando la voz poética recuperará de nuevo el optimismo y el anhelo por la vida. Una temática que reaparecerá con fuerza será la amorosa y la erótica. Un tema de interés que compartirá con Antoni Miró, según podemos observar en algunas de las cartas cruzadas a las que nos referiremos después. De igual manera, se consolidará una preocupación por la conciencia cívica del lector, con una voluntad de incitarlo a la reflexión. Tal como destaca Pere Farrés en el artículo mencionado, “el poeta [...] invita al lector a una reflexión cívica sobre la necesidad de aportar cada uno lo que pueda en la construcción del país común. Son tres vías —la fe en el futuro, el erotismo y la reflexión cívica— que definen un nuevo momento [...] y dan algunos de sus textos más maduros”.

En publicaciones posteriores como *Primer libro de Bloomsbury* (1982), *Libro de ausencias* (1985) o *Los bellos caminos* (1987) el sentido reflexivo del autor se mantiene, al mismo tiempo que valora positivamente la experiencia que el paso del tiempo le otorga. En la década siguiente, el poeta aporta un mundo más íntimo en el que la expresión del paso del tiempo se acentúa. De esta manera se plantean temas como la inseguridad y el desencanto de las sensaciones personales junto a reflexiones sobre la evolución colectiva del país. Así podemos encontrar libros como *Un invierno plácido* (1994) o *Libro de las soledades* (1997) donde encontramos un Martí i Pol crítico ante la evolución sociopolítica externa, con un contrapunto irónico que presidirá las obras posteriores. Una visión crítica y satírica, producto de la preocupación por su país, que compartirá, tanto desde el punto de vista personal como desde el artístico, con la obra de Antoni Miró. Son los años de Vivace, la serie pictórica donde Miró buscará la visión más desgarradora sobre los desastres medioambientales de nuestra tierra y, simultáneamente, la continuidad en la defensa de un espacio nacional catalán. Se trata de la década en la que ambos se conocerán i trabarán su amistad.

A su vez, Antoni Miró (Alcoi, 1944) inicia su trayectoria artística el 1960 con un primer premio de pintura del Ajuntament d'Alcoi. Cinco años más tarde realiza su primera exposición individual y funda el grupo Alcoiart (1965-72). En 1972, con otros compañeros artistas, funda el Gruppo Denunzia en Brescia (Italia). Su reconocimiento nacional e internacional ha provocado que haya llevado a cabo cientos de exposiciones y que haya recibido condecoraciones de diversa índole, como la distinción por la “Cultura Nacional” otorgada por el Ministerio de

Cultura en nombre de la República de Cuba y el homenaje al pintor dentro de los premios Octubre de la editorial 3i4 en 2008. La carrera pictórica de Miró ha ido acompañada por la dedicación a otras disciplinas artísticas, como la escultura o el dibujo, pero también ha desarrollado paralelamente distintas iniciativas sociales en defensa de las libertades humanas y del reconocimiento de los pueblos oprimidos. Con un sentido cívico y solidario considerable, a lo largo de los casi cincuenta años de trayectoria podemos encontrar a Antoni Miró en la mayoría de propuestas culturales y políticas que se caractericen por su valor progresista.

En cuanto a su obra, agrupada en varias series como "Las Desnudas" (1964), "El Hambre" (1966), "Los Locos" (1967), "Experimentaciones y Vietnam" (1968), "El Hombre" (1970), "América Negra" (1972), "El Hombre Hoy" (1973), "El Dólar" (1973-80), "Pintad Pintura" (1980-90), "Vivace" (1991) y "Sin Título" (2001), puede situarse dentro del realismo social, a pesar de tener unos inicios marcados por el expresionismo figurativo. El interés creciente por el tema social lo llevará a lo largo de los sesenta a un neofigurativismo, con un mensaje de crítica y denuncia que, en los setenta, se identifica plenamente con el movimiento artístico "Crónica de la realidad", incluido dentro de las corrientes internacionales del Pop Art y el realismo. Un elemento que caracteriza su obra es el uso de las imágenes propagandísticas de la sociedad industrial y los códigos lingüísticos utilizados por los medios de comunicación de masas.

En el ámbito formal, cabe destacar que la voluntad crítica de su obra se encuentra reflejada en un uso experimental de diversas técnicas pictóricas que configuran un lenguaje plástico particular, en el que destaca, sin duda, la gran calidad de la aplicación cromática en los cuadros. Una visión continua en su obra que será un punto de conexión personal con el poeta de Roda de Ter. Es difícil valorar el peso de su impronta en la obra del pintor. En cualquier caso, debemos tener en cuenta que, en su biografía, Miró siempre ha mostrado un interés especial por los autores catalanes que han ofrecido un impulso importante por la cultura propia. El pintor lee desde su adolescencia a los escritores que más conocimiento del país le aportan: Joan Valls, Salvador Espriu, Vicent Andrés Estellés, Joan Fuster, Ausiàs March o Miquel Martí i Pol, entre otros. Con ellos asume la reflexión crítica de una realidad que no siempre es grata para el artista. Es evidente que el contacto con Miquel Martí i Pol le proporcionará una serie de gratificaciones personales y anímicas que van más allá del elemento puramente formativo. Así lo expresa el pintor en la última carta que le mandó en las postrimerías de 1994, al referirse a las dificultades del poeta para hacer avanzar su obra:

Dudaba de hacerlo [escribirte] para no distraerte, para dejarte el tiempo para que cojas de nuevo esa mágica *libretita* de tus poemas que para todo el mundo ha sido una milagrosa fuente de sabiduría, de la que todos queremos beber, para sentirnos más personas y más cerca de tu secreto. (CT MIRÓ, 12.12.94)

Miró es consciente, desde el momento que lee su obra, de la importancia referencial de su figura para la cultura que comparten: "admiro profundamente su obra poética, que me hace acercarme cada vez más a usted y a su monumental tarea que a todos nos dignifica." (CT MIRÓ, 08.09.92). En una carta posterior, destaca esta consideración: "espero y deseo que con el inicio del año [...] su trabajo continúe tan fructífero como siempre, un motivo por el que todos los catalanes debemos sentirnos agradecidos." (CT MIRÓ, 12.01.93).

Ambos pueden ser considerados trabajadores del arte, dado que a lo largo de su vida se dedican a la creación a través de sus respectivos códigos. Uno con las palabras, el otro con las imágenes. La magia del arte los hace coincidir, en un par de años, para hacer compatibles los dos lenguajes. En cuanto al ámbito personal, se encuentran en unos

años de gran actividad: Antoni Miró al inicio de la nueva serie pictórica “Vivace”, que le aportará un peldaño más en su evolución como artista; Miquel Martí i Pol con la publicación del nuevo poemario *Un invierno plácido* y el trabajo minucioso al lado de Lluís Llach de la composición musical *Un pont de mar blava* (*Un puente de mar azul*). Con todo, el escritor tiene una percepción muy distinta y entiende que su amigo sí que ha sabido aprovechar el tiempo:

He visto que este año habías trabajado mucho, como de costumbre en ti. Yo no he hecho nada; mejor dicho, si, he hecho muchas cositas que me han pedido, pero trabajar, lo que de verdad se dice trabajar, no lo he hecho para nada. Estamos a más de medio noviembre y la libreta en la que escribo los poemas está virgen desde diciembre del año pasado. Un año perdido, este, por lo menos en este sentido, porqué tampoco lo he sabido aprovechar para leer. Cuando me pregunto a mí mismo —cosa que hago a menudo— en qué he ocupado estos doce meses, me suben los colores a la cara. Cambio de tema. (CT MARTÍ, 18.11.94)

Y es que el grado de sinceridad y de afecto establecido entre los dos artistas es considerable si tenemos en cuenta las confidencias del escritor, agobiado por el éxito de su último libro, *Un invierno plácido*:

Ha tenido un éxito escandaloso que me ha sorprendido y me ha avergonzado: en tres semanas escasas se ha vendido la primera edición de tres mil (sí, sí, 3) ejemplares y antes de final de mes saldrá la segunda, de tres mil más. Yo, ante estas cosas y ante otras por el estilo que me están pasando estos días, prefiero comentarlo solo con el anciano que cada mañana me observa desde el espejo³ durante cerca de tres horas. A veces temo caer en la esquizofrenia, benigna quizás, pero esquizofrenia al fin y al cabo. El mundo, evidentemente, no es justo. (CT MARTÍ, 18.11.94)

Ambos analizan la vida con humor e ironía i su obra se hace eco de ello. Asimismo, en la contestación a la carta anterior, Antoni Miró hace la referencia siguiente al éxito y al alcance de la última publicación de Martí i Pol: “Este ha sido el invierno más plácido desde que vivimos al Sopälmo, quizás tu libro lo ha propiciado, casi lo daría por cierto si fueran posibles los milagros” (CT MIRÓ, 12.12.94).

La relación epistolar entre ambos, realizada entre los años 1992 y 1994, es un excelente testigo del interés por la obra respectiva. Una buena muestra de las posibilidades de interferencias entre códigos artísticos distantes, pero coincidentes a la hora de aportar una visión crítica del mundo, como es el caso de sus trayectorias. Es evidente que, como advirtió Áron Kibédi Varga,⁴ la posible comparación y analogía entre dos categorías de objetos como son la palabra y la imagen está viciada desde el comienzo de su interpretación, ya que la percepción sensorial de los dos lenguajes no es igual en todos los aspectos. Es por ello que las interrelaciones que podamos observar entre las dos trayectorias artísticas están mediatisadas por la recepción subjetiva a que podamos hacer de cada una de estas. Nos interesan, como no puede ser de otro modo, a los vínculos personales e intelectuales creados entre los dos creadores, dos personalidades claves en la historia cultural de nuestro país.

Cartas cruzadas

Centrémonos, pues, en el intercambio epistolar de ambos.⁵ Después del envío de Miró del libro monográfico de su obra *La otra mirada* (1992), el poeta le envió la primera carta de su breve pero intensa relación epistolar. Era

³ Una imagen similar sobre la acción del paso del tiempo sobre el poeta la encontramos en un poema de aquella época “El andén” (MARTÍ i POL 2004, 49): “He envejecido esperando, y no lo sabía” (02.03.91).

⁴ Nos referimos al artículo “Criterios para describir las relaciones entre palabra e imagen”, en Literatura y pintura (2000, 110).

⁵ Debemos agradecer a Antoni Miró la consulta que hemos podido hacer de la correspondencia recibida como de la copia de la que él mismo envió antes de mandarla al poeta. De esta manera hemos podido contrastar las dos direcciones de la relación epistolar establecida.

el mes de mayo de 1992 y Martí i Pol escribía “no nos conocemos, y por eso me ha sorprendido verme digamos compartiendo libro y dedicatoria con personas a las que quiero y admiro” (CT MARTÍ, 29.05.92).⁶ La sorpresa del poeta obedecía a la dedicatoria que Miró había incorporado al inicio del libro que provocaba la formulación de la siguiente pregunta: “me gustaría saber qué le ha impulsado a contar conmigo de una manera tan íntima y agradable. Me ha hecho poner muy contento.” (CT MARTÍ, 29.05.92). La respuesta del pintor vino en la segunda carta de este epistolario: “el motivo de haberle dedicado el libro ha sido simplemente la admiración que siempre le he tenido a lo largo de muchos años. Su poesía y su talante personal siempre me han interesado” (CT MIRÓ, 06.92). En esta carta, Miró avisaba del próximo envío de un cuadro, tal como el poeta había solicitado con anterioridad:

Había visto algunas —pocas— reproducciones de sus pinturas, que ya me habían despertado la sed; este libro me la ha hecho casi insoportable. Oiga, ¿no podría tener un cuadro de usted para colgarlo en casa? Quiero serle franco, mi disponibilidad económica es bastante escasa, pero si me hace un precio de amigo estaría dispuesto a empobrecerme más. (CT MARTÍ, 29.05.92).

El cuadro llegó dos meses después. Antes, sin embargo, Martí i Pol se mostraba impaciente por recibirla: “lo espero con impaciencia porque me gustaría poderle dedicar un lugar preferente, cálido, que sea para mí un referente constante.” (CT MARTÍ, 29.06.92). El poeta apuntaba una posible confluencia de código a partir de la observación del cuadro deseado. Estamos en la esfera de interrelación que apuntaba Daniel Bergez en el estudio sobre literatura y pintura:

L'activité picturale peut constituer un sujet de réflexion pour l'écrivain. Il se produit alors implicitement une mise en abyme symétrique à celle du peintre représentant l'homme de lettres au travail, puisque ce sont souvent des propres interrogations que l'écrivain prête au peintre. (2004, 163)

Finalmente, el cuadro llegaba a manos del poeta con una nota del artista: “lo he escogido, precisamente, considerándolo temáticamente más poético y cálido que muchos de mis cuadros”. Un criterio, pues, muy explícito que en voz del pintor asume una especial interpretación, ya que interrelaciona la obra enviada con las características que él mismo aduce en la poesía de Martí i Pol. *Rojo desnudo* es el título del cuadro en cuestión; había estado pintado un año antes, en 1991, y ofrece un desnudo femenino de gran sensualidad y pasión, un sentido reforzado por la tonalidad roja que ocupa toda la imagen. Unas características que Miró observa en sus versos.

Una variación sobre la misma figura femenina desnuda dio pie a una nueva obra de Miró orientada al recuerdo de otro poeta, en este caso Ausiàs March. Se trata del grabado “Així com cell qui en lo somni es delita” (“Así como aquel que en el sueño se deleita”) incorporado a la colección editada por Bancaria “9 grabadores interpretan a Ausiàs March” del año 1997. El interés del pintor por la poesía de contenido amoroso o erótico, en poetas como March o Martí i Pol, se refleja en obras con contenidos semejantes que obedecen a un intento de plasmación de sentimientos similares.

Si el conocimiento de la obra de March es muy anterior —y, en cierta medida, gracias al trabajo musical que Raimon hizo sobre el poeta de Gandia—, es a finales de los ochenta cuando entra en contacto con la poesía de Martí i Pol, según recuerda en la actualidad el pintor: “Ovidi [Montllor] me hablaba de ello, entre los poetas que leía, Miquel Martí i Pol era uno de sus puntos de referencia”. Con su lectura, Miró encontraba nuevas maneras de abordar el

⁶ Con esta notación indicamos la fecha y la autoría de la carta, ya sea de Miquel Martí i Pol, ya sea de Antoni Miró. Además de Martí i Pol, Miró había dedicado la publicación a Salvador Espriu, Vicent Andrés Estellés, Joan Fuster, Josep M. Llompart, Isabel-Clara Simó i Enric Valor.

erotismo femenino y la sensualidad de la mirada poética de la vida. El escritor confirmaba el acierto en la elección del cuadro.⁷

lo ha acertado muy bien. La seducción y el misterio de esta gama de rojos tiene una fuerza impresionante y es de una belleza emotiva. Pero después está el tema, el torso desnudo de mujer que, inmerso en el rojo, adquiere una peculiar matización y es lacerantemente bello. Siempre me ha atraído el desnudo femenino, y este no creo que me canse de contemplarlo. (CT MARTÍ, 15.07.92)

En una carta posterior también apunta alguna de las características de la obra de Miró, cuando habla de la observación de las imágenes de la casa del pintor en los catálogos recibidos:

Cada vez que veo fotografías se me hace la boca agua, por la belleza de las estancias y, sobretodo, por la limpieza, el orden y la meticulosidad que se advina, y que, en mi opinión, también se deja ver en su obra, tan intensa como limpia de perfiles y perfecta de realización. (CT MARTÍ, 13.08.92)

En cartas anteriores, Martí i Pol formula una serie de preguntas sobre los materiales utilizados en las composiciones del pintor, un pretexto que sirve al poeta para manifestar las limitaciones de su conocimiento sobre el arte pictórico, aunque se plantea, como en tantas otras cartas enviadas a Miró, como una especie de *captatio benevolentiae*: “perdone mi incultura y la poca habilidad para plantear las preguntas. No le pregunto esto para querer más el cuadro, sino para adquirir conocimientos. [...] Si no le apeteciese contestar a las preguntas que le he formulado, olvídelas.” (CT MARTÍ, 29.06.92).⁸ Miró contestará aquel mismo verano y explicará que “el procedimiento es laborioso y exige una cierta destreza técnica a partir del dibujo previo” (CT MIRÓ, 06.08.92). El escritor se siente atraído por el lenguaje pictórico, aún siendo consciente de sus limitaciones: “debe ser apasionante pintar, creo, y dominar tantos recursos para crear belleza.” (CT MARTÍ, 13.08.92).

Del pintor al poeta

Por su parte, el poeta, atraído por la obra pictórica que conoce a través de los catálogos recibos, promete escribir “una reflexión poética, en verso o en prosa” (CT MARTÍ, 29.06.92) para una próxima publicación del pintor. Él mismo apuntaba sobre la naturaleza que podía tener aquel texto hecho para la ocasión: “no creo que me atreva a hacer un texto digamos teórico. Posiblemente optaré por una reflexión poética, en verso o en prosa, aún no lo sé” (CT MARTÍ, 29.06.92). El resultado fue “Esbozo de carta a Antoni Miró”, una larga cincuentena de versos mayoritariamente decasílabos que recibirá el día seis de noviembre de aquel mismo año. En la carta remitida conjuntamente con el texto, el escritor define la base temática sobre la que ha construido su composición: “no es un texto teórico, sino una interpretación poética, absolutamente libre, evidentemente, de su pintura y, osadamente, un poco también de la impresión que tengo de usted, por sus cuadros, por sus libros y por sus cartas.” (CT MARTÍ, 21.10.92).

7 El interés de ambos por el cuerpo de la mujer tiene como anécdota la referencia de Martí i Pol en las lecturas realizadas en los días compartidos en la masía del Sopalmó: “de todas formas, el buen recuerdo está presente y nos acompaña. Aún echo de menos a las señoritas del *Playboy* que miraba en la cama, mientras desayunaba.” (CT MARTÍ, 18.11.94)

8 En la mayor parte del inicio de las cartas de Martí i Pol podemos encontrar este tipo de llamada al interés del lector, el pintor, ante la periodicidad de las letras enviadas. Así, por ejemplo, podemos leer en uno de los últimos envíos: “Hace tanto tiempo que te adeudo (le adeudo) carta que no sé ni como empezar a escribirete. Podría, evidentemente, alegar compromisos, encargos, visitas, obligaciones y un montón de otras naderías, pero no lo hago porque me da vergüenza; encuentro mucho más razonable entonar un mea culpa solemne, y eso es lo que hago: absolvedme, por favor.” (CT MARTÍ, 18.11.94).

Toni Miró, que digo, escucha esto:
la impertinente verbosidad del tiempo
es un trampa devastadora y obscena
y tú lo que sabes pasas de largo y escribes,
lúcidamente, en el lado de allá del espejo.
Minucioso, dibujas claroscuros
sobre la piel cansada y vehemente,
para que la luz penetre por el tejido
incierto de los años y disperse claridades
mucho más allá del horizonte falaz
de este vaivén de un vivir trepidante
siempre próximo a la extinción.
¿De qué secreto pozo de silencio sacas
el luminoso y perenne sentido
de cada gesto, de cada movimiento?
Astuto y grave, ¡te auras del ruido
para convertir cualquier trazo en fuego
y pasar a ser más tierno y retador,
bien describes paráolas de viento
para incitar la lluvia y el desazón
a definir correctamente el rumbo?
Símbolos y espacio combinan el deseo,
el estallido del rojo y el sentimiento del azul
que solo tú sabes maestrear, discreto,
para desvelar el enigma tortuoso
de cualquier misteriosa mirada,
y así deshacer, sin mover ni los dedos
toda la sarta de adversas soledades,

que como un yugo nos ata y nos somete.
Pregunto mucho y tú siempre respondes
y es seductor dialogar con el vacío
de mí mismo hacia donde me atraes, tozudo
como un niño solemne y desenfadado.
Pregunto mucho y me hace de tornavoz
la desnudez del cuerpo y de la mente
que ningún espejo no acierta a reflejar
fuera de aquel que me ofreces tú.
Te pienso lejos, Toni Miró, y escribo
desacostumbrado a todo, cerrando los ojos
muy a menudo para no romper el hechizo
y aprenderme más, como quien deshace camino
para repensar el desencanto del futuro
sin el temor de tópicos sobresaltos.
Te pienso mucho, amigo lejano, y me gusta
conversar contigo silenciosamente
para convertir la quietud en canto
y ganar espacios de música sutil.
Todo se produce exprimiendo la soledad,
configurando ardidiamente las palabras,
renunciando al oropel y al fasto
para alcanzar el éxtasis esencial;
todo se produce de claridades adentro
y el reto, el grito, la torpeza y el gozo
no son sino la aureola del rayo
con la que podemos, quizás, combatir la vieja
trampa del tiempo, verboso, impertinente
y, al fin y al cabo, obsceno y devastador.

Es interesante observar como el escritor aborda el origen de su composición: "el poema lo empecé con la intención de hablar, tan subjetivamente como se quiera, sólo de tu pintura; pero fue él mismo, el poema, quien me fue imponiendo una dinámica que hubiera sido contraproducente y grotesco querer contradecir. Así fue como me encontré que la última parte se me hacia íntima y comprometida, pero como era conmovedoramente sincera, dejé que me dictase los versos." (CT MARTÍ, 21.10.92). Un intento, pues, de crítica pictórica⁹ que acabará siendo un pretexto para construir un texto literario a partir de las impresiones que el pintor y su obra aportan al poeta. Una espontaneidad del poema que viene favorecida por la libertad formal de la composición, únicamente marcada por la regularidad del verso decasílabo —el metro más tradicional en la lírica catalana— en los que se muestra el aprecio por el pintor.

Quizá sea también interesante observar la explicación que el poeta hace del proceso de creación y de su plasmación escrita:

⁹ Como apunta Daniel Bergez, estos espacios de interferencia de código son muy interesantes para entender los puntos de equilibrio entre los dos lenguajes: "la critique picturale pratiquée par les écrivains représente sans doute le meilleur point d'équilibre dans le dialogue entre littérature et peinture. L'écrivain vise en effet le tableau à travers le texte, mais il soumet aussi son texte à des impératifs esthétiques qui l'autonomisent par rapport à sa source." (BERGEZ 2004, 196).

Los poemas los debo escribir a mano; no sabría hacerlo de otra manera. La máquina es demasiado distante, demasiado fría, y yo, para los poemas, necesito más calidez. El tuyo, lo he tenido semanas en el cajón; lo tomaba y lo dejaba según el humor y el trabajo. (CT MARTÍ, 21.10.92).

Al explicar el proceso exacto de redacción de “Esbozo de carta...”, añade que “trabajar en tu poema ha sido una gimnasia muy eficaz y gratificante” (CT MARTÍ, 20.11.92). Y es que Martí i Pol había tenido unos años previos de ralentización de sus publicaciones poéticas, aunque dos años más tarde vio la luz *Un invierno plácido* (1994).

El pintor aprecia enormemente la composición poética, así lo manifiesta en su dietario de entonces.¹⁰ En cartas posteriores se refiere: “creo que es magnífico, una obra maestra como poema y una gran suerte el que haya inspirado tanta belleza. Quedo verdaderamente impresionado y eternamente reconocido, es un trabajo immense con una profundidad total, imposible de definir.” (CT MIRÓ, 10.11.92), “El esbozo... es tan precioso que espero publicarlo en diversos sitios” (CT MIRÓ, 10.11.93). De este interés nace el proyecto de Miró de incluirlo en una carpeta con dos aguafuertes sobre el escritor: “La pipa, la paleta”. Una noticia que sorprenderá de nuevo a Martí i Pol y que provocará una larga relación de cuestiones: “perdóname si me estoy pasando, que dice la juventud de ahora. Te pido todo eso para informarme o, si lo preferís más campechano, por puro chisme. Me gustaría, sin embargo, si no te importa, saberlo.” (CT MARTÍ, 20.01.93). Como anuncia Miró en un escrito posterior, la incorporación del poema en esta carpeta de obra gráfica, “es un complemento a mi pintura, que la hace más accesible a la gente y que permite una mayor divulgación social” (CT MIRÓ, 17.02.93). De esta manera, el pintor hace compatible, como anuncia al poeta, la interacción de los dos códigos artísticos –el lingüístico y el pictórico a la hora de abordar una misma realidad. Martí i Pol, a pesar de advertir que “mi juicio no tiene, evidentemente, ningún valor crítico” (CT MARTÍ, 24.02.93), ofrece estas valoraciones: “tus grabados son, a mi entender, espléndidos; minuciosamente justos de dibujo, sugestivos y claros de color y, sobretodo, llenos de connotaciones, referencias y significados, como toda tu obra. [...] lo que me hace sentir amenazante próximamente a tu obra es la ausencia de gratuidad que se manifiesta, y también el ritmo y el orden que la presiden.” (CT MARTÍ, 24.02.93).

Toda esta interrelación se realiza sin ningún tipo de conocimiento personal directo, tan solo a través de las cartas cruzadas. Eso sí, desde el inicio de esta relación, el poeta siente el deseo de visitar al pintor: “Si Alcoi no estuviese tan lejos de Roda, o si yo estuviese en unas condiciones mínimamente aceptables de autonomía de movimientos, te aseguro que me encantaría visitarte a la masía del Sopalmo.” (CT MARTÍ, 13.08.92). Seis meses más tarde, el escritor apunta una posible visita: “Nosotros tenemos un automóvil —un R-5, dicen— y Montserrat lo sabe conducir, pero sospecho que no se atrevería a emprender un viaje tan largo, ella y yo solos, contando que en caso de cualquier problema, avería, etc., yo, por desdicha, no solamente no puedo hacer ningún servicio sino que, en cierta medida, soy una engorro. Teniendo eso en cuenta, lo que haremos será hablar con un buen amigo nuestro, a quien debes conocer cuando menos de nombre, Lluís Llach, por si él pudiese combinárselo, le hacía gracia, que estoy seguro de que sí, y nos llevaba con su coche, que es grande y potente. A nosotros nos haría ilusión ir, y más con Lluís, con quien nos vemos a menudo y nos queremos mucho.” (CT MARTÍ, 24.02.93). El trabajo de Martí i Pol y Llach en el disco *Un pont de mar blava* —en el cual, según el poeta, “yo he colaborado intensamente” (CT MARTÍ, 13.04.93)— retrasó el viaje hacia el sur hasta el 29 de octubre de 1993.

Un testigo de primera mano de aquel momento es el dietario del pintor donde este derrama el sentimiento que impregna su casa ante el visitante ilustre: “Miquel es una gran lección de humanidad y de resignación, de gozo de vivir” (AG MIRÓ, 31.10.93). Los pocos días compartidos alcanzan el estado de ánimo de Miró y su familia, Sofía

¹⁰ Una documentación que también hemos podido consultar gracias al artista. Nos referimos a la anotación que escribe en su cuaderno el 10 de noviembre del mismo año.

y Ausiàs; estos últimos aún recuerdan las palabras de Lluís Llach en aquel momento: "donde llega Martí i Pol, todo el mundo se hace bueno". De esta estancia, Antoni Miró aún recuerda las limitaciones físicas del poeta para moverse por los espacios de la masía del Sopalmo: "Era increíble con la filosofía que aceptaba su terrible situación. Cuando estábamos comiendo, si quería ir al baño, podía pasar perfectamente media hora en el trayecto entre el comedor y el baño. Quería valerse por sí solo. No molestar. Y Montse, su mujer, es cierto, estaba acostumbrada". El escritor, resignado al avance de su enfermedad degenerativa, explica a la familia Miró su voluntad de hacer él mismo las cosas: "si un día no hago algo, no lo haré nunca más". Antoni recuerda aún su sonrisa, sobretodo cuando hablaban de dos temas de interés para ambos: la belleza de las mujeres y la estima por su cultura. Al abordar la realidad valenciana, los dos coincidían en la maestría importante de los grandes poetas valencianos desde la época clásica al mundo contemporáneo: Ausiàs March y Vicent Andrés Estellés, dos voces que interesaban por igual a los dos amigos.

Los meses posteriores al encuentro en la comarca de l'Alcoià son de gran trabajo para Martí i Pol y Llach, el poeta así lo manifiesta al pintor, después de tardar un par de meses a agradecerle la cortesía de la invitación: "he estado muy ajetreado con el estreno de *Un pont de mar blava* en Barcelona y con los compromisos que se han derivado. ¡Qué le vamos a hacer! A menudo estas cosas son tan agradables como cansadas." (CT MARTÍ, 12.12.93). En esta carta, Martí i Pol anuncia "escribiré más cosas sobre tu pintura y sobre ti, pero no sé ni qué ni cuando", aunque desgraciadamente este deseo no se convirtió en realidad.

Un año más tarde, el poeta recordará de nuevo el encuentro en la casa de Miró, al mismo tiempo que apunta la dificultad que representa repetir el viaje: "Ahora ha hecho un año desde que fuimos a la masía del Sopalmo. Tanto Montserrat, como Lluís y yo lo recordamos con alegría. Fueron dos días muy agradables, aunque el tiempo no nos hizo buena cara, y muy intensos. Lo que veo difícil es repetir la vuelta en condiciones semejantes, cuando menos porque yo cada día estoy más perezoso." (CT MARTÍ, 18.11.94)

Del poeta al pintor

De la huella de la obra de Martí i Pol en la trayectoria artística de Miró, hay que resaltar el interés que el pintor siempre tuvo por libros como la *Suite de Parlavà*. Sobre esta obra se refería en una carta al poeta, después de que este le hubiera sugerido enviarle un ejemplar: "la Suite de Parlavà, ya lo tengo y me gusta mucho, como toda la obra tuya" (CT MIRÓ, 10.11.92). Este interés se concretó en el año 1994 con la colección de *collage* que el artista creará partir de versos de la *Suite de Parlavà*. Se trataba de una creatividad paralela a la aplicada a los poemas de *La pell de brau (La piel de toro)* de Salvador Espriu preparados entre 1993 y 1994 en el estudio Can Rajoler de Pals donde Miró trabajó durante los veranos correspondientes. Tal como nos explica el mismo artista, el proceso de elaboración de los treinta y ocho *collage* se genera a partir de la fijación de un verso o de una expresión de los poemas de Martí i Pol que le ha interesado, unas palabras que sirven de título para la composición. Este grupo de obras se sitúan a las postrimerías de la serie pictórica que había desarrollado en los años ochenta "Pintad Pintura". Así, Miró se muestra inmerso de lleno dentro de la serie siguiente, "Vivace", donde el erotismo femenino, la interpretación crítica de la sociedad, la reflexión nacional y la preocupación por la degradación de la naturaleza se presentan con un discurso consecutivo propio de las preocupaciones del artista alcoyano de entonces.

Un segundo factor pudo motivar el pintor a trabajar sobre el libro de poesía mencionado. Recordemos que los collages fueron ejecutados en la localidad gerundense de Pals, muy próxima a Parlavà, el espacio usado por el poeta como marco de referencia que obedece a la casa que tiene su amigo Lluís Llach y que ambos conocen bien. Miró se percataba de la proximidad del espacio que ambos, el músico y el poeta, compartían. Por ello, como él mismo

recuerda, se sintió atraído por un “espacio próximo y real que pasaba a ser mítico en la obra de Martí i Pol”. Con los *collages* o *papiers collés*, como los llama Joan Àngel Blasco Carrascosa, Miró busca una fusión entre el dibujo, la pintura y la poesía:

estos encajonamientos iconográficos, que surgen de un proceso de selección de imágenes —de acuerdo con un concepto y un propósito previos—, que serán dislocadas y seguidamente reordenadas, al mismo tiempo que se utilizan para estimular el efecto visual, dejan entrever la acción catártica experimentada por su autor. (BLASCO CARRASCOSA 1998, 5)

“Huiría de mí”	“Contemplar el poniente”
“Volver al pasado”	“Cálidamente ingenua”
“Quizá es el lugar”	“Vuelvo atrás”
“Ojo siempre abierto”	“Azaroso futuro”
“Cadencia secreta”	“Río de aguas inciertas”
“Solo juego a vivir”	“Otra piel”
“Velo de misterio”	“Alguien quizá”
“Siempre me acompaña”	“Sentarse a la sombra”
“Este hechizo”	“Figuras y presencias”
“La ausencia de deseo”	“Tú estarás lejos”
“Remota sinfonía”	“Para decir el amor”
“De tu recuerdo”	“El silencio es el refugio”
“Gesto insólito”	“Temporal lejano”
“Gestos y miradas”	“Implacables”
“Quizá una mano”	“Rama dócil”
“Ganancias de solitario”	“Ya estaré lejos”
“Discreta quietud”	“Cerrando los ojos”
“Espejo opaco”	“Ladrido lejano”
“Incita a persistir”	“Esporádico sueño”

Antoni Miró toma trozos del libro que Martí i Pol había publicado tres años antes. Una selección de parejas de palabras hecha aparentemente al azar que no hace sino confirmar la recepción que los versos del poeta provocan en el pintor. Así, podemos observar una referencia al sentimiento de la voz poética como “huiría de mí”, “solo juego a vivir”, “la ausencia de deseo”, “cadencia secreta”, “discreta quietud”, “vuelvo atrás” o “el silencio es el refugio”. El artista también selecciona las referencias afectivas del poeta: “siempre me acompaña”, “este hechizo”, “de tu recuerdo”, “gestos y miradas”, “contemplar el poniente.”

El recuerdo, la añoranza por el tiempo perdido y que no se puede recuperar, interesan al poeta y al pintor, como vemos en “volver del pasado”, “vuelvo atrás” o “de tu recuerdo”. Unos sentimientos que encuentran, en la visualización de objetos del pasado, una recreación concreta y de gran interés para el espectador-lector de los *collages* de Miró.¹¹

El final de la encrucijada

Te dejo. Prometo no ser tan desgarbado en próximas ocasiones, aunque cada vez me siento más pesado y desanimado. ¡Deben ser los años! (CT MARTÍ, 18.11.94)

¹¹ Recogidos por la editorial Marfil en la publicación Antoni Miró i la poética del collage, dedicada “Al muy querido Ovidi Montllor” y con el poema introductorio “Trencaclosa” (“Rompecabezas”) de Jordi Botella.

Esta despedida procede de la última carta escrita que recibió Antoni Miró de su interlocutor durante los dos años de relación epistolar. La amistad y la estima entre ambos no hizo sino crecer. Con todo, la ocupación progresiva del poeta —que a raíz del éxito de *Un pont de mar blava* y de sus últimos libros ponía en marcha una etapa de gran reconocimiento y de actividades públicas— y el avance inagotable de su enfermedad le impidieron contestar la última letra que Miró le envió a finales de 1994. Como una especie de presagio, el pintor charlaba sobre la enfermedad de otro buen amigo: “recuerdos a Montserrat [Sans] y Lluís [Llach] que escribió una letra preciosa para el homenaje a Ovidi, que como sabes está muy enfermo.” (CT Miró, 12.12.94). El año 1994 es un año difícil para el artista,¹² el estado del amigo cantante se había agravado. Así, le dedica en el mes de julio un fotomontaje con un título muy significativo, “...I juego a vivir solo para no perderte”, una obra que se alterna con los *collages* mencionados sobre los versos de Martí i Pol. Cuando Miró escribe la carta mencionada a Martí i Pol, hace dos semanas que ha organizado el homenaje “La Cançó con Ovidi” donde diversos artistas de “La Nova Cançó” actúan en Alcoi en presencia del cantante enfermo, que morirá en su presencia el 10 de marzo siguiente.¹³

Harlar a Antoni Miró de sus amigos y de sus poetas preferidos representa observar el brillo de sus ojos azules. Se emociona. Embelesa al interlocutor explicando —él, que es corto de palabras, aunque no de sentimientos— qué voces poéticas le han hecho entender el mundo. “Esriu es nuestro poeta nacional, Martí i Pol, su heredero”, así de concisa es su conclusión. Cuando se enteró de la muerte del poeta, en el mes de noviembre de 2003, envió en seguida un telegrama a Montserrat Sans, la viuda del poeta. Para homenajearlo, puso en marcha una muestra colectiva dedicada al poeta, en la sala de la Unesco de Alcoi.

Miró estimaba la obra del poeta de Roda de Ter, quizás desde el momento en que supo que la suya era una poesía de proletarios, esto es, escrita por una persona sencilla, humilde, que había trabajado en las fábricas, como su estimado Joan Valls, en el Alcoi de la posguerra. El mismo Antoni siempre se ha visto así, como un *pintor-proletario*, un trabajador incansable del arte. Una imagen común a Vicent Andrés Estellés, el gran poeta valenciano del siglo XX. Más allá del posible sentimiento de mitómano ante las grandes figuras de la literatura catalana, Miró aprende la seducción de los sentimientos, la expresión de las personas, a través de la poesía escrita para buscar la belleza que no existe sin justicia, para condensar el contenido. El conocimiento personal de Miquel Martí i Pol no hizo sino confirmar y reforzar la atracción que su figura ejercía sobre el pintor. Antoni, maestro en pintura, pasó a ser alumno de las grandes figuras poéticas que ha conocido en su vida. Aquí radica su veneración, la gran cantidad de iniciativas en defensa de su memoria, de su obra; los homenajes a Salvador Esriu y su *Pell de brau*, el erotismo de Ausiàs March y su *llir entre cards* (*lirio entre cardos*), el sentimiento de Vicent Andrés Estellés y su *no hi havia a València dos amants com nosaltres* (*no había en Valencia dos amantes como nosotros*), y los alcyanos Joan Valls, Jordi Botella, Ovidi Montllor, Isabel-Clara Simó que le ha dedicado sus únicos poemas y, finalmente, la visión amorosa y erótica de Miquel Martí i Pol y su *Parlavà...* Dos mundos distantes, la pintura y la poesía, que con la obra de Miró se acercan y se complementan; reducen la distancia para ofrecer un discurso conjunto, único. La expresión de los sentimientos, de una visión crítica de la realidad no aceptada. Así es el arte, así es la poesía de Miquel Martí i Pol, así es la pintura de Antoni Miró. Miradas cruzadas: una realidad común. Para siempre.

12 Hay que añadir, además, la operación de cáncer de estómago de su madre, según expresa en su diario: “entre mi madre, Ovidi y tantas cosas, estoy triste. Es muy difícil vivir, saber vivir es un milagro, pero hay tanta injusticia, tanto sufrimiento, que se hace pesado, aunque seas, en cierta forma, un privilegiado” (AG Miró, 16.10.94).

13 El diario de Antoni de aquellos meses es un excelente testimonio de su sufrimiento hacia la enfermedad del amigo y de las consecuencias anímicas de su ausencia: “OVIDI. ¿Y ya no podemos hablar nunca más?” (AG Miró, 05.03.95), “Ovidi me deja un vacío imposible de llenar” (AG Miró, 16.03.95).

T *a* *u* *l* *a*

Salvador Giner.....	5
Salvador Alegret.....	7

Mirades creuades:

Miquel Martí i Pol i Antoni Miró

Carles Cortés.....	9
Lletres creuades (1992-1994).....	29
Montserrat Sans.....	30
Exposició “Suite de Parlava” 1994.....	47
A Miquel Martí i Pol, “Homenatge” (2008-2009).....	83
Records del 1993 (recull de fotos, Sopalmo).....	90
Bibliografia selecta.....	92

Traduccions:

<i>Regards croisés:</i>	93
<i>Crossed gazes:</i>	105
<i>Sguardi incrociati:</i>	117
<i>Miradas cruzadas:</i>	129
Itinerància.....	142

Itinerància 2009-2010

Seu de l'IEC a Perpinyà

Casa dels Països Catalans
Universitat de Perpinyà
Cami de la Passió Vella
F-66860 Perpinyà Cedex
Telèfon i fax: +33 468 669 837
perpinya@iec.cat

Seu de l'IEC a l'Alguer

Obra Cultural de l'Alguer
Carrer P.R. Aduino 44
07041 l'Alguer (Sardenya)
Tel. 93 270 16 20 ext. 209

Seu de l'IEC a Alacant

La Seu, Universitat d'Alacant
Av. Ramón y Cajal, 4
03001 Alacant
Telèfon: +34 965 145 986
Fax: 965 145 958
alacant@iec.cat

Seu de l'IEC a Castelló

Centre Municipal de Cultura
Carrer d'Antoni Maura, 4
12001 Castelló de la Plana
Telèfon: +34 964 227 209
castello@iec.cat

Seu de l'IEC a Lleida

Edifici Polivalent
Universitat de Lleida
Av. Jaume II, 71
25001 Lleida
Telèfon i fax: +34 973 703 366
lleida@iec.cat

Seu de l'IEC a València

Octubre, Centre de Cultura Contemporània
Carrer de Sant Ferran, 12
46001 València
Tel. 963 543 666

Institut
d'Estudis
Catalans

Institut
d'Estudis
Catalans

Itinerància 2009-2010

Institut d'Estudis Catalans
Carrer del Carme, 47
08001 Barcelona
Tel: 932 701 622

Seu de l'IEC a Perpinyà
Casa dels Països Catalans
Universitat de Perpinyà
Cami de la Passió Vella
F-66860 Perpinyà Cedex
Telèfon i fax: +33 468 669 837
perpinya@iec.cat

Seu de l'IEC a l'Alguer
Obra Cultural de l'Alguer
Carrer P.R. Aduino 44
07041 L'Alguer (Sardenya)
Tel. 93 270 16 20 ext. 209

Seu de l'IEC a Alacant
La Seu, Universitat d'Alacant
Av. Ramón y Cajal, 4
03001 Alacant
Telèfon: +34 965 145 986
Fax: 965 145 958
alacant@iec.cat

Seu de l'IEC a Castelló
Centre Municipal de Cultura
Carrer d'Antoni Maura, 4
12001 Castelló de la Plana
Telèfon: +34 964 227 209
castello@iec.cat

Seu de l'IEC a Lleida
Edifici Polivalent
Universitat de Lleida
Av. Jaume II, 71
25001 Lleida
Telèfon i fax: +34 973 703 366
lleida@iec.cat

Seu de l'IEC a València
Octubre, Centre de Cultura Contemporània
Carrer de Sant Ferran, 12
46001 València
Tel. 963 543 666

**Institut
d'Estudis
Catalans**